

Glasilo
Židovske
vjerske
zajednice
Bet Israel

magazin

RUAH HADAŠA

רוח חדשה

2014 / 5775 · BROJ 27 · GODINA X. · ISSN: 1845-8742

MAZAL TOV!

11. 7. 2014. rođena je Tali Kožemjakin. Mazal tov mami Ani, tati Igoru te baki i djedu.

25. 5. 2014. rođen je Igor Jonatan Jeričević. Mazal tov sestri Hani, bratu Jakovu te mami i tati.

SADRŽAJ

UVODNIK

4. JER ZAPOVIJED JE SVIJEĆA...
Sonja Samokovlija

AKTUALNO IZ RABINATA

5. Tišre 5775
Rabin dr. sc. Kotel Dadon

S RABINOVOG STOLA

6. Odnos židovstva prema kulturi i umjetnosti
Rabin dr. sc. Kotel Dadon

RIJEČ PREDsjedNIKA

8. Bejihad
Dr. Vladimir Šalomon

TEMA BROJA

9. SOUL TO SOUL
Roš Hašana
Rabin Dovid Goldwasser

STAJALIŠTA

10. O Zaštitnom rubu preko ruba pristojnosti
dr. sc. Boris Havel

NAŠI MIOMIRISI

16. Besamim
Jasminka Domaš

KOLUMNNE

17. NA OBALAMA RIJEKA BABILONSKIH
Tko smo?
Dolores Bettini

JEZICI I KULTURA

19. Vilnius – Jeruzalem Litve
dr. sc. Gabi Abramac

ELIEZEROV KUTAK

22. Eugenika, erudicija i pobožnost, socijalna inteligencija i pokretljivost...
dr. sc. Eliezer Papo

28. Sarajevska menora
dr. sc. Eliezer Papo

ŠOA I NJEZINI IZVORI

29. Posljednje žrtve nacizma: potomci počinitelja
Julija Koš

KULTURA I UMJETNOST

32. U IZLOZIMA KNJIŽARA
ČITATELJI PIŠU

35. Još jednom o sukobu Hamas – Izrael
Msc. Josef Baruhović

ZANIMLJIVOSTI

38. Prebrojavanje mrtvih tijela
Stephanie Gutmann
39. *Wall Street Journal* ponovno objavljuje Mišljenje urednika iz 1968.: Židovi su neobičan narod: Ono što je drugim narodima dopušteno, Židovima je zabranjeno'
Joshua Levitt

40. Europski Židovi
Michael Ledeen

41. Židovski Schindler spašavan iranske kršćane, Sirijce i Iračane
Benjamin Weinthal

42. Haftara koja je nadahnula govor Martina Luthera Kinga Jr. 'I Have a Dream'
Charles Kopel

43. Zašto se zamarati pripadnošću židovstvu?
Caroline Glick

44. Fascinantno porijeklo gotovo svakog židovskog prezimena
Bennett Muraskin

47. Vještice u Zagrebu
Ivan Brnčić

48. Mali Joe i mali Alen: dva viđenja istoga
Julija Koš

VIJESTI IZ ZAJEDNICE

49. Škola palača
Maya Cimeša Samokovlija

IN MEMORIAM

49. Slavni dirigent Lorin Maazel umro je u dobi od 84 godine
50. Umrkla je Nadine Gordimer, židovska spisateljica i dobitnica Nobelove nagrad

Poštivajući posebnosti, Uredništvo *Ruab Hadaša* prihvatilo je način pisanja samih autora i odlučilo je tekstove objavljivati u okvirima standardnih normi jezika kojima se autori služe. Fotografija na naslovnici, Eldridge Street sinagoga, dr. sc. Gabi Abramac.

IMPRESUM

RUAH HADAŠA • GLASILO ŽIDOVSKJE VJERSKE ZAJEDNICE BET ISRAEL U HRVATSKOJ • GODINA X., BROJ 27, RUJAN/TIŠRI 2014./5775.

GLAVNI UREDNIK: Sonja Samokovlija
UREDNIČKI SAVJET: dr. sc. Gabi Abramac, Dolores Bettini, Maya Cimeša Samokovlija i Dubravka Pleše
IZDAVAČ: Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj
10000 Zagreb, Mažuranićev trg 6/II., p.p. 880.
TEL: +385 1 4851 008 • FAX: +385 1 4851 376
www.bet-israel.com

UREDNIŠTVO: samokovlija@hotmail.com
ZA IZDAVAČA: dr. Vladimir Šalomon
LEKTURA I KOREKTURA: Ljiljana Cikota
GRAFIČKO OBLIKOVANJE I PRIPREMA: Žarko Jovanovski
TISAK: Skaner studio d.o.o. Zagreb
RABINI: dr. sc. Kotel Dadon i Dovid Goldwasser
KOLUMNISTE: Dolores Bettini

SURADNICI: dr. sc. Gabi Abramac, Josef Baruhović, Maya Cimeša Samokovlija, Jasminka Domaš, dr. sc. Boris Havel, Julija Koš, dr. sc. Eliezer Papo, Dubravka Pleše, dr. Vladimir Šalomon

Izlaženje *Ruab Hadaša* financijski pomaže Savjet za nacionalne manjine RH.

Sonja Samokovlija

“Jer zapovijed je svijeća, a Tora je plamen”

Knjiga Salomonova 6.23

Sonja Samokovlija

Dragi čitatelji,

približavamo se kraju još jedne godine i vrijeme je da napravimo rezime ove, koja je na prolazu.

Kada se osvrnem unatrag, u svom životu vidim tešku i dugu godinu s lijepim momentima, zbog kojih ovi teški trenuci postaju manje teški.

Postala sam još jednom nona i sretna sam što se naša obitelj povećala za još jednog krasnog dječaka.

Nešto prije njegovog rođenja, saznala sam da sam teško bolesna, no isto sam tako postala svjesna da imam još puno želja koje trebam ostvariti i da moja bolest mora na “čekanje”. Nemam sada vremena za nju. Bacila sam se na liječenje i pozitivno razmišljanje. Za sada sam ja u prednosti. Neću razmišljati o drugom. Dok ide, ide, a ide dobro i nema predaje.

Od jeseni se naša škola seli na novu adresu. Nadam se da će svi biti zadovoljni s novim izborom.

Svjedoci smo teškog vremena kroz koji prolazi Izrael. Žalosti nas pristranost medija i tako slabo poznavanje problema s kojima se Izrael susreće i bori.

Dok Irak i Sirija razaraju, dok stotine tisuća ljudi bježi pred sigurnom smrću koju siju ISIL i druge militantne skupine Arapa, svijet upire prstom samo u Izrael.

Želim da nam sljedeća godina donese mir. Istinski mir i dogovore na koje se može računati.

Dragi čitatelji, svima vam želim *Šana tova i Hag Sameab, Gmar batima tova!* ■

Vaša Snija

Zanimljivosti – Obitelj iz Crown Heightsa nazvala je dijete prema tri ubijena tinejdžera

Napisala Marissa Newman, prevela Dubravka Pleše

Nakon što su kćer nazvali prema Shalhevet Pass, a sina prema Ehudu Goldwasseru, obitelj Teitelbaum kaže da njihova odluka treba služiti kao stalni podsjetnik potrebe nacionalnog jedinstva.

Eyal Gil-ad Naftali Teitelbaum (photo credit: Courtesy/Yankee Teitelbaum).

Yankee i Bina Teitelbaum iz Crown Heightsa u Brooklynu, svojeg su novorođenog sina nazvali Eyal Gil-ad Naftali, u počast trojici otetih i ubijenih izraelskih tinejdžera, Eyala Yifracha (19), Naftali Fraenkela (16), i Gil-ada Shaara (16).

Najnoviji član obitelji Teitelbaum pridružio se četvero starije djece, uključujući djevojčicu Shalhevet koja je ime dobila u znak sjećanja na novorođenu Shalhevet Pass, ubijenu 2001., te sina Ehuda, koji je nazvan prema poginulom vojniku IDF-a, Ehudu Goldwasseru.

Svoju odluku objasnio je otac Yankee u razgovoru s *The Times of Israel* nekoliko sati nakon brita: “U takvim situacijama postoji osobit osjećaj jedinstva koji prožima cijeli židovski narod.” Imenovanje djeteta imenima ubijenih učenika bit

će “trajni podsjetnik” na te osjećaje.

Dok su razmišljali kako će nazvati svoje dijete prije nekoliko tjedana – nakon otmice, ali prije otkrića tijela sjeverno od Hebrena – pomisao da sinu daju imena trojice tinejdžera Teitelbaumovima nije pala na pamet jer su bili uvjereni da su dječaci živi.

Nakon pronalaska tijela, Teitelbaumovi su počeli razmišljati da sinu daju jedno ili dva imena ubijenih dječaka, ali ne i sva tri. Ta je odluka došla tek kasnije.

Tri oteta i ubijena tinejdžera, sdesna nalijevo: Naftali Fraenkel, Gil-ad Shaar and Eyal Yifrach (photo credit: Courtesy).

Teitelbaum sebe i svoju obitelj opisuje kao “vrlo snažno povezanu s Izraelom” “teško je objasniti zašto smo to učinili. Jednostavno, imali smo osjećaj da je to ispravno, da se radi o članovima naše obitelji”. ■

dr. sc. Rabin Kotel Dadon

Tišre 5775

Rabin dr. sc. Kotel Dadon

Dragi prijatelji

Početak rada škole na novoj lokaciji – Katarinin trg

Nova zgrada škole na Katarininom trgu.

Prošle godine smo donijeli stratešku odluku o preseljenju škole na bolju lokaciju te smo tijekom godine tražili novi prostor za školu. Zahvaljujući tome, odlučili smo preseliti školu na Gornji grad, na Katarinin trg. U uređenje škole trebalo je uložiti puno vremena i sredstava i to smo napravili tijekom ljeta. Novi prostor škole je lijep i vrhunski opremljen te je ovaj put, zahvaljujući Ronald S. Lauder Fondaciji i Jewish Agency for Israel, uloženo puno i u sigurnost. U zadnjih nekoliko godina interes za našu školu postao je iznimno velik, čak toliki da smo, na našu žalost, morali odbiti dosta zainteresiranih za upis i to zbog manjka mjesta. Naša namjera je imati elitnu školu u kojoj razredi neće imati više od desetoro i, ukupno, 80-oro učenika. Škola je jedan od izvora našeg ponosa, ona osigurava naš identitet i kontinuitet naše Zajednice. Šaljemo blagoslove svim djelatnicima škole za uspješnu školsku godinu te želim puno sreće i uspjeha generaciji koja nas je napustila – u njihovom daljnjem školovanju.

Rođenje novog člana

U našoj Zajednici rođen je novi član, Igor Jonatan, sin Lee i Ante Jeričevića. Čestitam roditeljima, baki Branki te baki Mileni i didi Igoru, ujacima Rubenu i Emilu Albahari te teti Vandii. Želim *Mazal tov* i neka dijete bude odgojeno u duhu naših predaka, te neka bude izvor ponosa svojoj obitelji i svojoj Zajednici.

Jom Hašoa – Ilok

Ovogodišnja komemoracija povodom Dana Holokausta bila je među najdostojanstvenijim komemoracijama koje smo do sada

održali. Htio bih zahvaliti gradonačelniku grada Iloka g. Zvonimiru Dragunu koji je svojim iskrenim zalaganjem i trudom oko svakog segmenta organizacije ovog svečanog događaja učinio komemoraciju posebnom. Želim se zahvaliti svima u gradu Iloku na toploj dobrodošlici i gostoprimstvu tijekom cijelog našeg boravka.

III. regionalni seminar o ljudskim pravima povodom 70-godišnjice transporta čakovečkih Židova u Auschwitz – 22. svibnja 2014.

Udruga za edukaciju i promicanje ljudskih prava sa sjedištem u Međimurskoj županiji ovog je svibnja organizirala III. regionalni seminar o ljudskim pravima pod nazivom “Gdje je bio čovjek?”. Seminar se održavao povodom 70-godišnjice transporta čakovečkih Židova u Auschwitz. Prisustvovalo je oko 50 nastavnika koji su sudjelovali u trodnevnim aktivnostima, kao što su: otvorenje putujuće izložbe “Anne Frank – povijest za sadašnjost” te u predavanjima, radionicama, okruglom stolu i terenskoj nastavi u Mauthausenu, u Austriji. Bila mi je čast sudjelovati na okruglom stolu “Religija u vrijeme Holokausta” – zajedno s predstavnicima Evangeličko-luteranske Crkve u RH, Srpske pravoslavne Crkve, Islamske zajednice u Hrvatskoj i Varaždinske biskupije.

Želim poslati sve blagoslove g. Miljenku Hajdaroviću, predsjedniku Udruge za edukaciju i promicanje ljudskih prava kako bi nastavio s takvim važnim aktivnostima.

Obiteljski Šabat uz gostovanje rabina Yehiela Wassermana i rabina Dovida Goldwassera

Šabat prije blagdana Šavuota – Šabat Jom Jerušalajim, imali smo obiteljski Šabat uz gostovanje dva draga velika prijatelja naše zajednice: rabina Dovida Goldwassera iz New Yorka i rabina Yehiela Wassermana, člana upravnog odbora SOHNUT-a, te jednog od osloboditelja Zida plača. Bio je to poseban Šabat tijekom kojeg smo čuli puno divrejšeg *Tora* od Rabina Goldwassera koji je prije svega došao posjetiti našu dragu glavnu urednicu časopisa *Ruah Hadaša*, Sonju Samokovliju. Čuli smo i životnu priču Rabina Wassermana, koji je bio među osloboditeljima Jeruzalema 1967. godine.

Sastanak sa čelništvom AJC-a

Krajem lipnja Zajednicu su posjetili čelni ljudi American Jewish Committee. Sastanak je bio dobar i konstruktivan, a posjetitelji su pokazali veliki interes pružanja pomoći našoj Zajednici te za uzajamnu suradnju.

Kalendar

Ove godine u znak odlične suradnje s rabinom Isakom Asi- lom iz Beograda, odlučili smo ujediniti snage i resurse i izdati zajednički kalendar sa Savezom Jevrejskih opština Srbije. Nadam se da će se svima svidjeti novi kalendar za 5775 godinu.

Program

Radi veće dostupnosti podataka članovima Zajednice, osobito starijima, priključujem ovome pismu program molitava, predavanja i aktivnosti za Velike blagdane. Veselim se sve vas vidjeti u velikom broju na svim blagdanima u sinagogi kako bismo mogli imati lijepe i dostojanstvene molitve uz minjan.

Mazkir

One koji to već ranije nisu učinili, želio bih podsjetiti da što žurnije pošaljite u naš Ured sva imena svojih dragih koji su umrli u doba Holokausta i drugih dragih umrlih iz svojih obitelji, kojih

se želimo sjetiti na mazkiru za Jom Kipur. Njihova će imena biti pročitana u sinagogi.

Na kraju, želim u svoje ime i u ime svoje supruge svima vama Šana Tova, SRETNU GODINU, BLAGOSLOVLJENU GODINU, GODINU LJUBAVI I ZDRAVLJA, MIRA I SIGURNOSTI NA PODRUČJU IZRAELA I U CIJELOME SVIJETU. ŽELIM GODINU JEDINSTVA ŽIDOVSKOGA NARODA.

NEKA BI NAŠA ZAJEDNICA DOSTIGLA SVOJE CILJEVE I BILA BLISKA I ČVRSTO VEZANA UZ SVOJE IZVORE.

Šana tova i Hag Sameah, Gmar hatima tova!
i tizku lešanim rabot neimot vetovot!

לשנה טובה תיכתבו ותחתמו, תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

Vaš rabin,

dr. sc. Kotel Da-Don ■

S RABINOVOG STOLA / משולחן הרב / MIŠULHAN HARAV

Odnos židovstva prema kulturi i umjetnosti

Rabin dr. sc. Kotel Dadon doc.

U ovom članku nastojat ćemo izložiti židovski pogled na kulturu i umjetnost. Također ćemo pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja:

- Kakav je točno odnos židovstva prema kulturi i umjetnosti?
- Je li kulturno djelovanje ispravno, poželjno i ima li pozitivnu vrijednost?
- Je li religioznoj osobi današnjice dopušteno stvarati kulturu i biti njezinim konzumentom ili je bolje da se takva osoba kloni njezinih plitkih sadržaja u kojima je sve dopušteno?
- Je li sudjelovanje u kulturnom životu poželjno, ima li pozitivnu vrijednost? Je li takvo sudjelovanje dopušteno, neodređeno ili, možda, zabranjeno? Smiju li vjernici i religiozne osobe biti konzumenti postojeće kulture?

Civilizirani svijet često nalikuje svijetu zabave, svijetu bez svetosti, svijetu koji živi u skladu s vrijednostima suprotnim *Tori*, svijetu koji uludo trati vrijeme. Prema ovom stavu, vjernik i čovjek koji živi prema vjerskim pravilima, kulturu doživljava kao prijatnu, o njoj govori kao o nečem negativnom i, u najboljem slučaju, pronalazi tek malo pozitivnog. Očito je da je ovakva slika kulture uvelike manjkava.

Zvačaj kulture i umjetnosti

Povijest nas uči da su umjetničko i kulturno stvaralaštvo duboka ljudska potreba te da su od silne važnosti za ljudski život i društvo. Umjetnost je izričaj dubokih aspekata ljudske duše, ona nadahnjuje, otkriva i razvija snage inherentne čovjeku.

Tora se spustila u svijet poslije dvadeset i šest generacija¹ što govori o snagama i sukobima koji postoje u svakom čovjeku.

Zaista, iz mnogih raznovrsnih izvora u *Tori* učimo o važnosti kulture i umjetnosti. Ovdje navodimo tek nekoliko primjera:

- Pri izgradnji Hrama korišteni su mnogobrojni vidovi umjetnosti. Pjesma i ples Levita također su imale važnu ulogu u Hramu.²
- Naši Mudraci u *Talmudu* prepoznaju značaj izvanjske ljepote u vršenju zapovijedi:

“Jer, poučeni smo: *Ovo je moj Bog i ja ću ga slaviti* (Izlazak 15,2): [tj.,] ukrasi se pred Njim prilikom [ispunjenja] zapovijedi. [Stoga:] načini prekrasnu sjenicu u Njegovu čast, prekrasan lulav, prekrasan šofar, prekrasan cicit, i prekrasan svitak *Tore* te ga napiši lijepom tintom, lijepim bambusovim [-perom], te neka ga piše iskusan pisar, zaogrni Svitak prekrasnim svilama.”³

Ljepota i umjetnost nisu vrijedni samo u kontekstu zapovijedi i Halahe nego općenito. To postaje očito na temelju Halahe koja nas uči da kada čovjek ugleda “lijepo stvorove i lijepa stabla, treba reći: Blagoslovljen Onaj koji je takvu ljepotu postavio na svijet.”⁴ Općenito, židovski zakon ne ignorira ljepotu koju se može naći u svijetu.

Tora nasuprot svjetovnog posla

“Naši su nas rabini učili: *Knjiga Zakona* nikada neće sići s tvojih usana (Jehošua 1, 8.) Kako ne bismo pomislili da se ova naredba mora shvatiti doslovno, pisac nastavlja: “Sam ćeš prikupiti svoje žito.” (Pnz. 11,14.), što ukazuje da se proučavanje *Tore* mora povezati sa svjetovnim poslom. Ovo je stav R. Išmaela. R. Šimeon b. Johaj pita: “Je li to moguće? Ako čovjek ore u

vrijeme oranja i sije u vrijeme sjetve, žanje u vrijeme žetve, mlati u vrijeme mlaćenja i vije u vrijeme vijanja, što će biti s *Torom*? No, kada Izrael vrši volju Sveprisutnoga, njihov rad obavljaju drugi... a kada Izrael ne vrši volju Sveprisutnoga, svoj rad obavljaju sami, kako je rečeno: Sam ćeš prikupiti svoje žito.”⁵

Dakle, kojem ćemo se mišljenju prikloniti? Mišljenju škole Rabi-na Šimeona b. Johaja koji je zahtijevao potpunu predanost *Tori*⁶ ili mišljenju škole R. Išmaela, koji je zagovarao proučavanje *Tore* paralelno s bavljenjem nekim svjetovnim poslom.

Abajem, babilonski Amorej iz prve generacije, izložio je u *Talmudu* koju praksu preferira:

“Mnogi su slijedili savjet Išmaela, i pokazao se uspješnim. Drugi su slijedili R. Simeona b. Johaja ali taj se savjet pokazao neuspješnim.”⁷

U *Talmudu* nalazimo i drugo svjedočenje o stavu koji bismo radije prihvatili:

“Raba b. Bar Hanah rekao je u ime R. Johanana, koji je iznio riječi R. Jude b. Ila'ija: 'Kolika je razlika između ranijih i kasnijih generacija! Ranije generacije uglavnom su se bavile proučavanjem *Tore* dok je njihov svakodnevni posao bio od manje važnosti, i u jednom i u drugom poslu bili su uspješni. Kasnije generacije svoj su svakodnevni posao učinile glavnim a učenje *Tore* sekundarnim i ni u jednom nisu bili uspješni.’”⁸

Moramo razlikovati čovjeka koji ne proučava *Toru*, ne bavi se razvojem svojeg karaktera i prosvjećenjem svijeta nego svoje dane provodi u ljenčarenju, od čovjeka koji proučava *Toru*, živi životom punim smisla, životom kojim pridonosi dobru svijeta te dio svojih snaga posvećuje i kulturi. Svaki od nas konzumira različitu vrstu kulture, neki više, a neki manje i pomisao da *Tora* zabranjuje cjelokupni svijet kulture jednostavno nije istinita. Kako je *Tora* temelj na kojem čovjek gradi svoj život, neki segmenti kulture mogu se lijepo uklopiti i pozitivno nadopuniti život čovjeka, čak i obogatiti učenja *Tore*. Štovanje Boga mora biti u središtu života svakog čovjeka, a proučavanje *Tore* način razvoja raznih dimenzija osobnosti te način doprinosa zajednici.

Dakle, naučili smo da *Tora* mora biti “stalna” u čovjekovom životu jer spoj *Tore* i svakodnevice (zanimanja i kulture) tek tada može biti uspješna.

Opasnost

Iako je kultura ispunjena mnogim ljepotama i blagoslovima, ipak u sebi skriva i opasnosti i poteškoće koje ne smijemo zanemarivati. Opasnosti možemo podijeliti na dvije vrste: opasnosti na koje nailazimo baveći se kulturom te opasnosti koje proizilaze iz naravi današnje popularne kulture.

Naglasili smo da je razvoj snaga inherentnih ljudskoj psihi blagoslov svojstven umjetnosti, ali u kulturi i umjetnosti istovremeno se skriva opasnost usredotočenja na osobu, a ne na Božje djelo. Ne možemo zaniijekati da u današnjoj kulturi diljem svijeta postoje zabrinjavajući segmenti koji religioznom čovjeku onemogućavaju ili znatno otežavaju sudjelovanje u kulturnom životu. Znatno dio kulture odnosi se i na razmišljanje o duhu otkrivanja koji zagovara iznošenje svega što se nalazi u ljudskoj duši. Sukob s Halahom i duhom *Tore* također je snažno ispoljen u kontekstu seksualne dopustivosti kao i na drugim poljima.

Iako se mnogi ljudi identificiraju s blagoslovima koje dobivaju iz kulture, zabrinutosti zbog poštovanja Halahe i brige radi utjecaja na duhovnost, smanjuju utjecaj kulture na svoje djelovanje. Strah od opasnosti koje sa sobom nosi kultura sve je veći te ljudi tako izbjegavaju i blagoslove koje im kultura donosi.

Postoje pozivi na odvajanje ova dva svijeta, svijeta vjere i svjeta umjetnosti, pozivi da ih se smatra paralelnim svemirima: umjetnost u sekularnom kontekstu i vjera bez umjetnosti. I taj pristup također zanemaruje silne blagoslove koje kultura donosi u svijet vjere te jednako tako može stvoriti sekularni svijet prepun osobnih emocija paralelno s tehničkim i religioznim svijetom bez duhovnosti. Ovo je veća opasnost od straha da bi kultura mogla srušiti prikladne granice jer vjeru i zapovijedi stavlja u lošiji, slabiji položaj.

Kultura i umjetnost podložne su ljudskoj ruci. Čovjek koji stvara kulturu nastoji iznaći najbolja rješenja kako to učiniti te je jasno da tijekom tog stvaranja mora iskusiti dublje osjećaje od osobe koja tu kulturu konzumira. No, osoba koja je konzument kulture predstavlja glavni faktor pri određivanju naravi i razine kulture.

Za kraj

Kultura i umjetnost su ljudske nužnosti i mnogi izvori u judaizmu uče nas o njihovom dubokom doprinosu pojedincu i društvu kao i obvezi služenja kao blagoslov ovome svijetu. Uistinu, mnogo je opasnosti u kulturi te stoga postoji i potreba da se tim pitanjima pozabavimo s dužnim poštovanjem i pažnjom, u okviru židovskog zakona i prema duhu *Tore*. Ljudska nas povijest uči da su umjetnost i kultura čovjekova potreba i nužnost. Upravo je takvima Bog stvorio čovjeka i svijet. U umjetnosti skriveni leže neopisivi blagoslovi a naša je obveza te blagoslove iznijeti na svjetlo dana. No, istovremeno se u umjetnosti skrivaju i opasnosti te se stoga prema umjetnosti moramo odnositi s poštovanjem koji zaslužuje, u granicama židovskog zakona i u skladu s duhom *Tore*. *Tora* nije suprotna životu, ona pozitivno gleda na sav život, uključujući umjetnost i kulturu, cijeni i poštuje život i posvećuje ga velikom ljubavlju. Istovremeno, *Tora* postavlja i nužne granice.

Kultura i umjetnost prirodni su prijatelji i saveznici *Tore* i svetosti, nisu neprijatelji. Nije se mudro baviti kulturom bez dovoljno znanja i bez postavljanja ikakvih granica, ali istovremeno, nije mudro ograditi se visokim i prijetećim zidovima. Nužno je pronaći finu ravnotežu opreznosti i halahičkih granica. Konačno, treba ohrabriti ljude od vjere da se upuste u bavljenje umjetnošću kako bi vjera i umjetnost harmonično opstojali te kako bi blagoslovi koje svaka od njih nosi pozitivno utjecali na onu drugu, židovski narod i cijeli Božji svijet.

U ovom smo članku nastojali uspostaviti temeljni pristup ovom važnom pitanju. Takav je pristup kojega zagovaramo, put koji povezuje *Toru* i život, stvarnost i ideologiju. ■

1 Midraš Vajikra Raba 89

2 Vidi: Rabin Jehuda Halevi, *Kuzari* II, 64.

3 BT Šabat 133b.

4 BT Berahot 58b, see also: Šulhan Aruh Orach Hajim 225.

5 BT Berahot 35b

6 Vidi: BT Avoda Zara 18b.

7 Ibid.

8 Ibid.

Dr. Vladimir Šalamon

Bejahad

Dr. Vladimir Šalamon – predsjednik
Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj

U životu židovske, tj. jevrejske zajednice s prostora bivše Jugoslavije, bilo je u ovih, skoro sedamdeset godina nakon II. svjetskog rata, mnogo značajnih susreta, manifestacija i proslava. Povijest Židova ne samo s ovih prostora prepuna je nesretnih događanja i česta su sjećanja na sve te strahote, ali, eto, u posljednjih sedamdeset godina, na ovim prostorima, Židovi/Jevreji žive dosta mirno i kroz susrete i manifestacije pokušavaju sačuvati kulturnu baštinu, naslijeđe ali i oplemeniti, obogatiti iste. Jedna od kulturnih manifestacija koja se pamti i koja još uvijek djeluje je Bejahad – Židovska kulturna scena. U formi festivala djelovala je trinaest godina – od 2000. do 2012. Ostavila je neizbrisiv trag svojim godišnjim okupljanjima i preko 300-tinjak Židova/Jevreja i njihovih prijatelja, tokom sedam dana, na obali Jadrana i uz prvorazredni program, uživali su od jutarnjih do kasnih večernjih sati. Stotine umjetnika prodefiliralo je scenom Bejahada sa svih strana svijeta i pružilo istinski kulturni doživljaj za sve prisutne. O svemu ovome svjedoče i časopisi i dokumentarni filmovi *Bejabad* koji su izuzetno uspješno dokumentovali dešavanja u Supetru, Hvaru, Opatiji i Puli! Časopis *Bejabad*, koji se publicirao jednom godišnje na hrvatskom i engleskom jeziku, na preko 200 stranica, pobrao je velika priznanja i doprinio afirmaciji Bejahada!

Recesija, koja je pogodila cijelu regiju, i njene negativne implikacije na kulturne projekte, zahtijevala je iznalaženje novih modaliteta djelovanja Židovske kulturne scene. Tako se sedmodnevna kulturna manifestacija Bejahad, nakon 2013. godine, “seli” s obala Jadrana u Zagreb i transformira se u niz trodnevni događanja pod nazivom Bejahad u Zagrebu. Prvi takav događaj započinje trodnevni programom Sarajevske jevrejske opštine, potom slijedi trodnevni program Beogradske jevrejske zajednice, zatim Berlinske, Bečke i Praške zajednice.

Sva događanja u Zagrebu organizirana su u suradnji sa pomenutim zajednicama i Bet Israelom, ali i u partnerstvu sa ambasadama zemalja iz kojih zajednica dolazi i sa različitim institucijama tih zemalja kao što su: Goethe Institut (Zagreb), Austrijski kulturni forum (Zagreb), Balassi institut u Hrvatskoj, Centrum judaicum (Berlin) itd.

Uspjeh projekta Bejahad u Zagrebu, sada već osnaženog Bejahad – Židovska kultura u Europi – danas, ohrabrio nas je da nastavimo dalje, te u novembru 2014. godine u Zagrebu gostuje zajednica iz Budimpešte, koja se ubraja među značajnije u Europi, s programom koji uključuje predavanja, koncert, film i izložbu.

Publika je ponovo prisustvovala izvanrednim kulturnim ostvarenjima članova gostujućih zajednica i ponovo su gosti i domaćini imali priliku družiti se i uživati u zajedničkim trenucima. Brojni koncerti, izložbe, scenski nastupi, filmovi i predavanja svjedoče o privrženosti članova zajednica svojim korijenima ali i želji da i društvo u kojemu živimo i radimo, vidi, čuje i upozna se s bogatstvom židovske/jevrejske kreativnosti i imaginacije. Naš cilj je da svi zajedno (“bejahad”) živimo bolje, ljepše, mirnije i da tolerancija i solidarnost krase svakodnevicu.

Jedan od noviteta projekta Židovska kultura u Europi – danas je i gostovanje zajednica Grada Zagreba u drugim evropskim centrima i predstavljanje vrlo bogatog i vrijednog života ovdašnjih zajednica. Preliminarni program projekta Židovski Zagreb obuhvaća: uvodno predavanje Slavka Goldsteina; zatim “Židovski filmski festival” koji će predstaviti Branko Lustig i Nataša Popović; koncert “Večer Alfija Kabilja” u izvođenju Alfija Kabilja, Radojke Šverko i Vladimira Babina; potom izložbu slika akademika Zlatka Boureka i Tonija Franovića; predstavljanje časopisa *Novi Omanut – prilog židovskoj povijesti i kulturi* koji izlazi već dvadeset i jednu godinu i o kojem će govoriti Vlasta Kovač te prezentaciju književnog opusa Jasminke Domaš i predstavljanje projekta Bejahad. Cilj je ponuditi takav program koji će garantirati vrijedan kulturni doživljaj. Prvo gostovanje Židovski Zagreb planirano je od 7. – 9. XI. 2014. godine u Sarajevu, a potom slijede gostovanja i u drugim evropskim centrima.

Eho svih ovih događanja u medijima Hrvatske, Austrije, Njemačke itd. je vrlo pozitivan.

Brojne institucije i radne organizacije iz Hrvatske, kao i Grad Zagreb, financijski potpomažu realizaciju projekta Bejahad – Židovska kultura u Europi – danas i doprinose uveliko razvoju tolerancije i solidarnosti, ne samo u Zagrebu, nego i mnogo šire. I gradovi, iz kojih dolaze zajednice, potpomažu financijski realizaciju projekta, doprinoseći tako boljem međusobnom razumjevanju i boljem zajedničkom životu.

Imamo još mnogo planova i za budućnost, ali vremena su takva kakva jesu i u planiranju je potrebna skromnost, mudrost i strpljenje! Vjerujemo da pred nama stoje brojni uspješni susreti, na koje svi zajedno možemo biti ponosni, a Bejahad će i dalje motivirati i mobilizirati naše članove i prijatelje na nova stvaranja!!! ■

Rabin Dovid Goldwasser

Soul to Soul

Roš Hašana

Rabin Dovid Goldwasser, prijevod Dubravka Pleše

Ovaj članak posvećen je Glavnom rabinu Kotelu Da Donu i njegovoj Rebecin te Sonji Samokovliji.

Na Roš Hašanu čitamo iz dijela *Tore* koji je posvećen vezivanju Izaka i pojavi anđela koji je naložio Abrahamu da ne žrtvuje Izaka. U biti, anđeo se pojavio dva puta, ali Abrahamu je blagoslovio tek nakon što je prinesen ovan kao žrtva umjesto Izaka.

Bilo bi logično zaključiti da će vezivanje Izaka kako bi bio žrtvovan prije zaslužiti blagoslov nego žrtvovanje ovna. No, kako bi obilježili to zbivanje, na Roš Hašanu pušemo u šofar koji nas podsjeća na ovna, a ne spominje se vezivanje Izaka radi žrtvovanja.

Rabi Yisroel Salanter, slavni utemeljitelj pokreta Mussar, objašnjava da je Abraham kušan vrlo teškom kušnjom – žrtvovanjem svog ljubljeno sina. Uspješno je odgovorio izazovu i poslušao Hašemov glas. Ali, to nije bilo dovoljno, jer voljnost da žrtvuje Izaka ipak nije u potpunosti pokazala Abrahamovu silnu ljubav prema Hašemu.

Kada je Abrahamu rečeno neka ne žrtvuje Izaka, Abraham se zakleo da se neće pomaknuti s tog mjesta dok ne bude mogao umjesto Izaka žrtvovati neku životinju. Abraham nije bio zado-

voljan samo time što je uspješno odgovorio na izazov i nije želio otići. Htio je izvršiti micvu prije nego li se vrati kući. Učimo: ako osoba nije motivirana da se popravi, ne zaslužuje blagoslov s Neba. Upravo činjenica da ga je izazov doveo bliže Hašemu, učinila je Abrahamu vrijednim blagoslova.

Ovih dana naša braća diljem svijeta suočena su s iskušenjem. Od prvoga dana kada su trojica mladića u Izraelu oteta, svjedočili smo izuzetnom jedinstvu našeg narod, činjenici da su svi bili motivirani postati boljima, činiti više micvot i približiti se Hašemu. Naš odgovor i naša djela mogu se usporediti s reakcijom Abrahama Avinu. Uspješno smo se suočili s izazovom, uvećali i učvrstili našu vjeru u Hašema i odlučili činiti mnogo micvot.

Neka sva moja braća i sestre u Zagrebu te svi pripadnici židovskog naroda budu blagoslovljeni godinom dobroga zdravlja, sreće, mira i blagostanja.

Rabin Dovid Goldwasser ■

Robot piše *Toru* u berlinskom muzeju

Iako se Svitak ne može koristiti u sinagogi, ima središnje mjesto na novoj izložbi

Kirsten Grieshaber, *The Associated Press*, prevela Dubravka Pleše

Robot piše *Toru* u instalaciji postavljenoj u Židovskom muzeju u Berlinu (photo credit: AP/Markus Schreiber).

BERLIN (AP) — Pero robota juri svitkom papira slijeva nadesno te ispisuje drevna slova hebrejskog jezika crnom tintom. Robot ispisuje *Toru* te to čini znatno brže nego što bi to ijedan rabin mogao jer – robot se ne mora odmarati.

Robota koji ispisuje *Toru* razvila je njemačka umjetnička gru-

pa Robotlab te ga prvi put predstavila u srpnju u berlinskom Židovskom muzeju. Dok stroju treba otprilike tri mjeseca kako bi dovršio 80 metara dugačak svitak, rabinu ili soferu za isti posao treba gotovo godina dana. No, za razliku od svitka koji je napisao rabin, robotov svitak ne može se koristiti u sinagogi.

“Da bi *Tora* bila sveta, mora biti napisana gušćim perom na pergamentu. Cijeli proces mora biti produhovljen, i dok pišem, ja i molim”, rekao je rabin Reuven Yaacobov. Berlinski rabin pažljivo je gledao kako neumorni robot ispisuje *Prvu knjigu Mojsijevu* da bi zatim posjetiteljima pokazao tradicionalni način pisanja svitka *Tore*, kojim se soferi služe već tisućama godina.

I robot i rabin sudjeluju u izložbi nazvanoj “Stvaranje svijeta”. Izložba govori o značenju hebrejskih rukopisa u judaizmu te prikazuje Svitke na hebrejskom, ženidbene ugovore i druge srednjovjekovne dokumente iz kolekcije Braginsky. Robot će biti izložen do siječnja 2015., dok će rabin i Svitak svoje sudjelovanje završiti 3. kolovoza 2014. godine. ■

dr. sc. Boris Havel

O Zaštitnom rubu preko ruba pristojnosti

Medijsko izvještavanje o sukobu Izraela i Hamasa vs. činjenice

dr. sc. Boris Havel

Na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu dr. sc. Boris Havel je stekao akademski stupanj doktora znanosti iz znanstvenog područja društvenih znanosti, znanstvenog polja politologija, znanstvene grane međunarodnih odnosa i nacionalne sigurnosti.

Najnoviji sukob u Pojasu Gaze između Države Izraela i terorističke skupine Hamasa, dijelu vladara hrvatskoga medijskog prostora donio je još jednu priliku za iznošenje strastvenih, odrješitih mišljenja, duboko prožetih ideologijom, te nezainteresiranošću za kontekst, činjenice i alternativna viđenja. Dio njih je medijski i ideološki zanat ispekao u tanjugovskim laboratorijima globalnog diseminiranja nesvrstanštine i jugoslavenštine, pa je zauzimanje Maršalovih pionira za prava terorističkih skupina i prozivanje Amerike, Izraela i Zapada za sva zla ovoga svijeta, za takve krik olakšanja. Vrijeme ih je pregazilo u većini vanjskopolitičkih tema, ali arapsko-izraelski sukob još je tu, a oni dobro pripremljeni. Drugi dio hrvatskog društva – doduše onaj manje pripremljeni – shvaća da bi bilo groteskno simpatizirati s džihadistima čiji istomišljenici samo malo istočnije od “Palestine” progone i ubijaju kršćane, pa tako imamo još jednu temu o kojoj u Hrvatskoj vlada podjela. Utješno je to što ovaj put nismo sami. Za razliku od teme zločinačke naravi komunističkog totalitarizma i njegovih ikona Lenjina, Tita ili Castra, o kojoj su Hrvati podijeljeni ali ostatak civiliziranog svijeta nije, o pitanju sukoba u Gazi podijeljeni su svi. Manjinske useljeničke muslimanske zajednice u mnogim zemljama organiziraju prosvjede protiv Izraela. Domicilno stanovništvo tu i tamo upriliči skup potpore Izraelu, dok kršćanske zajednice, poput onih umreženih s Međunarodnom kršćanskom ambasadom u Jeruzalemu, rade i na pružanju konkretnije pomoći židovskoj državi. Strane medijske kuće o sukobu izvještavaju slično kao i 2008./2009. i 2012. U državama s većim brojem useljenika i socijaldemokratskom tradicijom, poput Francuske ili Švedske, te na Al-Džaziri¹ i naravno BBC-ju, iskazuje se puno razumijevanja za palestinske terorističke skupine. Konzervativnije medijske kuće, poput Fox Newsa, načelno podržavaju Izrael, ali stavljaju pod upit i izraelske postupke te otvaraju puno prostora za polemičnu razmjenu različitih viđenja. Sve u svemu, Bliski je istok u mnogim državama najvažnija vanjskopolitička tema, o kojoj većina ljudi ima mišljenje – premda ne nužno i znanje – i spremna ga je iznijeti pred kamerom. O njoj se raspravlja skoro kao o nogometu: s puno emocija i žara, podrazumijevajući da je sugovornika, osobito ako navija za Hamas, nepristojno pitati za razlog.

Propaganda s ljudskim licem

Hrvatski su mediji izgradili osebusan stil izvještavanja o izraelsko-palestinskom sukobu. Kad vidim usredotočeni, duboko pronicljivi pogled na licu voditelja koje se u trenu preinači iz ležerno prilagođenog izvještavanju o tijeku turističke sezone, u ozbiljno i zabrinuto (pada mi na pamet simpatični Đurica Drobniak), i čujem ga kako s nježnim ali odlučnim suosjećanjem opominje gledatelja da će kadrovi koji slijede biti potresni, odmah znam što je sljedeća tema Dnevnika. Potresni kadrovi počeli su se u hrvatskim medijima pojavljivati nakon

što je Izrael odlučio zaustaviti granatiranje svojih gradova iz Pojasa Gaze. Ono što se zbivalo prije toga i izvan toga za uredništvo Dnevnika nije bilo ni potresno ni zabrinjavajuće, pa se nije ni objavljivalo. A to uključuje: višemjesečno raketiranje izraelskih ciljeva iz Pojasa Gaze. Huškačke propovijedi po palestinskim džamijama na džihad i ubijanje Židova gdje god ih se nađe. Nazivanje trgova u Ramallahu imenima masovnih ubojica. Hamasovo ubijanje vlastitih sugrađana optuženih za (nedokazanu) kolaboraciju s Izraelom. Progon homoseksualaca, liberala, političkih neistomišljenika, kršćana i osobito Židova koji bi zalutali u palestinsko, inače etnički ko suza čisto, područje. Podučavanje djece u džihadizmu i fanatizmu. Izjave ponosnih roditelja bombaša samoubojica kako se nadaju da će još koje njihovo dijete kročiti uzvišenim šehidskim putem... Da ne spominjem druga bliskoistočna društva, poput Saudijske Arabije,

Jemena ili Irana, u kojima se i u vrijeme mira prakticiraju javna odsjecanja glave, kamenovanje i vješanje apostata, preljubnika i drugih prekršitelja šerijatskog zakona, ubojstva iz časti ili genitalno sakaćenje ženske djece.

Vratimo se, dakle, potresnom Izraelu. Od početka 2014. na židovsku je državu ispaljeno preko tisuću različitih projektila prije nego što je Izrael pokrenuo akciju Zaštitni rub. Većinu projektila ispalio je Hamas, a ostatak Islamski džihad, Iz ad-Din al-Kasam brigade i druge manje palestinske terorističke skupine. Dakle, odredi do zubi nenaoružanog palestinskog naroda koji nema za kruh ali ima za bombu. Ti su napadi bili ničim izazvani, a projektili ispaljivani uglavnom nasumce prema izraelskim naseljima i gradovima. Zahvaljujući lošem gađanju, te izraelskoj uvježbanosti za krizne situacije i zaštitnoj infrastrukturi, ljudskih žrtava nije bilo. No materijalna šteta katkad je bila velika, poput one koju je izazvao požar u tvornici plastike u Sderotu, židovskom naselju udaljenom dva kilometra od granice s Pojasom Gaze. Kako je Izraelcima bilo na zvuk sirene trčati u bunker ili tražiti zaklon iza najbližeg zida ili stabla, možemo pretpostaviti jer smo u nedavnoj prošlosti proživjeli slične trenutke. Za oko 7.000 Izraelaca nastanjenih u neposrednoj blizini Pojasa Gaze, možda najgore od svega jest život u neizvjesnosti. Otkako se Izrael 2005. povukao a Pojasom Gaze ovladao Hamas, dvadeset i četiri sata dnevno, sedam dana u tjednu, stanovnici toga dijela Izraela žive u neizvjesnosti koja kida živce. Tijekom godina Hamasov se arsenal širio pa su danas, 2014. godine, i gradovi poput Haife u dometu njihovih raketa. Kako je izraelskim roditeljima svaki dan – bilo da je ondje rat ili mir – ostaviti dijete u vrtić ili ga poslati u školu? Kako je buditi se jutrom i pitati se tko možda neće dočekati večer? Izraelska je vlada opetovano Hamasu slala upozorenja a međunarodnoj zajednici prosvjede zbog raketiranja iz Gaze. No hrvatskim medijima vijesti o židovskom dječjem vrtiću koji ima minutu da šticevnike evakuira u sklonište prije nego što projektil iz Gaze doleti do njih nisu bile dovoljno potresne, pa se o tome kod nas puno i ne zna.

Onda su 12. lipnja u području Guš Eciona, južno od Jeruzalema, oteta trojica židovskih tinejdžera, šesnaestogodišnji Naftali Frankel i Gilad Šaer, te devetnaestogodišnji Ejal Jifrah. Ni njihov nestanak kod nas nije predstavljao potresnu, medijski zanimljivu temu, sve dok Izrael u akciji potrage za nestalim mladićima *Čuvar brata* nije u području Hebrona pohvatao četiristo vođa i pripadnika Hamasa. U to je vrijeme u izraelsku javnost dospjela snimka telefonskog poziva za pomoć koji je policiji uputio jedan od oteatih dječaka, nakon čega su uslijedili zvukovi vikanja na arapskom jeziku i pucnji. Osamnaest dana kasnije, 30. lipnja pronađena su njihova mrtva tijela. Bila je to kap koja je prelila čašu izraelske strpljivosti; tjedan kasnije pokrenuta je akcija *Zaštitni rub*.

Između ta dva događaja, 2. srpnja, ubijen je šesnaestogodišnji Palestinac Muhamed Abu Kadir. Obdukcija je ukazivala na to da je bio živ spaljen. Dva strašna zločina, prvi Palestinaca nad Židovima a drugi Židova nad Palestincem, pokazala su sav civilizacijski jaz koji postoji između ta dva društva. Nakon nestanka trojice židovskih tinejdžera, među Palestincima se proširio osjećaj trijumfa i zadovoljstva. Tih su dana židovskim hodočascima na Hramsku goru, ondje gdje se nalazi džamija al-Aksa i Kupola na stijeni, muslimanski posjetitelji svojih svetišta podrugljivo pokazivali tri prsta aludirajući na trojicu nestalih. Židovska patnja za njih je bila prilika dati si oduška mržnji bizarnim gestikuliranjem. Na sadističko uboj-

stvo Muhameda Abu Kadira, naprotiv, Židovi su reagirali zgražanjem. Najprije nisu vjerovali da su takvo zlodjelo počinili njihovi sunarodnjaci. Pojavile su se vijesti o tome da ga je ubla uža rodbina “iz časti” zbog njegove navodne spolne orijentacije. No izraelska je policija brzo pronašla krivce i na užas Izraelaca ispostavilo se da su to doista bili Židovi. Izraelska se javnost konsensualno distancirala od zločinaca i zatražila njihovo kažnjavanje. Roditelji trojice ubijenih židovskih tinejdžera poslali su obitelji Muhameda Abu Kadira izraze sućuti. Zločin su, među ostalima, javno osudili premijer Netanjahu i gradonačelnik Jeruzalema Barkat. Jedan je rabin pozvao da se ubojicu kazni smrću. Nedugo po uhićenju, kontekst zločina postao je jasniji: ubojica, Jozef Haim Ben David, psihički je bolesnik koji je prije nekoliko godina pokušao ubiti vlastito dijete. Tijekom privođenja za sebe je tvrdio da je mesija. U zločinu su mu pomogla dvojica maloljetnika čiji podatci nisu objavljeni.

Ima li Izrael pravo braniti se od terora?

Početak izraelske akcije *Zaštitni rub* donio je eskalaciju sukoba između Izraela i Hamasa, te eskalaciju izjednačavanja krivnje. Najprije, nevjerojatno je da se u demokratskoj državi kakva je Hrvatska, sukob jedne demokratske države i jedne terorističke organizacije može prikazivati kao okršaj dviju za rat podjednako krivih strana i k tomu još prozivati hrvatske političare jer nisu stali na stranu terorista, kako je svoj maliciozni članak *Jesmo li to sućutni prema žrtvama u Gazi ili samo mrzimo Židove?* završio Miljenko Jergović.² Jergović, koji se za razliku od prozvanih političara (Tomašić, Pusić, Karamarko, Josipović i Stier) i biskupa (Košić, Jezerinac, Bozanić) odijevao u nacističke odore, pitanje kojim je nazvao taj pamflet može postaviti jedino samome sebi, što je možda i učinio, ali narcisoidno, preko *Jutarnjeg lista*. Puno pametnije pitanje bilo bi: “Koja bi to država dopustila da se prema njezinu stanovništvu mjesecima ispaljuju razorni ubojiti projektili, kao što je to učinio Izrael?” Država čiju politiku Drago Pilsel (još jedan nekadašnji ljubitelj crnih odora, doduše pokajnik) naziva “fašističkom”³ premda je imala vojnu snagu zaustaviti taj teror strpljivo je, apelima, prosvjedima i prijetnjama, nastojala izbjeći rat. Među Izraelcima, istina, u vrijeme prije akcije nije bilo smrtno stradalih, no jedini razlog bio je taj što su se na zvuk sirene Izraelci sklanjali u skloništa, a raketni sustav obrane *Željezna kupola* presreo je preko 80% raketa koje su letjele prema naseljenim mjestima. No svaka raketa ispaljena iz Gaze, a ove godine ih je ispaljeno tri i pol tisuće, bila je ništa drugo doli pokušaj ubojstva. Kao i u prijašnjim sukobima, Hamas i Islamski džihad ispaljivali su ih iz civilnih zgrada, poput škola, bolnica i džamija, te objekata pod zaštitom UN-a.⁴ Zbog skrivanja Hamasovih terorista iza civila, izraelski su napadi od početka izazvali i civilne žrtve među Palestincima. Umjesto konteksta njihova stradavanja, hrvatski su mediji prenosili slike ranjene i mrtve palestinske djece, te izjave Hamasovih glasnogovornika. Zašto nismo vidjeli i slike terorističkog ispaljivanja raketa ispred zgrade škole na kojoj se vijori zastava UN-a, ili poginulih terorista? Potom su počele optužbe da je Izrael počinio ratne zločine, da namjerno gađa civilne ciljeve i da je od Gaze stvorio “koncentracijski logor” u kojem ljudi umiru od gladi, nedostatka lijekova i zdravstvene skrbi, bez struje, vode i skloništa, izloženi na milost i nemilost izraelskoj ratnoj mašineriji. Na jednom se HRT-ovu Dnevniku čula tvrdnja kako je Hamas napao Izrael raketama zbog blokade Gaze. Je li uredništvu palo na pamet ispitati je li Pojas Gaze u blokadi upravo zato da bi se spriječilo unošenje raketnih projektila? Od glavnog urednika, bivšega

SKOJ-evskog savjetnika za međunarodne odnose u Predsjedništvu SRH⁵ ili Mirjane Rakić teško da ćemo doživjeti reportažu o toj temi. No mlađi bi se novinari trebali zapitati u kojoj mjeri način na koji mediji javnosti predstavljaju ono što se zbiva u sukobu Izraela s Hamasom, oblikuje strategije aktera sukoba. A oblikuje ih.

Razlog stradavanja civila u Pojasu Gaze

Ključno pitanje koje treba postaviti je: tko profitira od stradavanja palestinskih civila, osobito djece? Profitira li Izrael? Do sada nisam čuo ni jedan kvalitetan argument u prilog potvrdnu odgovoru na to pitanje. No ako on i postoji, on za sobom povlači sljedeće pitanje: zašto Izrael prije bombardiranja "civilnih" ciljeva na njih baca letke, šalje SMS poruke i telefonski upozorava stanovnike da se sklone? I nakon svega toga, izraelska vojska na cilj često prvo ispali projektil manje snage, a tek potom ga sravnj sa zemljom. Ako Izrael iz nekog meni doista nedokučivog razloga želi stradavanje palestinskih civila, on raspolaže vojnim kapacitetima da izazove razaranja apokaliptičnih razmjera. A to, očito, ne čini.

Profitira li od njihova stradavanja Hamas? Odgovor je nedvojbena: da, profitira. Hamas i druge terorističke skupine vojno nisu u stanju nositi se s Izraelom, kao što nekoć ni združene arapske države nisu mogle (na žalost nositelja, nekoć na žalost primatelja štafete). Jedini način borbe koji im preostaje jest gerilsko, te propagandno ratovanje. I jedno i drugo nisu nepoznati u povijesti sukoba i na određeni su način, čak bi se moglo reći, legitimni. Ukoliko neka gerila napada neprijateljsku vojsku, a pritom sukob prikazuje sukladno svojem viđenju, ne čini ništa što se nije činilo od početka ljudske civilizacije i sukoba slabijih skupina s jačima. No Hamas i njihovi lakeji čine nešto što je u dosadašnjoj povijesti ratovanja praktički nezabilježeno: oni se skrivaju iza vlastita stanovništva koje im s jedne strane služi kao živi štit, a s druge kao način demoniziranja Izraela. Jedan od razloga zašto je takvo postupanje u načelu nezabilježeno u dosadašnjoj povijesti ratovanja jest upravo postojanje modernih medija koji u realnom vremenu prenose zbivanja s terena. Drugi razlog je taj što Izraelska vojska čini sve što može kako bi se izbjeglo stradavanje civila. Koncept *tobar banešek* – čistoća oružja – važan je dio izraelske ratne etike zbog čije su primjene do sada sačuvani životi mnogih arapskih civila, katkad i po cijenu stradavanja izraelskih vojnika.

No, vratimo se na prvi razlog. Televizijske kamere na mjestu zblivanja i tumačenja onoga što uhvati kadar oblikuju mišljenje javnosti diljem svijeta o tome što se ondje zbiva. Percepcija javnosti proizvest će pritisak na političare pojedinih država, koje će potom zauzeti stav prema sukobljenim stranama. Hamas kao teroristička organizacija ima samo jedan način prikazati sebe u pozitivnom a Izrael u negativnom svjetlu pred svjetskom javnosti. Taj način jest izlaganje civila, napose djece, pogibelji, stavljanje ih na prvu crtu bojišnice, ispred svojih militanata i raketnih lansirnih sustava. Ako Izrael zbog nazočnosti civila ne otvori vatru na te ciljeve, Hamas pobjeđuje. Ako Izrael otvori vatru pa stradaju civili, Hamas opet pobjeđuje. Takva situacija Izrael stavlja u iznimno složen položaj, no na koncu, izraelska vlada i vojska primorani su učiniti ono što je njihov posao i dužnost, a to je zaštita života svojih građana. Zgrada u kojoj se skladišti oružje i iz koje se lansiraju rakete nije civilni cilj jer je na nju okačena ploča na kojoj piše "Škola". Ako se u tome vojnom cilju k tome još nalaze nedužni civili, onda bi bilo najlogičnije ispitati drži li ih Hamas ondje

prisilno i koristi li njihovo stradanje za svoje ciljeve, jer je do sada o tome do javnosti stiglo nebrojeno pritužbi i dokaza. Ne doduše, toliko do hrvatske, koliko do strane, uključujući i arapsku.⁶

Nužnost objektivne prosudbe

Ne bih htio biti apologet ničijega nepravednog postupanja i, iskreno, nemam metode saznati je li Izrael mogao učiniti više na sprječavanju stradavanja palestinskih civila. Možda jeste. Ne bi me čudilo da u određenom trenutku netko od Izraelaca s prstom na obaraču, kome je možda netom poginuo suborac, zapuca na sve pred sobom ne obazirući se na posljedice. Izraelci su i u ranijim sukobima kao odgovor na arapske zločine, i sami skrivili zločine. U ratu 1948. zabilježeno je nekoliko pokolja, od kojih je najveći i najpoznatiji onaj u selu Der Jasin, u kojem je stradalo preko stotinu Arapa, među kojima i određeni broj civila i djece. Godine 1956. izraelska je pogranična policija ubila četrdeset osmero arapskih civila u naselju Kfar Kasim, preko kojega su u Izrael ulazili teroristi iz područja koje je tada držao Jordan. U Hebronu je 1994. Izraelac naoružan automatskim oružjem ubio 29 muslimanskih vjernika u džamiji. Sve te pokolje Izrael je osudio. Oni pokazuju da ni jedno društvo, pa ni izraelsko, nije imuno na zločine, bilo da su njihovi počinitelji paravojne skupine kao u prvom slučaju, bilo da su to pripadnici redarstva kao u drugom, bilo da je to mahnuti pojedinac kao u trećem. No ono što imam metodu saznati i saznao sam, jest da je Hamas organizacija beskrupuloznih ubojica čije su metode i ciljevi krajnje morbidni. Hamasova Povelja tekst je u kojem su sami opisali svoje metode, a to je džihad, i ciljeve, od kojih je glavni uništenje Države Izrael. Ukoliko pri tome strada i netko od njih, ili netko od njihovih sunarodnjaka, taj je šehid (mučenik) čije se stradavanje unutar Hamasove "kulture smrti" prihvaća bez ikakva grizodušja. Za dokaz Hamasove brutalnosti prema vlastitu stanovništvu ne treba čekati sukob s Izraelom. Dovoljno je pogledati kako završe Palestinci koji im se zamjere svrstavanjem uz Fatah, kritiziranjem Hamasove politike, ako su kršćani ili ako na zabavi pojačaju glazbu i zaplešu sa ženom. Predsjednik Palestinske samouprave Mahmud Abbas Gazu je pod Hamasovom upravom nazvao "Emiratom mraka". Život u Emiratu mraka ne vrijedi puno, a dodatno je umanjuje treći akter ove krvave pozornice, a to su neobjektivni i huškački mediji. Da mediji ne prenose slike mrtve palestinske djece popraćene izjavama Hamasovih glasnogovornika, da mediji ne optužuju Izrael za "neselektivno" i "neproporcionalno" granatiranje, Hamas ne bi imao razloga svoje raketne sustave postavljati prvenstveno tako da napad na njih izazove i stradavanje civila. Istina, izvjestitelji koji uz kadrove stradalih navedu i da je u blizini bila raketna rampa, Hamas protjeruje iz Gaze,⁷ pa ondje ostaju samo oni čiji je diskurs u skladu s Hamasovu. Usprkos tomu smatram da u ovome sukobu Izraela i Hamasa, kao i u svim sukobima nakon potpisivanja "mirovnih" sporazuma s PLO-om i susljedne eskalacije palestinskog terorizma, mediji koji služe kao apologeti toga terorizma snose izravnu odgovornost za stradavanje palestinskih civila, napose djece. Novinare koji se odvažavaju davati iznimno glupe i huškačke izjave, poput one da je Hamas raketirao Aškelon iz očaja (je li i Martić raketirao Zagreb iz očaja?) trebalo bi profesionalno sankcionirati. One pak, koji za stradavanja civila uslijed palestinskog terorizma, nepravedno optužuju Izrael i namjerno pred javnost iznose neistine začinjene potresnim krvavim kadrovima, trebalo bi sudski goniti za suučestvo u zločinu. Medijsko poticanje na zločin bilo je prepoznato kao kazneno djelo tijekom

velikosrpske agresije na Hrvatsku, pa takvo što ne bi predstavljalo pre bedan. Pitam se, koliko civila treba stradati prije nego što se netko iz pravosuđa upita koliko ih je stradalo zato da bi kamere snimile krv, suze i oplakivanja pred kojima nitko normalan ne može ostati ravnodušan. Je li stvaranje pozitivne percepcije o terorističkim aktivnostima a negativne o državi koja se legitimno brani, moguće putem manipuliranja emocijama javnosti? Na žalost, jeste.

Statistike i podatci koje kamere ne hvataju

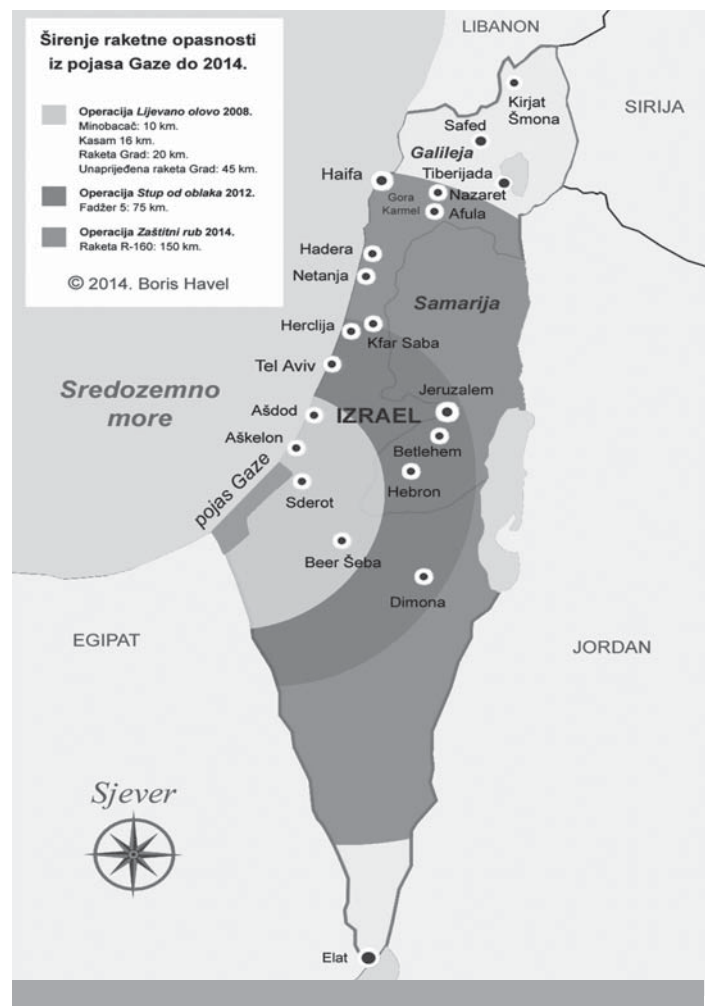
Nakon slušanja i čitanja o jadu, siromaštvu i humanitarnim katastrofama u Gazi, hrvatskom će čitatelju zazvučati šokantno podatak da je očekivana životna dob muških osoba u Pojasu Gaze dulja od očekivane životne dobi muškaraca u Hrvatskoj. U Pojasu Gaze ona iznosi 72,9 godina, a u Hrvatskoj 72,81.⁸ Pa ipak nikom ne pada na pamet Hrvatsku nazvati "koncentracijskim logorom", dok se taj bezobrazni opis za Gazu čuje sve češće. Uz kadrove ruševina i smrti, u prilog toj tvrdnji navodi se činjenica da Izrael nadzire što i tko na njegovoj strani granice s Pojasom Gaze ulazi a što i tko iz njega izlazi. U Pojas Gaze nesmetano ulazi hrana, lijekovi, kućne potrepštine, knjige, elektroničke naprave i sve ostalo što je potrebno za normalan civilni život. Usto, Pojas Gaze strujom najvećim dijelom opskrbljuje Izrael. Po pitanju nezaposlenosti, postotak mladih nezaposlenih Palestinaca manji je od mladih nezaposlenih Hrvata: 38,8% nasuprot 43,1%.⁹ Opća nezaposlenost prema statistici iz prošle godine u Hrvatskoj je tek za manje od jednog postotka niža nego u Pojasu Gaze: u Hrvatskoj je iznosila 21,6% a u Gazi 22,5%.

Statistike i glede drugih parametara, poput postotka korisnika interneta ili vlasnika mobitela, pokazuju da život u Gazi izgleda sasvim drukčije od onoga što uhvati kadar kamere. Dodatno izoštrenu sliku aktualnih zbivanja osobito pruža njihova povijesna pozadina. Iz Pojasa Gaze su na izraelska područja upadale gerilske i terorističke skupine i prije 1967., dakle prije rata u kojem je Izrael ta područja okupirao. Ako je razlog terorizma nakon 1967. okupacija, što je razlog terorizma prije 1967.? Ili još bolje, što je razlog terorizma nakon 2005. kad se Izrael unilateralno povukao iz Pojasa Gaze, sam protjeravši vlastito stanovništvo iz njihovih naselja? Gaza je danas etnički čista *judenfrei* arapska paradržava. U Izraelu, pak, uz šest i pol milijuna Židova živi i milijun i pol Arapa. A Miljenko Jergović, koje li kretenske ironije, izraelsko upozorenje civilima u objektu iz kojega Hamas lansira rakete da ga vojska namjerava gađati i da se sklone na sigurno naziva pozivom "civilima da za pet minuta napuste zgradu, da se za dvadeset četiri etnički očiste iz svoga grada..."¹⁰ Beogradska i sarajevska ulizico, grad u Gazi o kojem pišeš već je odavna etnički i vjerski očišćen. Ako te more nepravde etničkih čišćenja, radije se zabrine zbog egzodusa Hrvata iz Vojvodine, ili velikobošnjačkog istiskivanja Hrvata iz tvog (i mog) rodnog grada!

Militarizacija Gaze nakon 2005.

Izraelsko povlačenje iz Pojasa Gaze 2005. veliki je dio izraelske javnosti percipirao kao prvi korak u uspostavi buduće palestinske države na tom području, s kojom će Izrael živjeti u miru a možda i u dobrosusjedskim odnosima. Umjesto toga, na izborima 2006. vlast je u Gazi osvojio Islamski pokret otpora Hamas, uspostavio islamofašističku paradržavu te prionuo dodatnoj radikalizaciji tamošnjeg društva. Teza Hamasa i drugih radikalnih skupina glede izraelskog povlačenja bila je da se Izrael povukao zbog njihovih mi-

litantnih aktivnosti, te da će se, inšallah, isto tako povući i iz drugih dijelova "okupirane Palestine" pa i samoga "al-Kuds" (Jeruzalema, koji se kao ni Palestina u *Kur'anu* ne spominje ni jedan jedini put), ukoliko nasiljem i terorizmom nastave izazivati dovoljno razaranja i smrti. Hamas je tako odmah po osvajanju vlasti 2006. započeo s raketiranjem izraelskih naselja uzduž Pojasa Gaze, a uskoro i udaljenijih gradova. Isprva su projektili bili kratkog dometa i neprecizni: minobacačke granate, te rakete Kasam i Grad. Od 2006. pa do konca 2008. Izrael je upozoravao militante iz Gaze i obavještavao svjetsku javnost o tome nasilju, no reakcija nije bilo sve dok u prosincu 2008. Izrael nije pokrenuo trojtjednu akciju *Lijevano olovo* te na neko vrijeme vojno onesposobio Hamas. Ne za dugo. Hamas je od Irana dobio rakete Fadžer-5 dometa 75 kilometara koje je nastavio ispaljivati na Izrael. Izraelska akcija *Stup od oblaka* pokrenuta je 2012. s ciljem zaustavljanja prijetnje od tih projektila. Hamas danas, uz spomenuiti arsenal, raspolaze i raketama R-160 i M-75 vlastite proizvodnje, u čijem se 150 kilometara širokom radijusu nalazi 70% izraelskog stanovništva.

Porast broja i kvalitete Hamasova raketnog arsenala pokazao je da blokada Gaze nije bila dovoljno učinkovita ali i da je bila opravdana. No za one koji još uvijek misle da u izraelskoj vladi sjede "gadovi"¹¹ i da je izraelska blokada Gaze uzrok ispaljivanja raketa, pogled na zemljovid Pojasa mogao bi biti prosvjetljujući. Pojas Gaze, naime, čitavom južnom granicom uopće ne graniči s Izraelom, nego s Egiptom. Pa ipak, i taj je dio granice zatvoren. U hrvatskim medijima nisam vidio ni čuo ni jednu rečenicu, ni jedno pitanje o tome

zašto Egipat svoju granicu s Pojasom Gaze ne otvori. A ne otvara. Ni Egipat, naime, kao ni Izrael, ne želi u zemlju pripuštati članove gazanske podružnice Muslimanskog bratstva kojeg su se jedva riješili s vlasti. Egipatski predsjednik Abdul Fatah al-Sisi za Palestince je zatvorio prijelaz Rafijah premda na Egipat nije ispaljen ni jedan jedini projektil. Odgovoran predsjednik u svojoj državi naprosto ne želi uvozne radikalne militante i džihadiste (ima dovoljno autohtonih).

Kad smo već kod džihadista, zanimljivo je kako se u medijima pripadnici Islamske države, ranije poznate kao Islamska država Iraka i al-Šama (šireg područja Sirije), koji ovih dana progone i ubijaju jazide, kršćane i Kurde, nazivaju – točno – džihadistima, dok se ista riječ skoro nikad ne pojavljuje kad su u pitanju borci Hamasa. (Na HRT-u se čak čulo i kako jezidi bježe pred “smrtonosnim hordama ISIL-a”¹²). Riječ “džihadist” ima ružne konotacije, zvuči odbojno i morbidno, što i jest. Ali nema potrebe za oprezom: Hamas sam sebe opisuje kao džihadističku organizaciju. U Povelji Hamasa, u članku 13. piše da “nema rješenja za palestinski problem osim putem džihada”, dok u članku 15. piše da “u umove budućih naraštaja muslimana moramo utisnuti da je palestinski problem religijski problem, koji se na toj osnovi ima i riješiti”. Prema hrvatskim medijima, dakle, ako islamistička banda u ime vjere ubija kršćane i jezide onda su “džihadisti”, a ako ubija Židove onda su borci, militanti ili “pripadnici”. Ili je to više povezano s financiranjem? Ako pljačkaju banke, onda su džihadisti, a ako sredstva prikupljaju preko zaklada registriranih kao humanitarne, onda su “članovi”? Dr. Mirko Bilandžić, profesor međunarodne i nacionalne sigurnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i jedan od kandidata za šefa SOA-e 2012. u HRT-ovoj emisiji Fokus nedavno je izjavio kako Hamas nije samo teroristička organizacija jer ima i humanitarnu djelatnost! Znači li to da su četnici koji su u Benkovcu imali pučku kuhinju bili filantrop-ska organizacija? Ili da je Cosa Nostra zbog novca koji pere kupnjom skupocjenih ulja na platnu zbog toga kulturno-umjetničko društvo?

Nadalje, mediji ustrajno naglašavaju kako je među poginulim Palestincima dvije trećine civila, dok su među Izraelcima većina poginulih vojnici. Vedrana Rudan u članku *Industrija fašizma* piše kako “Američki i izraelski fašisti [...] ovih dana masakriraju tisuće nevinih civila”. Zemlju koja se brani i one koji smatraju da na to ima pravo, autorica poznata po prostačenju a ne po pametnoj analizi ičega, naziva najvećim teroristima “u povijesti čovječanstva.” Je li Vedrana Rudan ikad učila povijest čovječanstva ne znam, ali ako jest, danas bi njezini učitelji da su živi u zemlju propadali, jer takve stupidne teorije nisu se mogle izučiti ni u kumrovečkoj političkoj školi. Tri i pol tisuće projektila koje je Hamas ispalio prema Izraelu, ispalio je mahom prema civilnim ciljevima a jedini razlog zašto među Židovima nema stradalih civila je taj što su izgradili bunkere i sustav obrane. Trebaju li se Židovi sad ispričavati što nisu poginuli? Sudeći prema logici Jergovića, Pilsela, Rudanove i uredništva informativnog programa HRT-a, djelo pokušaja ubojstva i prijetnje ubojstvom trebalo bi izbaciti iz kaznenog zakona, a djelo samoobrane ubaciti kao fašistoidan prijestup. Tri i pol tisuće neuspjelih pokušaja masovnog ubojstva počinjenih nakon javno i opetovano izrečenih prijetnja o novom Holokaustu koji se Židovima sprema ovaj put od muslimanske ruke, nije razlog za vojnu intervenciju u Gazi? Prekomjerno i disproporcionalno granatiranje, velite? Moroni jedni.

Jedan od najzanimljivijih fenomena društvenog života Pojasa Gaze svakako predstavlja građevinski sektor, točnije niskogradnja. Osam-

sto tisuća tona cementa¹³ koje je međunarodna zajednica donirala nakon rata 2008./2009. i 2012. za obnovu razrušene civilne infrastrukture, Hamas je uporabio za izgradnju impresivnog sustava tunela. Pojas Gaze dugačak je 40 kilometara – kao razdaljina od Lučkog do Karlovca ili od južnog Zagreba do Siska. Širok je od 6 do 12 kilometara. Ispod 360 četvornih kilometara Pojasa Gaze izgrađen je kompleks višenamjenskih podzemnih tunela. Dio ih vodi do izraelskih područja. Plan je bio kroz te tunele u Izrael ubaciti desetke bombaša samoubojica te izvesti megateroristički napad tijekom židovskih blagdana koncem rujna.

Veći tuneli prokopani su prema Egiptu i kroz njih je u vrijeme Mursijeve vlasti krijumčareno oružje. Dio tunela koji iz Pojasa Gaze vode do područja Izraela, Izraelska je vojska uništila u akciji *Zaštitni rub*, no jasno je da ih je još puno ostalo neotkriveno. Na izraelskom radiju 12. kolovoza jedan od terorista Hamasa u intervjuu na izraelskom radiju *Rešet Bet* izrugivao se Netanjahuovoj izjavi kako je Izraelska vojska uništila 30 tunela riječima “Imamo ih još tri tisuće!” Dio podzemne infrastrukture, onaj koji je udaljen od granice Pojasa Gaze i nalazi se u unutrašnjosti ispod naselja u koja Izraelska vojska nije ulazila, služi za skrivanje Hamasovih vođa Ismaila Hanijea, Mahmuda al-Zahara i drugih junačina, te za proizvodnju raketa. Ti tuneli su, uz lansirne cijevi i rampe, glavni predmet uništavanja Izraelske vojske u operaciji *Zaštitni rub*. No ti tuneli su izgrađeni ispod stambenih četvrti i civilnih objekata. Kojom to vojnom logikom, ako je ulaz u bunker u podrumu bolnice, škole ili džamije, ne predstavlja vojni cilj i ne bi ga trebalo razoriti. Nego što? Staviti pečat na ulaz? Okružiti zgradu žutom trakom na kojoj piše Navy CIS, zabranjen pristup? Ili zašto ne bi poslali inspekciju, da provjeri je li za tunel izdana propisna građevinska dozvola? Nadalje, volio bih znati koliko je kilometara podzemne infrastrukture terora financirano sredstvima razvojne pomoći koju su u ime solidarnosti u Gazu poslali porezni obveznici Republike Hrvatske i ostalih država članica EU-a? Jer paradržava koja može financirati izgradnju tolike betonirane mreže podzemne infrastrukture i tunela, u kojima se nalaze i tvornice oružja – 40% projektila dometa preko 20

kilometara sad se proizvodi u Gazi¹⁴ – teško da ispunjava uvjete primanja međunarodne humanitarne pomoći.

Toga su, naravno, svjesni i Palestinci. Ne znam koliko njih zabrinjava to što se od poštenog i napornog rada poreznih obveznika iz europskih država i njihove velikodušne pomoći financira mašinerija ubijanja Židova, ali ih nedvojbeno zabrinjava to što im životnim standardom, školstvom, zdravstvom, ekonomijom i društvom općenito upravlja skupina nerazumnih, radikalnih nasilnika. U hrvatskim medijima se aktualni sukob u Gazi često predstavlja kao sukob Izraelaca i Palestinaca, no on to nije. To je sukob između Izraela i Hamasa, koji više ne uživa većinsku podršku palestinskog naroda. Prema nedavnom istraživanju *Pew Research centra*, 53% Palestinaca ima negativan stav prema Hamasu. Postotak Palestinaca nesklonih Hamasu značajno je veći u Pojasu Gaze (63%) nego na Zapadnoj obali kojom upravlja Fatah (47%).¹⁵ Stav stanovništva prema Hamasu u Pojasu Gaze veoma se promijenio u odnosu na vrijeme kad je ta organizacija zaposjela vlast. Dok je 2007. godine 62% Palestinaca imalo pozitivno a 33% negativno mišljenje, danas je postotak obrnut. Ono što pak zabrinjava je postotak muslimana među Palestincima koji podržavaju samoubilačke terorističke napade. Njih je u Pojasu Gaze čak 62% a na Zapadnoj obali 36%. To je značajno više nego među muslimanima u drugim bliskoistočnim državama u kojima je provedeno istraživanje (Libanon 29%, Egipat 24%, Turska 18%, Izrael 16%, Jordan 15%, Tunis 5%).

Zaključak: useljenik po projektilu!

Zbivanja u Izraelu i Pojasu Gaze ali i na širem području Bliskoga istoka veoma su različita od simplificiranih i neukih prikaza u hrvatskim medijima. Ukoliko bi se postavljala dijagnoza problematike u jednoj rečenici, u njoj ne bi bilo mjesta ni za spomen židovske države. Bliski je istok složeno konfliktno područje i za njegovu analizu nužno je puno više od krvavog kadra koji uhvati kamera i izjave Hamasova glasnogovornika za Radmanov središnji Dnevnik. Srž bliskoistočnog problema jest pluralnost islamističkih aktera koji se međusobno nadmeću u radikalizmu. Erdoganova pobjeda na predsjedničkim izborima u Turskoj tome je zboru pridodala još jednoga aktera, čije će ambicije da postane vođom islamskog svijeta odvesti Tursku u smjeru koji će tek iznenaditi Zapad. Abu Bakir el-Bagdadi, samozvani kalif i *amir el-muminin* Islamske države, svoj utjecaj nezadrživo širi diljem Iraka, a njegova vojska nemilosrdno ubija sve što se ne pokori šerijatskom zakonu. Čak su i hrvatski mediji javili o ljudima, ženama i djeci koje vojska Islamske države žive zakopava. U tom se kaosu ne može olako govoriti o spirali nasilja na Bliskom istoku, niti se krivnja može rasporediti na sva društva po sistemu spojenih posuda. Egipat pod al-Sisijem, za razliku od Egipta kojim je vladao Mursi, čimbenik je stabilnosti, kao i kraljevina Jordan pod miroljubivim žezlom Abdula ha II. Među nedržavnim akterima, postojan saveznik demokratskog zapada, protivnik religijskog radikalizma i potencijalni čimbenik dugoročne stabilnosti su Kurdi. No najvažniji, najsnažniji i presudni čimbenik stabilnosti i međunarodne sigurnosti jest Država Izrael. Neop potpunim i iskrivljenim zveščicama o izraelskoj akciji *Zaštitni rub* dio je hrvatskih medija prešao rub pristojnosti i objektivnosti, pa i zdrave pameti. Tragedija nije samo u tome što vidimo da u novinarstvu, kao i u mnogim drugim sferama hrvatskog društva, vlada neukost, nezainteresiranost, deficit kreativnoga, samostalnog razmišljanja te

tendencija usklađivanja s matricama i šprancama svekolike korektnosti. Tragedija je što oni daju vjetar u jedra malicioznim tezama o Hrvatima koje su desetljećima plasirane iz Beograda, a danas ih u Hrvatskoj reciklira nesuđeni zet bivšeg šefa KOS-a: da Hrvati podržavaju Palestince jer su Hrvati neizlječivi antisemiti. Mnogi komentari ispod novinskih članaka na internetu također potvrđuju tu tezu, no budući da su anonimni, tko zna koliko ih je doista poslano iz Hrvatske. Pravo je osvježanje bilo vidjeti članak Igora Matica *Palestinska djeca umiru gradeći tunele, Hamasovi vođe uživaju u raskoši!* koji je početkom kolovoza objavio tjednik 7DNEVNO.¹⁶ Autor se odvažio napisati nešto o čemu inozemni mediji već odavno govore, no nije za zanemariti ni to da 7DNEVNO spada u rijetke medije koje su pretežito građanske i konzervativne orijentacije, dakle “desničarski”. Dosljedno višegodišnjem trendu, protucionizam je ostao glavna metoda analize bliskoistočnih zbivanja među ljevičarskim, samoproglšenim antifašističkim dušebrižnicima, koji lamentiraju što su Židovi tijekom Holokausta poubijani, a tijekom džihada nisu. Fašisti jedni izraelski, brane se neproporcionalno! Neproporcionalno očekivanjima antifašista, Židovi ne namjeravaju kapitulirati pred stvarnim fašizmom 21. stoljeća, džihadizmom. U posljednjih nekoliko tjedana tri i pol tisuće novih useljenika stiglo je u Izrael. Ubojstvo trojice tinejdžera, pogibija 64 vojnika i troje civila te tisuće projektila ispaljenih na njihovu zemlju pridonijeli su da mladi Židovi diljem svijeta – posljednja je skupina pristigla iz SAD-a i Kanade – donesu konačnu odluku o tome gdje i za što žele živjeti. Ove je godine za svaki na Izrael ispaljeni projektil, u Izrael sletio jedan novi useljenik.

E, to je i hucpa i antifašizam. Kol hakavod, haverim!

1 Vidi <http://www.memritv.org/clip/en/4404.htm>. U ovom se izvještaju vidi i kako izgledaju betonski tuneli u Gazi. Sve internetske stranice pregledane su od 10. do 15. kolovoza 2014.

2 <http://www.jutarnji.hr/jesmo-li-to-sucutni-prema-zrtvama-u-gazi-ili-samo-mrzimo-zidove-/1209615/>. a

3 <http://www.autograf.hr/gaza-kao-vukovar/>.

4 Vidi primjerice <https://www.youtube.com/watch?v=OZf8YUOpfKI>

5 <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/102942-video-pogledajte-ravnatelj-a-gorana-radmana-kako-nosi-stafetu-na-titovu-ispracaju.html>.

6 Vidi intervju s kuvajtskim kolumnistom Fuadom al-Hašimom na saudijskoj televiziji <http://www.memritv.org/clip/en/4412.htm>.

7 Vidi izjavu Hamasove glasnogovornice za libanonsku televiziju Majadin na <http://www.memritv.org/clip/en/0/0/0/0/0/4422.htm>.

8 Podatci preuzeti sa stranica CIA World Fact Book <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gz.html> (Pojas Gaze) i <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/hr.html> (Hrvatska). Kako je u Hrvatskoj očekivana životna dob žena dulja od one u Gazi, i prosjek je dulji, pa iznosi 80,2 godine, a u Pojasu Gaze 76,48 godina.

9 Statistika je preuzeta sa stranica CIA World Fact Book a odnosi se na mladež do 24 godine starosti. Podatci za Palestince uključuju i područje Zapadne Obale.

10 Miljenko Jergović, *Jesmo li to sućutni prema žrtvama u Gazi ili samo mrzimo Židove?* (<http://www.jutarnji.hr/jesmo-li-to-sucutni-prema-zrtvama-u-gazi-ili-samo-mrzimo-zidove-/1209615/>).

11 Vedrala Rudan, *Industrija fašizma* (<http://www.rudan.info/industrija-fasizma/>).

12 Vijesti na 4. programu HRT-a od 11. kolovoza 2014. u 22.00.

13 <http://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/128904-palestinska-djeca-umiru-gradeći-tunele-hamasovi-vode-uzivaju-u-raskosi.html>.

14 IHS Jane's Defence Weekly od 16. srpnja (vol. 51, br. 29), str. 3.

15 <http://www.pewglobal.org/files/2014/06/PG-2014-07-01-Islamic-Extremism-Full-Report.pdf>, str. 8.

16 Članak se može pogledati na stranici <http://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/128904-palestinska-djeca-umiru-gradeći-tunele-hamasovi-vode-uzivaju-u-raskosi.html>.

Jasminka Domaš

Besamim

Jasminka Domaš

Dolazak Nove godine uvijek je preispitivanje po čemu ćemo pamtit i godinu koja je otišla. Što se dogodilo nama osobno i ljudima koje znamo i koji su nam bliski?

Uoči Roš hašana, kada pogledam na prijedeni put u proteklih dvanaest mjeseci, ja uvijek izaberem sebi osobu godine, onu koja je u moj život unijela nešto novo i lijepo. Ali to ne ostane samo misao nego tom čovjeku napišem pismo, otvorim srce i kažem zašto i po čemu je u moj život unijela radost i svjetlo.

Ljudi su puno više otvoreni za ljubav nego što naoko izgleda. Nažalost, život postaje iz dana u dan sve teži, neizvjesniji u grubom naletu totalitarističke ideologije neoliberalizma koji uništava Europu i svijet. Mi u Hrvatskoj nismo iznimka. Teško je bilo što planirati, većina živi od danas na sutra. To utječe na zdravlje pojedinca, na obitelj, djecu. Prešućuje se da Hrvati najkraće žive od gotovo svih stanovnika unutar zemalja EU. Nije ni čudno što mnogi mladi ljudi odlaze u inozemstvo kako bi sebi i svojoj obitelji osigurali egzistenciju, a ne samo puko preživljavanje.

No kakav bi to bila Roš hašana ako bismo gledali na život samo crno? Rekla bih, da upravo u situaciji koju sam opisala, obitelj i židovska zajednica imaju sasvim izuzetno mjesto, u danima teškim i danima lijepim. Sa sigurnošću znam da taj osjećaj brige i ljubavi koji imamo jedni za druge, nismo izgubili.

Zadržali smo svjetlo vjere u Jednog, nadu da smo zauvijek Njegova predraga svojina. Pamtim riječi AHAVA RABA! Velika ljubav.

Koliko smo samo puta u razdoblju koje je sada za nama sjeli za šabatni stol ozareni mirom i srećom. Koliko smo se samo puta

na obiteljskom Šabatu u Bet Israelu obradovali jedni drugima? I bili među ostalim zahvalni i našoj domaćici Miri što Bet Israel odiše divnim mirisima košer jela koja nam spravlja na blagdan i što je pridonijela da Bet Israel doista odiše atmosferom doma.

Tijekom ljetnih mjeseci, naša sinagoga najčešće je bila puna gostiju iz Izraela. Dobar glas o Bet Israelu putuje Erecem i svijetom. Ne posustajemo. Radimo na novim projektima, mnogo je članova zajednice uključeno u njih. Jedna od važnih odlika židovskog naroda je svijest o važnosti obrazovanja, jer drukčije svijet se ne može popravljati, tikun olam ne bi bilo moguće postići. I zato je škola "Lauder-Hugo Kon" na samom vrhu naših prioriteta. Učenici koji su židovskog podrijetla ostat će i nakon izlaska iz škole čvrsto povezani sa Židovstvom i *Torom*, a nežidovski učenici, duboko se nadamo, bit će, zajedno sa svojim kolegama, promicatelji suživota, osvjedočeni u vrijednost prijateljstva i sloge. Jer živimo u svijetu koji je naš zajednički dom i svatko od nas je pozvan da ga čini mjestom Božjeg kraljevstva na zemlji.

Ušli smo u prvo razdoblje Roš hašana, iskustva koja smo stekli neka osvijetle put u budućnost. I neka nam svima komadić hale s medom bude sladak, a život bogat uspjesima, zdravljem i srećom kao šipak pun koštica. A ona mala, smeđa kruna na mogranju neka podsjeća na Kralja svih kraljeva. Na Onog koji zna da nam je potrebno: srce da bismo osjećali, mozak da bismo shvatili i ruke da bismo djelovali.

U danim 5775., iskušajmo na tom tragu svoje srce i svoju poniznost. ■

Cedaka Box

Za rad zajednice

Ilya Zavelev	2.400,00 kn
Obitelj Bencić	500,00 kn
Milan Červinka	1.000,00 kn

Za sinagogu/vjerski odbor

N. N.	5.000,00 kn
N. N.	1.096,00 kn

Za socijalni odbor

N. N.	29.075,00 kn
ELC – donacija za Pesah 5774	300,00 kn
Jasenska Fürst – donacija za kuduš	140,00 kn
Tamar Buchwald – donacija za kuduš	300,00 kn

Dolores Bettini

Na obalama rijeka babilonskih

Tko smo?

Dolores Bettini

Judaizam moderno-ortodoksnog smjera je pravac unutar ortodoksnog judaizma koji nastoji ujediniti židovske vrijednosti i pridržavanje židovskog zakona sa sekularnim suvremenim svijetom. Središnji aspekt moderno-ortodoksnog razmišljanja jest da Židovi trebaju konstruktivno sudjelovati u svijetu u kojem se nalaze i međusobno poticati na dobrotu i pravdu u široj i užoj zajednici, kao i kloniti se grijeha u vlastitim životima i brinuti se za one koji su manje sretni od njih samih.

To bi bio najjednostavniji i najkraći opis smjera kojem i naša Zajednica pripada.

Kako je došlo dio nastanka moderno-ortodoksnog pravca?

Kao odgovor na pojavu židovske emancipacije s kraja 18. i početka 19. st., pojavu prosvjetiteljstva i modernosti, pojedine židovske grupe su odlučile napustiti neke običaje i načela židovskog zakona i udaljiti se od prakse koju nisu mogli tako lako objasniti svojim nežidovskim sugrađanima, a drugi su odlučili u cijelosti ignorirati sekularne studije i samo učiti *Toru*.

Između te dvije krajnosti nastao je moderno-ortodoksn judaizam, pokret koji je vjerovao da je moguće pridržavati se židovskog vjerskog zakona, dakle, obreda i običaja, i istodobno se otvoriti sekularnim znanjima, znanosti i suvremenim idejama. Tako je nastao most između ortodoksnog judaizma i suvremenosti. Začetnik te ideje bio je rabin i filozof Samson Raphael Hirsch (1808. – 1888.). Vjerovao je da je moguće sudjelovati u sekularnim studijama, posebno u znanosti, a ne ugroziti poštivanje i provedbu halahe. Osim njega, moderno-ortodoksnom judaizmu temelje su udarili i rabini: Azriel Hildesheimer (1820. – 1899.), Abraham Isaac Kook (1864. – 1935.) i Joseph Soloveitchik (1903. – 1993.). Iako pripadnici istog pokreta, međusobno se pomalo i razlikuju: Hirschova filozofija *Tora im dereb erec* je filozofija ortodoksnog judaizma koja formalizira odnos između halahičkog pridržavanja judaizma i suvremenog svijeta. Hirsch smatra da judaizam zahtijeva primjenu filozofije *Tore* na sve ljudske djelatnosti i znanja koja su s time u skladu. Tako sekularno obrazovanje postaje stvarna vjerska dužnost. "Judaizam nije samo puka dopuna života: on obuhvaća sve segmente života... od sinagoge do kuhinje, od polja do skladišta, od ureda do govornice, ... od olovke do dlijeta." Hirscheva vizija, iako ne bezuvjetno, pruža se do znanosti, kao i do (njemačke) književnosti, filozofije i kulture. *Tora im dereb erec* ostala je utjecajna do dana današnjeg u svim granama ortodoksnog judaizma.

Rabin Hildesheimer je tvrdio da ortodoksnim Židovima koji žive na Zapadu više nije moguće izolirati se iza zidova geta. Naprotiv, moderno židovsko obrazovanje mora naučiti Židove kako se na najbolji način suočiti i nositi sa suvremenosti u svim njezinim aspektima. Njegov pristup "kulture ortodoksije" "predstavlja bezuvjetnu sugla-

snost s današnjom kulturom, sklad između židovstva i znanosti, ali i bezuvjetnu postojanost u vjeri i tradiciji judaizma."

Moderno-ortodoksn vid judaizma oslanja se i na učenje rabina Abrahama Isaaca Kooka i na vjerski cionizam čiji je rabin Kook začetnik i po čijem je mišljenju cionizam dio Božjeg plana koji će u konačnici dovesti do ponovnog naseljavanja židovskog naroda u svoju domovinu Izrael i ubrzati dolazak Mesije. Judaizam je "sredstvo pomoću kojeg posvećujemo svoj život, a sve njegove praktične, sekularne elemente priključujemo duhovnim ciljevima".

Tora umada – *Tora* i sekularna znanja – vezuje se uz razmišljanja rabina Soloveitchika: to je filozofija koja se odnosi na sekularni svijet i judaizam, a posebno na sekularna znanja i židovsku tradiciju. Zamišljeno je kao osobna obrazovna sinteza koja proizlazi iz učenja *Tore* i sekularnih znanja što za sobom povlači i aktivno sudjelovanje u društvu. "Pojedinač usvaja stavove karakteristične za znanost, demokraciju i židovski život i reagira na odgovarajući način u različitim odnosima i kontekstima."

Do sada je Bet Israel kao manjinska zajednica organizirao i ostvario brojne sjajne i hvalevrijedne projekte i time se aktivno uključio u život većinske zajednice i većinsku zajednicu uključio u naš život, što i jest jedna od karakteristika i ciljeva moderno-ortodoksnog judaizma. Ali, budući da u samom nazivu naše zajednice iza 'židovska' stoji 'vjerska,' nije na odmet s vremena na vrijeme se podsjetiti što to 'židovska' znači jer ne tako davno, upravo na naše uporne tvrdnje i dokazivanje da smo vjerska zajednica, država nas je kao takvu i priznala, pa i uključila u svoj program financiranja vjerskih zajednica.

Naime, nije dovoljno voljeti Izrael, učiti izraelske plesove, s vremena na vrijeme sjetiti se Holokausta i tradicije kroz predavanja, film ili koncert, čitati Amosa Oza i sl., i jesti maces za Pesah. Za to ne treba biti vjerska zajednica. Dovoljno bi bilo biti židovski klub ili društvo ili tome slično. Biti vjerska zajednica malo je složenije, zahtjevnije i sadržajnije.

Naš rabin Kotel Da Don je moderno-ortodoksn rabin, a kako je on neka vrsta našeg "duhovnog oca," i mi, članovi Bet Israela (vjernici, nevjernici, tradicionalisti ili kako god sami sebe nazivali i doživljavali), po njemu smo moderno-ortodoksn Židovi. Zašto – po njemu? Zato jer bi sami po sebi i po našim roditeljima, bili jedva svjesni da smo nacionalna manjina, zato jer od njih o judaizmu nismo ništa naučili, a nisu nas ni mogli naučiti jer ni sami nisu znali ili (poslije Holokausta) nisu ni htjeli znati išta vezano uz bilo koju religiju, pa ni vlastitu.

Biti vjerska zajednica znači biti odan *Tori* kroz poštivanje halahe, obreda, a posebno preko izvršavanja etičkih micvot i to iz dužnosti prema Bogu, ali i zbog osobnog zadovoljstva i dobrobiti; to znači o svijetu razmišljati kao o Božjem djelu i proučavati sve njego-

ve aspekte: znanost, povijest, ljudsku kulturu kao put prema još većem uvažavanju stvaranja i Stvoritelja. Biti vjerska zajednica znači održavati čvrstu vezu s Državom Izrael kroz vršenje obreda, podržavanje Izraela, alija i čuvanje cionističkih vrijednosti. Vjerska zajednica je obvezna svima koji to žele, prvenstveno djeci i mladima, osigurati učenje *Tore* i rabinskih izvora i time im pomoći u izgradnji svijesti o vlastitom identitetu i pripadnosti, poticati ljubav prema tradiciji, intelektualnu znatiželju, otvorenost i osobni odnos s Bogom u kontekstu suvremenog života. Omogućivši članovima zbližavanje s tradicijom, vjerska zajednica im pomaže uspostaviti vezu između tradicije i društvenih, političkih i tehnoloških promjena u našem svijetu i u njima se snalaziti dok se istovremeno pridržavaju svojih halahičkih obveza.

U ovako maloj državi kao što je Hrvatska i s tako malo Židova, sreća je imati vjersku zajednicu koja svojim članovima pruža ovako veliku

lepezu mogućnosti. No, budući da je judaizam način života, a ne samo religija, da bi oni koji to žele mogli istinski živjeti židovskim životom, mora biti ispunjen jedan važan uvjet, a to je košer ishrana. Za izdavanje košer certifikata nije zadužena zajednica, nego košer organizacija ili rabin koji kao stručnjak za pravila košera uživa povjerenje Glavnog rabinata Izraela koji odobrava košer certifikate izdane u inozemstvu. U Hrvatskoj samo rabin Kotel Da Don osobno ima pravo izdati košer certifikat. Danas na hrvatskom tržištu ima nekoliko tisuća košer proizvoda, a preko tisuću ih se proizvodi u Hrvatskoj. Dakle, ne može se reći da ne postoji izbor.

Čovjek se na dobro brzo navikne, pa je sklon zaboraviti odakle je krenuo i što je sve prošao da bi dospio tu gdje se sad nalazi, pa zato ovaj mali podsjetnik ili rekapitulacija pred Velike blagdane.

Šana tova umetuka svima! ■

Zanimljivosti – Francuski ministar vanjskih poslova kaže: Francuski Židovi žive u strahu

Reuters, prevela Dubravka Pleše

Antiizraelski demonstranti s palestinskim zastavama na Place de la Bastille u Parizu.

PARIZ – Prema riječima francuskog ministra vanjskih poslova, mnogi članovi francuske židovske zajednice žive u strahu nakon propalestinskih demonstracija tijekom posljednjih tjedana. Demonstracije su bile popraćene nasiljem i antisemitskim tiradama.

Francuska ima najveću židovsku i najveću muslimansku populaciju u Europi pa napetosti na Bliskom istoku često pridonose napetostima između ove dvije zajednice.

“Židovi u Francuskoj ne bi se trebali bojati, ali mnogi od njih su u strahu”, rekao je Laurent Fabius radiju France Inter nakon što je slušateljica nazvala i ispričala o mnogim antisemitskim komentarima koje je čula u javnosti.

“Bit ćemo izuzetno čvrsti.”

Lokalni mediji prikazali su – nakon nedopuštenih demonstracija – spaljeni izlog prodavaonice košer proizvoda u Sarcellesu, gusto naseljenom židovskom predgrađu Pariza. Tjedan dana ranije, demonstranti su se sukobili sa specijalnom policijom ispred dvije pariške sinagoge.

Danas u Francuskoj živi oko 550.000 Židova dok je muslimansko stanovništvo, uglavnom imigranti iz nekadašnjih francuskih sjevernoafričkih kolonija, znatno brojnije – oko pet milijuna.

Premijer Manuel Valls također je potvrdio da se u srpnju tijekom demonstracija moglo čuti skandiranje “Smrt Židovima” te da je među učesnicima na mirnim demonstracijama u Parizu bilo uhićenih.

“Čini se da su neki počinili antisemitska djela i iznosili antisemitske komentare, što je neprihvatljivo”, rekao je premijer, govoreći o pariškom maršu koji je dopušten nakon što su održana dva protesta bez dopuštenja.

Valls i Fabius ponovili su poziv na trenutni prekid vatre u regiji i odbili kritike francuskog stava vezanog uz ovaj posljednji sukob. Propalestinski demonstranti i neki lijevi političari optužuju ih za favoriziranje Izraela.

U odnosu na bilo koji trenutak od stvaranja židovske države 1948. godine, u prva tri mjeseca 2014., Francusku je napustilo više Židova koji su otišli u Izrael. Najčešći razlozi odlaska su, uz stagnaciju ekonomije, i porast antisemitizma. ■

dr. sc. Gabi Abramac

Vilnius – Jeruzalem Litve

dr. sc. Gabi Abramac

Vilne, Vilna, Wilno, Vilnius ili na jidišu Yerushalayim d'Lite grad je povijesnog značaja. Litavcima je Vilnius povijesni centar njihovih drevnih kraljeva, Nijemci ga nazivaju draguljem u Poljskoj kruni, a za Židove to je bio važan duhovni centar rabinskog judaizma čime je stekao naziv Jeruzalema Litve. Ovo ime Vilnius je nadjeveno za vrijeme carstva Poljsko-Litavske Unije (Lublinska Unija) koje se protezalo sve od Baltika pa skoro do obale Crnog mora u današnjoj Ukrajini, obuhvaćajući više od milijun četvornih kilometara. U židovskoj historiografiji i kulturi, granice Litve otprilike odgovaraju području koje je bilo pod jurisdikcijom Litavskog židovskog vijeća (Vašad Medinot Lita), koje je upravljalo litavskim židovskim društvenim životom između 1623. i 1764. godine.

Vilnius je stoljećima bio jedan od glavnih središta židovskog stvaranja. S Vilniusom su povezani gotovo svi moderni politički i kulturni pokreti – evolucija kritičke metodologije i racionalne analize rabinskih tekstova, pojava istočnoeuropskog židovskog prosvjetiteljstva, uspon moderne književnosti na hebrejskom i jidišu, te rast cionizma i židovskog radničkog pokreta.

Židovi se naseljavaju u Vilniusu od sredine petnaestog stoljeća. Godine 1593., židovsko naseljavanje pravno je odobreno na temelju privilegija koji je Židovima dodijelio kralj Sigismund III.

Godine 1812., nakon zauzimanja Vilnusa, Napoleon je posjetio Veliku sinagogu u Vilniusu gdje je ostao zadivljen njezinom neobičnom i veličanstvenom arhitekturom. Kako bi obilježio svoj posjet, poklonio je sinagogi *poroykbes* (zavjesu koja pokriva svetu arku u kojoj se čuva *Tora*). Ova zavjesa bila je sačuvana u sinagogi sve do Holokausta. Kada je Napoleon odlazio iz sinagoge, hodajući uskim srednjovjekovnim uličicama Vilnusa, izjavio je da ga podjećaju na Jeruzalem. Od tada je jedna od ulica postala poznata kao *Jeruzalimska Ulitsa* (ili na jidišu, *Ruzele*), a dva kvarta nazvana su “novi” i “mali” *Yeruzalimki* (na jidišu: *Yerusholayimkes*).

Vilnius se po drugi put spominje kao Jeruzalem sredinom sedamnaestog stoljeća. Rabinska delegacija iz *Kebile* (organizirane židovske zajednice) predala je Središnjem Vijeću židovskih zajednica popis u kome su navedena imena 333 učenjaka iz Vilnusa koji su znali *Mišnu* napamet. Broj 333 je, prema Gematriji, ekvivalentan hebrejskoj riječi *sbeleg* – “snijeg”. Jedan od rabina u Vijeću ustao je i blagoslovio grad od 333 živuća “Mishnahs” kao pravi “Jeruzalem Litve”, citirajući Joba (37:6). Vilnius je održavao svoju *sbeleg* tradiciju izučavanja *Tore* sve do Holokausta. Središnje Vijeće Ješiva u Vilniusu predstavljalo je i 333 židovska grada i gradića. Vijeće je nadziralo sve stavke koje su se odnosile na izučavanje *Tore* i izobrazbu. U međuvremenu se *sbeleg* tradicija prenijela i na molitve i dobrotvorne priloge. Tijekom vremena, ukupan broj sinagoga (*kloyzn*), kuća učenja (*botey-medroschim*) i molitvenih kvoruma (*minyonom*) nadmašilo je simbolički broj *sbeleg*. Isto se dogodilo i s brojem dobrotvornih i društvenih organizacija.

U području dobrotvornih organizacija, uvedena je značajna inovacija. Svako dobrotvorno društvo preuzelo je odgovornost za ispunjavanje jedne od 248 pozitivnih zapovijedi iz *Zakona* i nazivalo se prema biblijskom citatu koji se odnosio na tu određenu zapovijed. Najpoznatija

društva bila su *Soymekh Noflim* (pomoć potrebitima), *Royfe Kboylim* (iscjeljivanje bolesnih) te *Matir Asurim* (oslobođenje zatvorenika). Jedinstveno za Vilnius bilo je da je neuobičajeno veliki broj pojedinaca koji su na sebe preuzeli ulogu organizatora, prikupljača sredstava i distributora, dolazio iz siromašnog sloja te da su se rukovodili *Lamed Vov* principima. Sekularno stanovništvo Vilnusa slijedilo je njihov primjer. U katastrofalnim društveno-ekonomskim okolnostima koje su svele polovicu židovskih zajednica na razinu ekstremnog siromaštva, židovsko pomaganje vlastitoj zajednici, doslovno se svelo na *pikuakh nefesh* – spašavanje od neminovne smrti. Na primjer, godine 1916., polovica od 60.000 Židova u Vilniusu bila je nezaposlena i u potpunosti se oslanjala na pomoć zajednice.

Vilna Gaon

Riječ *gaon* znači “genije” i smatra se da nikome ovaj naziv ne odgovara prikladnije kao rabinu Elijahu iz Vilnusa (1720. – 1797.). Na jidišu znan kao *Der Vilner Goen*, smatra se najznačajnijim i najautoritativnijim talmudskim komentatorom svojeg doba. Također je bio i veliki inovator. Odbacio je *pilpul* i uveo svoju vlastitu metodu podučavanja koja je bila temeljena na jednostavnosti i transparentnosti. Hebrejski termin *pilpul*, koji se okvirno može prevesti kao “oštra analiza”, označava metodu izučavanja *Talmuda* kroz intenzivnu tekstualnu analizu pomoću koje se pokušavaju objasniti konceptualne razlike između različitih halahičkih odredbi ili se pokušavaju pomiriti sve kontradikcije koje se naizgled nalaze u različitim čitanjima različitih tekstova. Uz svoje napredno gramatičko znanje, Gaon je utemeljio točno značenje različitih problematičnih riječi u talmudskoj literaturi. Gaonov *Dikduk Eliabu* (“Elijahuova gramatika”) iz 1833. godine i njegov *Kelaley HaDikduk Mebagra* (hebrejski za “Gramatičke aksiome Gaona rabina Elijahua”) iz 1840. godine, postali su nezamjenjivim priručnicima. Gaon je ukinuo i zabranu izučavanja sekularnih znanosti držeći da:

Sve su znanosti bitne za učenje Tore: algebra, geometrija, čak i glazba koja je esencijalna za naše razumijevanje biblijskih napjeva i za misterije pjesama Levita i Tikuney Zohar. (J. Shklover, Pat HaShulkban, Jeruzalem, 1911.).

Gaon je dao odobrenje svojem učeniku Borukhu Shkloveru da prevede Euklidove *Elemente* (geometrijske elemente) na hebrejski. Gaon je osobno napisao knjigu *Ayil Meshulash* (na hebrejskom: trogodišnji ovan, ref. Postanak 15: 9) gdje objašnjava

osnovna načela aritmetike, algebre, geometrije i astronomije. Gaon je tako utemeljio presedan u izučavanju nežidovskih izvora.

Prvi pokušaj izdavanja hebrejskog časopisa u Vilniusu koji je imao paralelan tekst na jidišu pokrenuo je Gaonov učenik Menashe Iliyer. Godine 1823. izdao je *Sama deKbayey/ Lebn Mitl (Eliksir života)* koji je doživio samo jedno izdanje. S pojavom *haskale*, pojavio se i pokret *Khibat Tzion* znan i kao "Alija iz Vilnusa u Izrael" koji su također pokrenuli Gaonovi sljedbenici. Sam Gaon krenuo je na put prema Izraelu i vratio se s polovice puta. Njegov učenik, rabin Borukh Shklover, organizirao je i uspješno okončao putovanje u Izrael s tri grupe Gaonovih sljedbenika između 1808. i 1810. godine.

Gaon je bio vodeći protivnik hasidizma koji je koncem osamnaestog stoljeća utemeljio Baal Šem Tov. Hasidizam je uveo veliki broj promjena u odnosu na standardnu židovsku praksu i mnogi veliki vodeći rabini smatrali su ga otpadničkom sektom istinskog judaizma, slično nekim drugim pokretima u povijesti. Dio hasidizma koji je najviše zabrinjavao bio je naglašeni misticizam. Hasidizam je stavljao veliko težište i na strastveno štovanje. Premda je hasidizam djelovao u okviru granica tradicionalnog judaizma, mnogi od njegovih protivnika, koji su se nazivali *misnagdim*, smatrali su da hasidski običaji odvrću pažnju od važnosti izučavanja *Tore*. Hasidski pokret i tradicionalne ješive Litve zanemarili su svoje nesuglasice kada se pojavila sekularna *haskala* koja ih je ujedinila u pokušaju da obrane tradicionalni judaizam. Unatoč Gaonovom protivljenju hasidizmu, on je bio univerzalno prepoznat kao vodeći autoritet izučavanja *Tore* svojeg vremena.

Promjene u židovskom društvu

Povijesne promjene unutar židovskog društva, zajedno s utjecajima iz vanjskog nežidovskog svijeta, donijele su radikalne promjene u tradicionalnom židovskom stilu života u Istočnoj Europi. Jeruzalem Litve nije bio pošteđen. U Njemačkoj su bili osnovani reformni ogranci vjerskog judaizma te je došlo i do pojave prosvjetiteljstva. U Ruskom Carstvu vidljiv je razvoj revolucionarnih ideja. *Haskala* je postala most prema suvremenom vanjskom svijetu. Ovaj pokret koji je vodio ka sekularizaciji vrlo brzo se razbio u niz skupina koje su predstavljale različite intelektualne trendove, što je privlačilo i mlade i stare iz svih slojeva židovskog društva. Vilnius je postao zajedničko središte – Jeruzalem modernog židovskog sekularizma. Ektremni ogranak *haskale* zagovarao je židovsku asimilaciju u opću rusku kultru. Carski ministar obrazovanja poticao je asimilacijske tendencije među Židovima te su 1847. godine otvorene dvije službene ne-ortodoksne rabinske akademije u Žitomiru i Vilniusu. Kada glavna židovska škola nije otvorila svoja vrata u tradicionalnom ortodoksnom okruženju, ruske vlasti promijenile su 1873. godine njezino ime: iz Rabinskog instituta izučavanja u Židovski institut za učitelje s namjerom izobrazbe učitelja za državne osnovne škole za židovsku djecu.

Rani pokušaji carske vlasti i maskilima (zagovornika *haskale*) asimilaciji židovske mladosti u rusku kulturu, nisu urodili plodom. Situacija se, međutim, znatno promijenila godine 1930. kada je prinudni asimilacijski program poljskog režima nametnuo sustavnu zabranu postojanja židovskih škola. Židovske škole bile

su zamijenjene poljskim školama u kojima je jedan nastavni sat, koji se održavao na poljskom jeziku, bio posvećen židovskoj vjери – za "one koji drže Šabat". Samo su diplome koje su dodijelile privatne poljske škole za židovsku djecu bile službeno priznate.

Litavski dijalekt jidiša

Sjeveroistočni dijalekt jidiša, tzv. "Litvish", bio je dominantan u jidiškoj kulturi 20. stoljeća i uzet je kao baza za standardni jidiš. Južni dijalekti jidiša danas se mogu puno češće čuti u hasidskim zajednicama. Dvije su glavne razlike između litavskog jidiša i ostalih dijalekata jidiša.

U litavskom jidišu se *šin* izgovara kao *sin*. Druga razlika leži u izgovoru samoglasnika i diftonga. Na primjer, u litavskom izgovoru jidiša glagol "reći" izgovara se kao *zogn*, a u poljskom i mađarskom jidišu kao *zugn*. Također, Galicijaner (Židov s područja negdašnje Galicije) priprema *kigel* za Šabat, dok Livak jede *kugel*. Zbog ovakvog izgovora, hasidski Židovi iz Poljske i Mađarske Litavce nazivaju *Lutvaks*, ismijavajući tako njihov izgovor, dok Litavci njih s podsmijehom nazivaju *Paylisbe Yidn* umjesto *Poylish Yidn*.

Unatoč lingvističkim nesuglasicama, između Židova Litve, Poljske i Galicije, te usprokos tome što su Litavci uvijek činili relativno malen udio u istočno-europskoj židovskoj populaciji koja je govorila jidiš (na početku Drugog svjetskog rata bilo je otprilike 1,3 milijuna litavskih Židova unutar otprilike 7,5 milijuna govornika jidiša u Istočnoj Europi), litavski izgovor samoglasnika gotovo univerzalno je prepoznat kao standardni te je preuzet kao standard koji se koristio u židovskim školama diljem Poljske, Galicije i Ruskog Carstva od konca 19. stoljeća.

Oživljavanje hebrejskog u Vilniusu

Vilnius je također bio središte sekularne hebraističke kulture i pokreta *Khibat Tzion* ("ljubav prema Cionu"). Sekularni nacionalisti zadržali su svoju ljubav prema svetom jeziku i svetoj zemlji. Ova skupina posvetila se oživljavanju hebrejskog kao nacionalnog govornog jezika, zajedno sa sekularnom literaturom i kulturom, te s idejom povratka u zemlju Izrael. Vilnius je postao jedan od najvažnijih središta moderne hebrejske književnosti. Jedno od najvažnijih dostignuća sekularnog cionističkog pokreta između dva rata bilo je izobrazba mlade, sekularne generacije koja je govorila hebrejski. Ovo je bilo postignuto kroz mrežu hebrejskih škola koje je otvorila organizacija zvana *Tarbut* ("kultura"). *Tarbut* je utemeljio dva dječja vrtića, pet javnih škola, četiri gimnazije, te dvije više škole. *Tarbut* je također sponzorirao različite organizacije za mlade, dramske i glazbene skupine. Između 1903. i 1940. godine izvedeno je više od stotinu kazališnih predstava na hebrejskom jeziku. Od 1918. godine, na hebrejskom je izlazilo deset žurnala.

Kulturni život Vilnusa

Između 1906. i 1940. godine, u Vilniusu je tiskano 30 dnevnih novina na jidišu. Također je bila znatna preobrazba jidiškog folkloru u nove književne formate. U Vilniusu su objavljivane knjige na jidišu, organizirani su mjuzikli na jidišu te su se pojavile didaktičke priče. Ayzik Meyer Dik i sekularni pisac "Shomer" (Shekewitz) napisali su preko 500 priča koje su oslikavale židovski i nežidovski život udarivši tako temelje za masovno čitateljstvo moderne književnosti na jidišu. Stotine studenata debitirale su u rukom

pisanim žurnalima i časopisima židovskih jidiških škola u Vilniusu te su nakon toga nastavili pisati za jidiške novine i časopise.

Zalmen Reyzen, veliki jidiški učenjak i jedan od vodećih skrbnika jidiškog talenta u Vilniusu, dodijelio je jednu stranicu u svojem dnevnom listu zvanom *Vilner Tog* grupi *Yung Vilne* (mladi Vilniusa). Članovi ove skupine bili su sirotani bez jednog ili oba roditelja i židovske škole, njihovi učitelji i omladinske organizacije su postale njihovim skrbnicima. Velika imena u jidiškoj književnosti postali su Avrom Sutzkever, Chaim Grade, Leyzer Wolff, Shimshn Cahan, A. Wogler, Perets Miransky, Sh. Katzcherginsky i Hirsh Glik. Članovi grupe *Yung Vilne* bili su pripadnici zadnje kreativne židovske generacije u Vilniusu. Većina Židova Vilnusa nestala je u Holokaustu.

Godine 1925. osnovana je prva jidiška akademija – YIVO, koja je tako nazvana prema skraćenici za *Yidisber Visnschaftlekber Institut* (Jidiški znanstveni institut). YIVO je utemeljio odjele za filologiju, povijest, ekonomiju i demografiju, etnografiju i folklor te bibliografiju.

Skupina talentiranih jidiških glumaca osnovala je 1916. godine *Vilner Trupe* i ušla u povijest. Bila je to prva jidiška kazališna trupa koja je išla na turneje po Europi i Sjevernoj Americi, donoseći Židovima i nežidovima živuće svjedočanstvo moderne jidiške kulture putem svojih predstava.

Posljednji dani Jeruzalema Litve

Njemačke trupe ušle su u Vilnius 26. lipnja 1941. godine i osnovala geto u Vilniusu.

Židovski pokret otpora pod imenom *Fareynikte Partizaner Organizatsye* (Ujedinjena partizanska organizacija), osnovana je u getu 21. siječnja 1942. godine i organizirala je oružani otpor nacistima. Pokret su osnovali Abba Kovner i Yitzhak Wittenberg. Bio je to prvi pokret otpora osnovan u nekom getu tijekom Drugog svjetskog rata. Ciljevi organizacije bili su utemeljiti samoobranu

za Židove u getu, sabotirati njemačke industrijske i vojne aktivnosti te se pridružiti partizanskoj i Crvenoj Armiji u borbi protiv nacističke vlasti. Pjesnik Hirsh Glick, koji je preminuo nakon deportacije u Estoniju, napisao je partizansku himnu *Zog nit keyn mol, az du geyst dem letstn veg*.

Geto u Vilniusu bio je zvan *Jeruzalemom svih getoa* jer je bio poznat po svojem intelektualnom i kulturnom duhu. Centar kulturnog života u getu bila je knjižnica *Mefitze Haskole* koja je bila zvana "kućom kulture". Sadržavala je knjižnicu s 45.000 naslova, čitaonicu, arhiv, statistički ured, sobu za znanstveni rad, poštu i sportski teren. Kulturne skupine održavale su čitanja jidiških i hebrejskih tekstova i uvježbavale su kazališne predstave na ovim jezicima. Popularni jidiški magazin *Folksgezunt* nastavio je izlaziti u getu. Yitshokh Rudashevski (1927. – 1943.) bio je mladić koji je u svojem dnevniku opisao život i kulturu u getu Vilnusa. U getu je postojalo kazalište u kome je do 10. siječnja 1943. odigrano 111 predstava. Posljednju kazališnu izvedbu, *Der mabl (Poplava)*, producirao je švedski dramatičar Henning Berger i izvedena je u ljeto 1943. u posljednjem tjednu postojanja geta. Joshua Sobolova predstava *Geto* govori o zadnjim danima postojanja kazališne trupe u getu Vilnusa.

*Nebeski Jeruzalem na zemlji,
To je nama bio Vilna grad!
I u našim srcima, sveto mjesto,
Ostat će zauvijek.
(A. N. Stencl, "Vilna") ■*

Izvori

- 1 Ran, Leyzer: "Vilna, Jerusalem of Lithuania". Govor održan 18. 8. 1986. godine na ljetnoj školi jidiša u Oxfordu.
- 2 *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.
- 3 Yad Vashem arhiv. *The Jerusalem of Lithuania. The Story of the Jewish Community of Vilna*.
- 4 Jacobs, Neil: *Yiddish. A Linguistic Introduction*; 2005.

Napoleon i Židovi Vilnusa

dr. sc. Gabi Abramac

Pučka predaja govori o Napoleonovoj okupaciji Vilnusa godine 1812. Napoleon je, kaže priča, prije useljenja u svoju palaču odsjeo u domu bogatog Židova iz Vilnusa. Bila je kasna noć kada je Napoleon začuo jecaje s drugog kraja hodnika gdje je Židov imao svoje odaje. Naredivši dvojici vojnika da idu s njim, Napoleon je zatekao Židova kako sjedi na prevrnutoj stolici i plače.

– "Što se dogodilo?" zapitao je Napoleon, "Je li se netko iz moje pratnje prema temi loše odnosio ili te uvrijedio? Ukoliko je tako, odmah će biti strogo kažnjen!"

– "Ne, Vaše Veličanstvo, ovo nema nikakve veze s Vašim vojnicima."

– "Zašto onda sjediš ovdje usred noći plačući?"

– "Danas je Tiša b'Av", odgovorio je Židov, "židovski dan oplakivanja uništenja našeg svetog Hrama. Ovaj dan obilježavamo suzama i žalidbenim molitvama."

– "Tako", reče Napoleon, "no kada i gdje se to točno dogodilo?"

– "U Jeruzalemu, prije pet stotina i osamdeset godina prije naše ere, odnosno, prije dvije tisuće, tri stotine, devedeset i devet godina."

"Prije dvije tisuće, tri stotine, devedeset i devet godina u Jeruzalemu i ti noćas sjediš u Vilniusu i žališ!?"

– "Da, Vaše Veličanstvo, Židovi ne mogu i ne žele zaboraviti veliki gubitak koji je nanesen našem narodu."

Napoleon je neko vrijeme stajao mirno i promatrao Židova s čuđenjem i divljenjem. Tada se okrenuo prema jednom od svojih pomoćnika i rekao: "Narod koji je kadar ponovno proživjeti tužan trenutak koji se dogodio prije dvije tisuće i četrsto godina, može preživjeti zauvijek, sve dok ih njihovo povijesno pamćenje služi!" ■

dr. sc. Eliezer Papo

Eugenika, erudicija i pobožnost, socijalna inteligencija i pokretljivost...

... Životna priča R. Davida ben Jakova Parde kao studija slučaja o stasavanju tradicionalnog sefardskog hahama

dr. sc. Eliezer Papo

Kroz višestoljetnu jevrejsku istoriju, brojne duhovne vođe birane su iz redova običnih ljudi, isključivo na osnovu njihovih ličnih dostignuća, njihove učenosti i pobožnosti; ali, unatoč tome, čini se da je broj pravnih autoriteta, autora i mislilaca koji potiču iz rabinskih porodica, ipak, znatno veći. Imajući u vidu opseg rabinske kanonske literature i sve poteškoće u vezi dolaženja do iste, te njenog savladavanja, ovaj fenomen i ne iznenađuje pretjerano. Jevrejsko pravo je u suštini precedentno pravo. Stoga, odluke svih prethodnih sudova, arbitara i pravnih eksperata imaju zakonodavnu moć. Shodno tome, ove odluke se smatraju zakonski obavezujućim i kasniji sud ne može da ih odbaci bez prethodnog razmatranja i obrazloženja. Od svakog ko želi da bude *dayyan* [rabinski sudija] ili *poseq* [arbitar jevrejskog zakona] ne očekuje se samo da vlada *Biblijom* i različitim kodeksima jevrejskog prava i prakse (kao što su *Mišna*, *Tosefta*, *Sifra*, *Sifre*, *Jerusalimski Talmud* i *Vavilonski Talmud*, te njihovim klasičnim i prihvaćenim komentarima), već takođe i beskrajnim tomovima rabinskih responzi iz post-talmudskih generacija (uključujući stotine tomova i hiljade dugih detaljnih pravnih odluka), kao i raznim srednjevjekovnim i kasnijim kodifikacijama koje se na njima zasnivaju. Očigledno, savladavanje tako obimne literature, pored neophodnih intelektualnih vještina zahtijeva i jako mnogo vremena, opsežnu biblioteku, postojanje dobrohotnog a meritornog mentora, i neki vid finansijske podrške. Sve u svemu, mnogo je lakše bilo potomcima rabinskih porodica (koji su rođeni upravo u svijetu učenja, intelektualnih nastojanja i pravnog razmišljanja, koji su imali pristup skupocjenim i rijetkim rukopisima i koji su mogli, što je jednako važno, da računaju na finansijsku podršku njihovih porodica) da posvete svoje živote idealu ovladavanja *Zakonom* i postanu njegovi arbitri. Ovo svakako ne znači da su vrata učenja bila zatvorena za mlade iz "svjetovnih" porodica. Bilo je relativno malo vjerovatno da bi mladić bez "rabinskog pedigreea" mogao da ostvari rabinsku karijeru, osim ako ne bi bio posebno nadaren. U takvim slučajevima, mladi talenat bi brzo bivao apsorbovan u rabinsku elitu, prvo kroz brak (dok je još uvijek na rabinskim studijama), a kasnije i time što bi i sam bio promovisan u rabina. Učenje i erudicija su bile najviše jevrejske vrijednosti tog doba. Ljudi su vaspitavani s krajnjim poštovanjem prema nauci i učenim ljudima. Potpuno posvećivanje života izučavanju *Tore* smatralo se najvišim nivoom postojanja, te najboljim i najkrajnjim putem do ljudskog savršenstva. Većinu, koja nije mogla da posveti svoje živote učenju, podučavali su i ohrabrivali da pomaže manjini sposobnoj da se posveti učenju. I samo promovisanje učenja *Tore* smatralo se jednim od najpobožnijih djela. Toliko je veliko talmudsko poštovanje prema učenju i njegov prezir prema neučenima da je zabranjeno učenima da udaju svoje kćeri izvan rabinskih krugova.

Prihvatanje ovog diktuma kao norme od strane ranih rabina i njihovih učenika značajno je doprinijelo evoluciji samih rabinskih krugova u jasno definisanu društvenu klasu; treba još jednom podvući, uvijek je bila otvorena da apsorbuje i asimiluje bilo kog nadarenog pojedinca koji bi prihvatio njen pogled na svijet i njene vrijednosti.¹

Međutim, iako su rabini u stvari stvorili vladajuću klasu koja se zasniva na porodici, malo je rabinskih porodica koje su uspjele da ostanu na pozornici jevrejske istorije onoliko dugo koliko je to pošlo za rukom porodici Pardo. Generacijama je ova porodica iznjedrivala rabine. Njeni sinovi su služili kao sudije u rabinskim sudovima, kao predavači u rabinskim akademijama, te kao priznati arbitri jevrejskog prava u mnogim centrima sefardske dijasporae, kao što su: Solun, Amsterdam, Venecija, Sarajevo, Beograd, Dubrovačka Republika,² Split³ i Jerusolim.

Sam R. (skraćena za *Ribi*, učitelj odnosno rabin) David ben Jakov Pardo, najplodonosniji autor koji je potekao iz ove porodice, je služio (ili makar pokušao da dođe na položaj) u pet od osam pomenutih gradova. David Pardo je rođen 5479. [1718/19] godine, u Veneciji.⁴ Kažu⁵ da je ova grana porodice bila vezana za Dubrovnik, i da su iz Dubrovnika R. Jakov Pardo i njegova žena Justina,⁶ roditelji Davidovi, odselili u Veneciju. I zaista, R. David zaključuje uvod svog komentara na *Mišnu*, po imenu *Šošanim le-David*, izražavanjem svoje zahvalnosti svima onima koji su pomogli izdavanju ovog rada, završavajući sljedećim riječima:

I među onima koji zaslužuju blagoslov nalaze se takođe svi članovi Svete zajednice u Dubrovniku, Bog ih sačuvao, jer oni su takođe osnažili moje ruke, a među njima posebno moja braća i prijatelji, milostive duše iz moje porodice i doma oca moga: gospoda, učenjaci i izvrsni ljudi, sinovi njegovog prevashodstva, hahama, našeg časnog učitelja, R. Jakova, sina časnog R. Avrama Parde, neka je sjećanje na njega na blagoslov. Petorica braće čiji je akronim IŠ YAD.

Na kraju uvoda u *Maskil le-David*, autor još jednom izražava svoju zahvalnost članovima porodice u Dubrovniku, ovaj put na još nejasniji način:

I da zaključim: još mnogo blagosloveniji bi trebalo da budu moji rođaci i ljubljani, IŠ YAD, koji su u Svetoj zajednici u Dubrovniku, zajedno s onima koji su povezani s njima, zdravi i beričetni bili!⁷

Moguće je da je u vrijeme kada su napisani ovi redovi, njihov pomalo ezoterični ton doživljavao kao znak posebne intime i bliskosti. U svakom slučaju, teško je (ako ne i nemoguće), za savremenog

istraživača da dođe do nekakvog definitivnog zaključka o blizini srodstva našeg autora i petorice braće iz Dubrovnika. Mogućnosti idu od braće do polubraće (ipak je ime oca svih njih Jakov ben Avram Pardo) ili rođaka četvrtog koljena (sa zajedničkim pradjedom). Lično, naklonjeniji sam drugoj mogućnosti i smatram da je ime djede petorice braće: Avram, dodato imenu njihovog oca, Jakova, kako bi se razlikovali njihov otac: Jakov ben Avram i otac R. Davida: Jakov (koje se uvijek navodi bez patronima).

Pošto je malo vjerovatno da su dvojica braće imali isto ime (Jakov), može se pretpostaviti da su Jakov, otac R. Davida, i Jakov ben Avram bili rođaci prvog koljena (vjerovatno prvorodeni sinovi dvojice braće, od kojih je svaki dobio ime zajedničkog djede). Međutim, mogućnost da su petorica braće iz Dubrovnika sinovi iz prvog braka R. Jakova, dok je R. David njegov sin iz drugog braka, koliko god neubjedljiva bila, i dalje je ipak moguća. Možda su razlika u godinama i to što je R. David rođen u "inostranstvu", u Veneciji, dovoljni da objasne to što odnos između navodne braće djeluje previše zvanično.

Bilo kako bilo, R. Jakov je umro tokom Davidove mladosti; no, pošto je mladić bio potomak tako istaknute rabinske porodice (čija linija uključuje izvanredne rabinske ličnosti kao što su R. Šemuel ben R. Avram Abuhav⁸ ili R. Josef Pardo),⁹ omogućeno mu je da završi studije. R. Jakov Belilius, član rabinskog suda grada Venecije i priznati talmudista, otvorio je svoj dom i ješivu za ovog mladog rabinskog učenika.¹⁰

Treba napomenuti da su tada glavni centri učenja, kao što je Venecija na primjer, opskrbljivali ostatak jevrejskog svijeta rabinima, sudijama i predavačima. Mnogo mladih diplomaca s rabinskih akademija, koji nisu mogli da računaju na poziciju u mjestu gdje su studirali, napuštali bi akademiju i grad po zavšetku studija, i tražili posao drugdje, često u mjestu odakle potiču, ili makar u mjestima gdje su imali porodične odnose i kontakte.

Dok izraelski sefardista Moše David Gaon, i sam porijeklom Bosanac, u svojoj čuvenoj enciklopediji sefardskih mudraca i intelektualaca ne navodi bilo kakve korake u Pardinoj karijeri koji bi prethodili njegovom dolasku u Split,¹¹ dr Moric Levi tvrdi da je mladi talmudista poslije napuštanja Venecije prvo stigao u Dubrovnik. No, pošto ova mala zajednica nije mogla da mu ponudi bilo kakvo uposlenje, otišao je u Sarajevo, gdje je proveo nekoliko godina, nastavivši kasnije u pravcu Beograda.¹² Sve se ovo desilo, prema Leviju, prije no što se Pardo naselio u Splitu, prvo kao predavač u lokalnoj jevrejskoj školi, a kasnije kao rabin ovog grada. Poslije djelimičnog uspjeha u Splitu, Pardo je ponovo (jednako neuspješno kao i prvi put) pokušao da postane rabin jevrejske zajednice u Beogradu. Tek ga je njegovo drugo pojavljivanje u Sarajevu dovelo bliže ostvarenju njegovih ciljeva. *Encyclopedia Judaica*¹³ takođe navodi da je Pardo okušao svoju sreću u Sarajevu, prije no što je dobio posao vjeroučitelja u Splitu oko 1738; ali ne pominje nikakav Pardin pokušaj nastanjanja i zapošljavanja u Dubrovniku. Razlog zbog kog je Pardo morao da napusti Sarajevo je, prema ovom izvoru, rasprava oko nekog nasljedstva. Bilo kako bilo, iz njegove lične zbirke rabinskih responzi, koja je nazvana *Mibtam le-David*, saznajemo da je Pardo sve do 5500. [1739/40] godine bio u Splitu. U responzi br. 2, u vol. *Yore De'a*, obavještava nas (retroaktivno napisanom responzom) o sljedećem:

Ovdje, u gradu Espalatra, neka ga Bog čuva-Amen!, godine 5500. vidio sam veoma čudno biće, naime: ovna sa šest rogova i dva muška polna organa, i vršio je nuždu na oba odjednom. Takođe, imao je četiri testisa u dvoje mošnica, a pozadi je imao dve rupe i opet koristio obje. Takođe, pozadi je imao dvije dodatne noge, koje su bile u obliku dodatnih nogu, ali nisu doticale zemlju. U tom trenutku rekoh: *Kako su brojna tvoja djela, o Gospode!*¹⁴ A onda su me tu upitali da li je dozvoljeno jesti meso od takve životinje, a ovo je ono što sam im nasumično odgovorio u tom trenutku. Odgovor:...¹⁵

Iz posljednjih reči saznaje se da je odgovor zapisan iz glave, poslije nekog vremena od samog događaja. Takođe, iz riječi ovdje, u gradu Espalatra može se zaključiti da je rečena responza, čak i ako je napisana nešto poslije opisanog događaja, ipak napisana u Splitu – a ne u nekom drugom gradu.

Način na koji je Pardo napisao ime takođe nije nasumičan. To je prije rezultat unaprijed smišljenog i ustaljenog stava o toj temi. U responzi br. 9 (na žalost bez datuma), u oblasti *Even ha'Ezer*, Pardo objavljuje svoje mišljenje o ispravnom načinu pisanja imena grada u kom služim u jednom brakorazvodnom dokumentu.¹⁶ On počinje svoj odgovor od tri strane navodeći razliku između načina na koji se ime grada piše i načina na koji se izgovara u govornom jeziku.

Osobeno je svim onima koji pišu hrišćanskim [= nehebrejsko pismo, ovdje latinica] pismom, bilo da pišu poslanicu ili nezvanični dokument, da napišu Spalato, ali kada dođe do izgovaranja imena ovog grada, oni dodaju glas 'r' i kažu Spalatro. A sinovi našeg naroda koji među sobom pričaju na španskom dodaju glas 'e' na početku riječi, i kažu Espalatro. Provjerio sam, i ovako sam ga našao napisano u svim bračnim ugovorima i ostalim dokumentima koji su izdati u ovom mjestu još od davnina, i u svim njima je uvijek napisano sa slovom 'e' na početku...¹⁷

Prevod ne dočarava svu osebnost Pardinog stila. On je smatrao književnost rabinskih responzi formalnom umjetnošću koja se mora naučiti putem imitacije, vježbe i ponavljanja. Zbog ovog razloga on je ohrabrivao svoje učenike da se vježbaju u pisanju responzi na hipotetička pitanja, još mnogo prije nego što su promovisani u rabine. Čini se da je ova vježba analitičkog uma i rabinskog stila bila vrlo važan dio nastavnog plana svih rabinskih akademija koje je vodio: u Splitu, Sarajevu i Jerusalimu.¹⁸ Posvećen svojoj ideji izoštravanja umova svojih učenika kroz stalne izazove na preispitivanje njihovih stanovišta i sagledavanje problema kojim se bave iz svih zamislivih uglova i perspektiva, takođe ih je ohrabrivao da pišu jedni drugima responze na responze. Mnogo puta on u zbirci *Mibtam le-David* ponosno navodi responze koje su pisali njegovi učenici ili sinovi, dajući sud o ponuđenim riješenjima, ili završnu riječ. Štaviše, ovo nije jedino mjesto u antologiji gdje Pardo retroaktivno zapisuje usmeni odgovor koji je dat na usmeno postavljeno pitanje, ili odgovor na set pitanja koja su se javila tokom zajedničkog učenja na akademiji,¹⁹ ili čak vlastita uputstva napisana u obliku pitanja i odgovora. Čini se da je postavljanje retoričkih pitanja i raspravljanje

o hipotetičkim pitanjima dio italijanske rabinske tradicije koju je Pardo doneo sa sobom do najdaljih granica Mletačke Republike (u Split), a kasnije čak i van njih (Sarajevo, Beograd, Jerusalem).

Izučavanje svakog korpusa klasične rabinske književnosti zasebno i u svom vlastitom kontekstu, je takođe posebna italijanska tradicija. Nasuprot tome, Sefardi i Aškenazi, prateći tradiciju zasnovanu na vavilonskim akademijama, zasnivali su studije klasične rabinske literature skoro isključivo na vavilonskom *Talmudu*, izučavajući samo *mišnayot*²⁰ i *beraytot*²¹ koje su bili uključene u njega (najčešće ih poznajući samo u njihovom talmudskom kontekstu, počesto bitno drugačijem od izvornog). Shodno tome, većinu komentara o ekstratalmudskim kodeksima su pisali italijanski rabini. Ova metoda kontekstualnog čitanja i pristupa svakom kodeksu ponaosob je zapravo predstavljala dio tradicije izraelskih akademija iz prvih vijekova nove ere, a odatle se proširila širom Rimske Imperije (Egipat, Sirija, Grčka i Italija), ne dopirući, međutim, do vavilonskih Jevreja (kao ni njihovog sjevernoafričkog i španskog ogranka) koji su razvili sopstvenu metodologiju.

Kao potomak protjeranih Sefarda, odgojen i obrazovan u italijanskoj rabinskoj tradiciji, Pardo je bilo predodređen da proširi ovaj italijanski kontekstualni pristup rabinskoj literaturi među svojom sefardskom sabraćom na Orijentu, oživljavajući staru izraelsku tradiciju učenja, prvo u Splitu, kasnije u Beogradu i Sarajevu, a na kraju i u samoj Zemlji Izraela. Njegov prvi rad, *Šošanim le-Dawid*, kao što je već rečeno, predstavlja komentar na *Mišnu* (kasnije će napisati komentare na još dva korpusa pred-talmudske rabinske književnosti: *Tosefta* i *Sifre*) i napisan je dok je radio kao učitelj u Splitu.

U svakom slučaju, na prvoj stranici djela *Šošanim le-Dawid*²² Pardo se već naziva *učiteljem pravednosti*²³ Svete zajednice u Esplatu. Teško je konstatovati kada su tačno Jevreji u Splitu odabrali Pardu za svog rabina. Levi, na primjer, tvrdi da je odabran 1750 [5510] godine, posle smrti R. Avrama Pape.²⁴ Međutim, u responzi br. 2, u oblasti *Orab Hayyim*, koja je napisana 5501 [1741/42] godine, Pardo govori kako Jevreji Splita nesvesno krše propise Šabata, jer su im bila data pogrešna uputstva, od strane jedne polu-učene osobe:

A poznato je da još od ranih dana ovdje nije bilo rabina ili učitelja pravednosti, osim našeg gospodara i učitelja R. Avrama Davida Pape... koji je i sam došao ovde slučajno, i usnio kao što s čovjekom biva,²⁶ što se desilo malo prije nas, tako da smo imali privilegiju da vidimo njegovu svjetlost.

Očito, Pardo je umro dosta prije 1750. godine, pošto je iznad citirana rezponza napisana, 5501. [1741/42] godine. Stoga, moramo zaključiti da je Pardo postavljen za rabina ove zajednice nekad prije 5512. [1751/52] godine (godine kada je njegov komentar na *Mišnu* odštampan), nezavisno od smrti Haham Pape.

Pardo je imao veliko poštovanje prema svom prethodniku. U uvodu u *Šošanim le-Dawid* on nam govori o tome kako je po dolasku u *grad Espaltro*, koji je u provinciji Dalmaciji, tražeci podršku i način da nastavi sa svojim učenjem, tamo pronašao:

Dragocjeno svjetlo... iskusnog pravnika, jedinstvenog eksperta, koji je pritom izvrstan rabin, pobožan i svet, dragulj

okrunisan skromnošću, njegova uzvišenost, naš gospodar i učitelj R. Avram David Pardo, neka je sjećanje na pravednika i sveca na blagoslov...

Čini se da je 5508 [1747/48] godine Pardo već služio kao odabrani rabin zajednice u Splitu, jer mu je tad R. Šelomo Lucena uputio zvanično pismo po pitanju moralne dužnosti jevrejske zajednice u Dubrovniku prema sarajevskoj jevrejskoj zajednici. Naime, sarajevski Jevreji su se godinama oslanjali na Jevreje iz Dubrovnika da im obezbijede četiri biljke (palma, vrba, mirta i plod žutog citrona)²⁷ koje su neophodne za rituale na praznik *Sukot* (*Sjenice, Kolibe*), po dogovorenoj cijeni, kao i dotad. Međutim, desilo se da je i sama jevrejska zajednica u Dubrovniku te godine imala samo jedan jedini citron, te se postavilo pitanje da li bi dubrovački Jevreji trebali (nakon što sami ispune biblijsku zapovijed o obrednom korištenju citrona i ostalih triju biljaka vezanu za prva dva dana praznika, te rabinsku zapovijed tokom dijela od preostalih pet dana polupraznika) da pošalju taj citron sarajevskim Jevrejima (ne bi li ovi ispunili makar rabinsku zapovijed za preostale dane polupraznika). Pardin nedvosmislen stav je bio da je u takvom slučaju obavezno omogućiti i drugim zajednicama da barem donekle učestvuju u ispunjavanju zapovijedi.²⁸

U godinama koje su slijedile, nalazimo Pardu kako vodi svoju malu zajednicu, piše svoje rabinske responze, osniva mali krug učenika²⁹ i posvećuje se novom poslu: komentarisanju RašIjevog tumačenja *Tore*.³⁰ Završetak ovog rada, koji je nazvan *Maskil le-Dawid*,³¹ takođe je označio i završetak Pardinog "splitskog perioda". Već te iste godine Pardo je počeo da "obigrava" oko brojnije i uticajnije beogradske zajednice, nudeći joj svoje usluge. Po svemu sudeći, Pardi je bilo jasno da njegov renome već prevazilazi poziciju rabina u jednoj tako maloj zajednici kao što je Split. Ipak, on nije ostavio svoje stado bez nadzora. Njegov učenik, R. Šabetaj Ventura, je unaprijeđen na poziciju rabina ove zajednice već prije Pardinog odlaska.³² Učitelj i učenik su do kraja života održavali blisku vezu, koja je posvjedočena i njihovom prepiskom objavljenoj u Pardinoj ili u responzi R. Avrama Pensa.³³

U to vrijeme R. Šelomo Šalem, koji je služio u beogradskoj zajednici devet godina, odlazi u Amsterdam³⁴ gdje je postavljen na mjesto čelnika čuvene rabinske akademije *Es ba-Hayyim*.³⁵ Po svemu sudeći, istoričarka srbijanskog i makedonskog Jevrejstva, Ženi Lebl, je u pravu kada tvrdi sljedeće:

Vjerovatno je da dolazak Davida Parde nije bio slučajan. Bio je ubjeđen da će biti postavljen za vrhovnog rabina ove zajednice, ne znajući da su ruke zajednice bile vezane ugovorom s rabinom (Šalemom) koji je živio daleko. Pardo je pokušavao da pokaže svoje sposobnosti dajući pravne savjete³⁶ gradskom vijeću kojim je predsjedavao Rafael Ruso.³⁷

Pardo je brzo shvatio da bi beogradska zajednica dugo mogla da ostane u nerazriješenom statusu sa nerezidentnim rabinom,³⁸ pa nije oklijevao da prihvati poziv zajednice u Sarajevu, čije je rabinsko mjesto bilo prazno još od smrti R. Ješue Isaka Mačora³⁹, 1763 godine.⁴⁰

Čini se da je već 5524. [1763/64] godine Pardo služio u Sarajevu kao čelnik rabinskog suda i rabinske akademije. U uvodu u knjigu *Lammaseab le-Dawid*,⁴¹ koja je izašla iz štampe sljedeće, 5525. [1764/65] godine, u Solunu, izrazio je svoju zahvalnost:

...svim članovima moje zajednice, koji su moji saveznici, među kojima sam da služim i pomognem, svima njima - uključujući i slabe, Svetoj zajednici koja je u Bosni, Bog je sačuvao, i koja se zove Saraj...⁴²

Zanimljivo je da je zvanični ugovor između Parde i zajednice potpisan tek četiri godine kasnije, na 1. dan mjeseca *ševata* 5528. [1768] godine,⁴³ kao da su obje strane bile zainteresovane za odmjerenje one druge tokom nekog "probnog perioda" prije "prepuštanja" ozvaničavanju njihovog odnosa.

U to vrijeme, Sarajevo, prestonica sjeverno-istočne osmanske provincije, bilo je veoma važna lokacija na trgovačkoj mapi, s živahnim zajednicom koja je bila u stalnom porastu. Grad je već bio razvio sve odlike važnog centra jevrejskog života, ali je i dalje smatran za "satelit" Soluna, najvažnijeg centra jevrejskog života i obrazovanja na Balkanu, koji su mnogi u to vrijeme vidjeli kao "Republica Judia" (Jevrejsku Republiku). Kao i mnoge druge male jevrejske zajednice koje su osnovali doseljenici iz Soluna, jevrejska zajednica u Sarajevu se okretala ka Solunu za uputstva i savjet. S Pardinim dolaskom, Sarajevo je počelo da se razvija od male zajednice ka sve većem centru jevrejske kulture i obrazovanja. Od sad pa nadalje, okolne zajednice (Dubrovnik, Split, Beograd) okreću se ka Sarajevu, šalju svoje najbolje sinove u tamošnju rabinsku akademiju, a počesto preuzimaju i "sarajevsku modu".

Nukleus Pardine ješive je bila "splitska grupa": sam Pardo, njegova dva starija sina, R. Jakov i R. Avram, i njegov stariji učenik, R. David Pinto (koji se tada vratio u svoj rodni grad da nastavi sa učenjem *Tore* od svog učitelja). Novi učenici su se pridružili Sarajevu, kao što je na primer bio R. Avram Penso. Moguće je steći utisak o nastavnom planu akademije iz responzi (posebno teoretskih) koje su sakupljene u Pardovoj ili Pensovoj antologiji.⁴⁴ Godine 5532. [1771/72], osam godina po njegovom dolasku u Sarajevo, antologija *Mibtam le-David* je izašla iz štampe u Solunu. Zbirka je uređivana i pripremljena za štampanje u Sarajevu. Pardo kaže:

Gospode, imaj milosti i podigni me –
Da sagradim kuću, prebivalište starih –
Jer naumio sam da objasnim riječi mudraca,
[koji su poput] serafima i ofanima,
rabini – anđeli koji služe [pred Bogom],
koji su ruke [snaga] svijeta i njegovij temelji,
[spomenute] u opštim riječima *Tosefte*
Koja je predanje R. Nehemije ...
Jer revnujući revnovah,⁴⁵
Zašto bi [*Tosefta*] bila kao neko ko se skriva,⁴⁶
prije – kao djevojka⁴⁷
na prestolju Gospoda,⁴⁸
sigurno bi trebalo da istupi.
O Bože, Gospodaru svemira,
Daj mi snage da otopim ciglu (kamen),
Da blagoslovim završeni posao u godinama koje slijede,
I nek Izrael, molim Te, kaže:
Hasde Dawid, su istina.⁴⁹

Najplodnije Pardine godine su bile u Sarajevu. Tamo je počeo da radi na svom remek-djelu: *Hasde Dawid*, spomenutom komentaru na *Toseftu* koji je neprevaziđen i do današnjeg dana. Time

je pratio uputstva R. Hilela: *Tamo gde nema čovjeka, trudi se da budeš čovjek*,⁵⁰ zahtijevajući zadovoljštinu za ovaj odavno zapostavljeni kodeks. Ako je i postojalo nekoliko mudraca koji su se posvetili objašnjenju *Mišne*, skoro da nema onih koji su se posvetili objašnjenju *Tosefte*. U to vrijeme se gotovo ni u jednoj rabinskoj akademiji *Tosefta* više nije učila kao kodeks za sebe, nego isključivo u kontekstu dvaju *Talmuda* u kojima je citirana, što znači da se Pardo opredijelio da objašnjava tekst koji se ne uči. Većina rabinskih autora na njegovom mjestu smatrala bi da je to uzaludan posao, ali je Pardo u *Tosefti* zapravo pronašao ono što *Talmud* naziva "[dosad nekultivisanim] mjestom koje su ti oci ostavili da ga sam ogradiš".⁵¹ Ako je do ovog trenutka Pardo išao putem svojih prethodnika, sada je krenuo da utire stazu kojom će hoditi svi koji budu dolazili iza njega. I uistinu, kako tradicionalno – tako univerzitetsko proučavanje *Tosefte* je danas nezamislivo bez djela ovog sarajevskog rabina. Pardov komentar je za *Toseftu* je ono što je Rašijev komentar za *Talmud*: neizbježni klasik. Čak i oni rabinski ili akademski auori koji se uopšte ne slažu s Pardinim interpretacijama, moraju da ga uzmu u obzir i obrazlože zašto smatraju da je pogriješio. "Preskakanje" njegovog tumačenja smatra se neukusnim, kako na ješivi tako na akademiji.

Tek četiri godine nakon javnog objavljivanja svoje namjere, godine 5536. [1775/76], odštampan je u Livornu komentar *Hasde Dawid* na prve tri oblasti *Tosefte*.⁵² *Hasde Dawid* na četvrtu oblast *Tosefte*⁵³ je odštampan u Livornu 5550. [1789/90] godine, skoro deceniju posle Pardinog odlaska u Zemlju Izraela. R. Avram Penso, jedan od najnadarenijih Pardinih učenika, igrao je značajnu ulogu u objavljivanju pojedinih neobjavljenih radova svoga učitelja, nakon što je ovaj već izgubio volju i snagu za prikupljanje ogromnih sredstava potrebnih za štampanje opsežnih radova.⁵⁴ Ni Pardo, pa čak ni Penso, nisu ni doživjeli jerusalimsko izdanje *Hasde Dawid* na petu⁵⁵ ili šestu⁵⁶ oblast *Tosefte*, budući da je tumačenje pete oblasti *Tosefte* objavljeno čitavih sto godina nakon objavljivanja tumačenja četvrte oblasti, dakle 5650. [1889/90] godine, dok je tumačenje šeste i posljednje oblasti *Tosefte* objavljeno u tri toma, tokom perioda od sedam godina, 5730-5737. [1969/70 – 1976/77].

Međutim, Pardo je ipak doživio da vidi kako njegova djeca idu njegovim stopama, sjede na čelu rabinskih sudskih vijeća, podučavaju narod Izraela *Tori*, i doprinose njegovoj književnosti. Tokom 5544. [1783/84] godine, njegov prvorodenac, R. Jakov Pardo, čelnik rabinskog suda u Dubrovniku, i "jedan od najvećih rabina svoje generacije u otkrivenim i skrivenim naukama"⁵⁷, objavljuje svoj prvi rad: *Qebilat Ya'aqov* (komentar na biblijske rane proroke), a uvod djelu je napisao sam R. David, u svom novom domu u Izraelu.

U mjesecu *elulu* 5541. [1781] godine, predstavnici jevrejske zajednice Sarajeva su zabilježili u *Pinqasu* (*Protokolu*) opštine da su odlučili da potvrdno odgovore na Pardin zahtjev da mu zajednica obezbijedi penziju koja bi mu omogućila da se povuče u Zemlju Izraela. Odbor je odobrio godišnju penziju od 250 groša⁵⁸ (koja se plaćala od jevrejsko-opštinskog poreza), pod uslovom da Pardo ne prihvati nikakvo radno mjesto u bilo kojoj drugoj zajednici, i da pred Bogom posveti dio sevepa svog učenja dobrobiti jevrejske zajednice u Sarajevu.

Poslije 17 godina⁵⁹ službe, u 62-oj godini života, R. David ben Jakov Pardo je napustio Sarajevo, ostavljajući sudsko sjedište ovog grada svom sinu, R. Isaku (koji je služio kao čelnik rabinskog suda i rabinske akademije od 1781 – 1810),⁶⁰ i svom učeniku R. Avramu Pensu (koji je nastavio stopama svog učitelja, te se i sam povukao u Zemlju Izrael posijle 5561. [1800/01] godine).⁶¹

Najmlađi sin R. Davida, Avram, preselio se zajedno s njim u Izrael i tamo se oženio Levanom, kćerkom R. Josefa Davida Azulaja, drugog najvećeg mudraca tog doba. Njen brat, Refael Isaija Azulaj je bio oženjen jednom od kćerki R. Šelome Šalema – što nas vrlo lijepo vraća na početnu tezu ovog istraživanja...

Kćerka R. Davida, čije ime još nisam našao u dostupnim dokumentima, bila je udata za Avrama Pintu, a njihov sin R. Hajim David ben Avram Pinto, bio je beogradski rabin, i 5578. [1817/18] godine je objavio rukopis svog djeda *Mizmor le-David* – elaborat o jednom komplikovanom pravnom problemu iz poglavlja *Jore De'a u Šulban 'Arubu*.

Još jedno Pardino važno djelo, *Sifre de-ve Rav*, komentar na *Sifre* (tanaitski *Midraš* na IV i V *Knjigu Mojsijevu*), takođe je objavljeno posle njegove smrti, u Solunu 5559. [1798/99] godine. Smatra se da je ovo jedan od najvažnijih komentara na ovaj retko obrađivan kodeks.

Pardo je umro 5552. [1791/92] godine, u Jerusalimu. Tokom poslednje decenije života bio je čelnik rabinske akademije *Hesed le-Avraham* u Jerusalimu.⁶² Njegovi sinovi i sinovi njegovih sinova su išli njegovim stopama. R. Jakovljevi sin R. David Šemuel je bio rabin u Veroni. R. Isakov sin R. Avram je bio rabin u Beogradu. Među njima je bilo i plodotvornih pisaca. Na primjer, pored već pomenutog komentara na *Rane proroke*, R. Jakov je napisao još deset djela, i o njemu bi svakako trebalo povesti nezavisno istraživanje. R. Isak je postao poznat po svom djelu *Toafot Rem*,⁶³ komentaru na djelo R. Haj Gaona, *Šeiltot*. Tokom 1862. godine, njegov sin, četiri knjige R. Isakovog sina, R. Avrama, su objavljene u Beogradu. Nažalost posmrtno. Objavio ih je autorov sin: R. Hajim Šemuel ben R. Avram Pardo. ■

Bibliografija

GAON, M. D., 1938, *Oriental Jews in Eretz-Israel, Past and Present*, Jerusalem,
 KAMHI, H., 1996, "Sarajevski rabini", Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u BiH, Sarajevo.
 LEBL, ŽENI, 2001, *Do 'konačnog rešenja' – Jevreji u Beogradu 1521. i –1942*, Beograd, str. 68.
 LEVY, M., 1925, "David Pardo sarajevski haham", *Jevrejski almanah*, Vršac, str. 118 – 126.
 LEVY M., 1996, *Die Sephardim in Bosnien: Ein Beitrag zur Geschichte der Juden auf der Balkanhalbinsel*, 2. ed., Klagenfurt, Wieser Verlag.
 MARGALIYOT, SH. E., 5750. [1989/90], "Tehilla le-David", *Miktam le-Dawid*, Jerusalem, (uvod u ponovo štampano izdanje).

Bilješke

1 Kako bi se bolje razumio rabinski judaizam i uloga rabina u tradicionalnom jevrejskom društvu, treba istaći sljedeće: rabini i njihovi učenici su u suštini bili jedina eminentno jevrejska aristokratija koja je kao nadživjela razaranje Drugog Hrama. Baš preko R. Jehude I (koga su Rimljani zadužili da vlada rimskom "Palestinom" kao provincijom u njihovo ime) su članovima ove intelektualne elite dati javna odgovornost i autoritet, što ih je na kraju načinilo vladajućom klasom. Međusobni brakovi u istaknutim rabinskim porodicama su doprinijeli razvoju jasno definisanog mentaliteta klase koji ima zajedničke duhovne i materijalne interese. Zanimljivo je da je slična postavka postojala u Vavilonu, najvećem centru jevrejskog života (tokom nekoliko vjekova, devedeset postotaka svjetske jevrejske

populacije je živjelo tamo), gde je jevrejskoj svjetovnoj (etnarsi- preostali članovi Davidove kuće, koje su smatrali vazalnim vladalcima nejevrejskog kralja) i religijskoj (rabinskoj) aristokratiji data moć da vladaju Jevrejima u ime kralja. Često je postojala napetost između etnarha i vodećih rabinskih autoriteta, pošto njihova međusobna prava i obaveze nisu bili regulisani. Kasnije su ostaci davidovske dinastije izgubili sav autoritet i priznanje istog, koje im je bila dodijelila vavilonska nejevrejska državna vlast. Od tog trenutka pa nadalje, jevrejskim podanicima u (sada već hrišćanskim i muslimanskim) zemljama sa značajnom jevrejskom populacijom su vladali isključivo rabini; kojima su, naravno, moć prisile i prinude dodjeljivali kraljevi i zemaljski vladari. Ovaj monopol je uzet iz rabinskih ruku tek s modernom, kada su Jevreji potpuno priznati kao državljani zemalja u kojim žive i njihova autonomija i personalni zakoni se ukidaju.

2 U originalnim sefardskim tekstovima, bilo na hebrejskom bilo na latinu, uvijek Raguz.
 3 U sefardskim tekstovima, bilo na hebrejskom bilo na latinu, uvijek se pojavljuje neka od romanskih formi: Spalato/Spalatro/Esplatro.
 4 U duhu tog vremena, on bi, kad bi pisao u Veneciju, dodavao sljedeće riječi: Wenesiya, 'ir moladti (Venecija, moj rodni grad) – upor. *Mibtam le-David*, vol. *Orab Hayyim*, resp. 10.
 5 Levy, M. 1925.
 6 Obično se veoma malo zna o ženskim članovima rabinskih porodica: majkama, ženama ili kćerkama. Međutim, u uvodu u njegov kometar na Rašijev komentar na *Toru*, koji se naziva *Maskil le-David*, Pardo nam otkriva da se jedan od razloga što je nazvao svoj rad tako nalazi u tome da je numerička vrijednost riječi *maskil* (400) približna numeričkoj vrijednosti rečenice: *Ya'aqov we-Yustina bolidu* (Jakov i Justina su rodili...) (403).
 7 Upor. *Psalmi* 94:15.
 8 Takođe poznat pod akronimom MaHaRŠA, Hamburg 1610 – Venecija 1694, predsestavajući rabinskih akademija u Veroni, a kasnije i u Veneciji, jedan od najistaknutijih protivnika Sabetijanskog pokreta, autor zbirke rabinskih responzi *Devar Šemuel*, te knjige *Sefer bazibronot*: zbirke obreda, zakona i običaja, zbirke homilija i kratkog pregleda Majmonidovog kodeksa jevrejskog zakona: *Mišne Torat*. U njegovom već pomenutom komentaru na *Mišnu* (*Berabot* 8:8), raspravljajući o pravnom mišljenju Ribi Šemuela ben R. Avrama Abuhava, Pardo kaže: *I, pošto sam potomak ovog svetog čovjeka...*
 9 Umro je 1620. godine, u Amsterdamu. Bio je rabin u Solunu, a kasnije u Veneciji i Amsterdamu. Njegova tri sina, Isak, Avram i David su takođe bili rabini: R. Avram u Solunu i kasnije u Amsterdamu, R. Isak u Solunu – i R. David u Amsterdamu. R. Davidov sin Jošija je emigrirao u Kurasao i služio tamo kao rabin. R. David Pardo, rabin portugalske zajednice u Surinamu, je vjerovatno bio njegov sin.
 10 U njegovom uvodu u *Šošanim le-David*, Pardo se prisjeća petogodišnjeg perioda koji je proveo pod okriljem R. Jakova Belilusa: *Ko može da govori o svojim moćnim postpupcima, svojoj snazi i djelima čudesnim* [prema *Psalmu* 78:4] – *jer me je još od detinjstva odgajao kao otac, car me je odveo u svoje odaje* [prema *Pjesmi nad Pjesmama* 1:4]. *Pokazivao bi mi svoje Tora-inovacije i govorio: "Obrati pažnju na ovo kako bi i sam mogao tako da činiš..."*
 11 Gaon, M. D. 1938, 539.
 12 Vidi fusnotu 5 iznad, str. 120.
 13 Vidi unos: *Pardo, David Samuel ben Jacob (1718 – 1790)*. Ovo dodatno vlastito ime, Samuel, pridodato je greškom. R. David Samuel ben R. Jakov Pardo je druga osoba – unuk našeg autora, R. Davida (sin njegovog prvenca, R. Jakova) i služio je kao rabin u Veroni. Unatoč grešci u naslovu unosa, ostatak podataka u samom unosu mahom su tačni.
 14 *Psalam* 104:24.
 15 Sljede dvije stranice analize ovog pitanja koje ne odaju nikakvu nasumičnost. Konačni zaključak: Ovna bi trebalo zaklati bez blagoslova, a iznutrice mu treba provjertiti. Ako se ispostavi da ima samo jedno crijevo, svi drugi udvojeni ili utrojeni dijelovi tijela se smatraju nepostojećim, i meso je *kašer*, dakle podobno za obredno klanje i dostojno blagovanje.
 16 Brakorazvodni dokumenti važe za najformalnije zvanične dokumente u Judaizmu.
 17 Skoro je nemoguće odveć naglasiti važnost rabinskih responzi u unapređivanju našeg znanja o životima različitih jevrejskih zajednica. Dok se u hrišćanskom svijetu sudske odluke čuvaju u arhivama sudova u kojim su izdate, u daleko manje institucionalizovanom jevrejskom svijetu, odluke su se smatrale inetelktualnom svojinom sudije ili arbitra, te su ih on (ili njegovi sinovi i učenici) skupljali i objavljivali. Tako bi, odluke koje potpiše jedan poznati pravni autoritet u jednom gradu uskoro bile citirane i uzete u obzir u ostatku jevrejskog svijeta, postajući *res publica* – opšte dobro i zajedničko pravno naslijeđe. Unatoč ovoj notornoj činjenici, istorije jevrejskih zajednica bivše Jugoslavije su pisane (čak i u dva slučaja kad je sam autor istorije bio rabin) bez ikakvog posizanja za ogromnom količinom informacija o životu zajednice, njenom odnosu s hrišćanskim i muslimanskim komšijama, njenom odnosu

s vladom, ulogu u ekonomskom životu grada, stepenu tradicionalnosti i erudicije njenih članova, njihovom broju, međusobnim odnosima, lingvističkim navikama, specifičnim običajima, itd. Sve ovo i još mnogo toga bi se dalo izvesti iz rabinske rezonze, prvenstveno iz one koju su pisali lokalni rabini. U drugoj fazi, ova neophodna (ali nažalost, još uvijek samo priželjkivana) istraga bi trebalo da posegne za rabinskom rezonantom uopšte, tražeći sve tekstove u kojima su spomenuti Sarajevo, Beograd, Dubrovnik, Split, Bitolj, Štip i drugi sefardski centri na našim prostorima.

18 Ovaj pristup je naizgled bio norma u venecijanskoj akademiji, u zbirci *Mibtam le-Dawid*, u oblasti *Orab Hayyim*, responza br. 1, saznajemo da je Pardo odmah po dolasku u Veneciju (gde je došao kako bi nadgledao štampanje svog prvog djela) dobio od jednog od čelnika venecijanske rabinske akademije, R. Hayyima Voltere, višeslojno pitanje o nošenju i otvaranju kišobrana na Šabat. Ovo pitanje, koje je vjerovatno davano svim učenicima, završavalo se sljedećim riječima: *nek bi riječ gospodinova odlučila između dve mogućnosti i pokazala koje je bolje*. Zanimljivo je da je Pardo odabrao baš ovu rezponzu da otpočne svoju zbirku rabinskih responzi, kao da je tražio nit koja će ga povezati s mjestom njegovog duhovnog rođenja, odnosno način da opečati svoje djelo pečatom venecijanske akademije.

19 Upor. *Miktam le-Dawid*, oblast *Orab Hayyim*, responza br. 3, o pitanju koje se javilo na akademiji....

20 Najmanja književna jedinica *Mišne* se takođe zove mišna.

21 Talmudski termin koji se odnosi na rane rabinske tradicije koje nisu uključene u *Mišnu*, ali su navedene u drugim klasičnim zbirkama, kao što su *Tosefta*, *Sifra*, *Sifre* itd.

22 Venecija 5512 [1751/52].

23 Sinonim za rabina.

24 Upor. Margaliyot, Sh. E., 5750 [1989/90] koji takođe tvrdi da je Pardo odabran poslije smrti Hahama Pape, ali ne navodi godinu.

25 = umro je.

26 = prije moga dolaska, Pardo koristi ovdje rabinski *pluralis majestatis*.

27 Heb. *etrog*, lat. *citrus medica*.

28 *Mibtam le-Dawid*, oblast *Orab Hayyim*, responza br. 6.

29 Nema sumnje da je poslije objavljivanja njegovog komentara na *Mišnu* Pardo postao poznato ime u svijetu rabinskih nauka, i čini se da je njegova slava bila dovoljna da privuče učenike iz drugih gradova u njegovu malu zajednicu. Pored splicanina Šabetaja Venture, među Pardinim učenicima, već u ovoj fazi, nalazimo i jednog Sarajliju: Davida Pintu, sina poznatog trgovca Benjamina Pinte.

30 R. Šelomo ben Isak, ili u akronimu RaŠI, 1040 - 1105, čuveni srednjovjekovni tumač *Tore* i *Talmuda*, čiji su komentari u međuvremenu postali *locus communis* rabinskog judaizma, u toj mjeri da je klasično izdanje *Talmuda* nezamislivo bez njegovog komentara, a prvi komentar *Tore* s kojim se upoznaju osnovci u tradicionalnim jevrejskim školama je upravo RaŠIjev komentar. S obzirom na rasprostranjenost ovog komentara i njegov uticaj na jevrejsko obrazovanje, ubrzo su viđeniji rabini počeli da pišu komentare RaŠIjevog komentara, objašnjavajući ne samo zašto je autor rekao to što je rekao (i šta je pri ome mislio), nego i zašto nije rekao nešto što je mogao ili zašto se nije osvrnuo na neko pitanje koje proizilazi iz komentarisanoj stih.

31 Objavljeno u Veneciji 5521. [1760/61].

32 Godine 5534. (1773/74) R. Šabetaj Ventura objavljuje u Amsterdamu svoju knjigu *Nabar Šalom* (pravne inovacije, rasprave i objašnjenja prve oblasti *Šulban 'Aruba*, *Orab Hayyim*). Na naslovnoj strani knjige, autor je opisan kao *čelnik rabinskog suda i rabinske akademije u Epalatra*. U skladu sa duhom vremena, knjiga počinje pismima preporuke vodećih imena rabinskog sveta tog doba. Među deset takvih pisama našli smo i ona koja su potpisana kao: *autorov učitelj, čelnik rabinskog suda i rabinske akademije svete zajednice u Bosni, David, sin poštovanog R. Jakova, neka je uspomena na njega na blagoslov, Pardo; ili: R. Šelomo Šalem, čelnik rabinskog suda i rabinske akademije svete zajednice Sefarda ovde u Amsterdamu*; a knjigu je preporučio i njegov aškenaski kolega iz istog grada: *R. Šaul Hone*. Uz navedene, knjigu preporučuju i *dazzanim* Firenze, Haga i Roterdama; čelnik rabinske akademije u Veneciji, itd. Čini se da je R. Šabetaj Ventura bio priznati arbitar jevrejskog prava tog vremena. Sam uvod autora prati uvod koji je napisao jedan od njegovih učenika, R. Avram Jona, koji se završava pjesmom u čast autora. Na žalost, malo se (ako išta) zna o ovim splicanskim rabinima, a njihove biografije tek čekaju da ih neko napiše. Gaon (vidi fusnotu br. 11 iznad) ne pominje ni jednog od njih u svojoj enciklopediji sefardskih mudraca.

33 *'Ezra mi-sar*, Jerusalem 5755 - 1995, po prvi put, i to na osnovu autorovog originalnog rukopisa djelo je objavila *Fondacija Manfreda i Ane Leberman* i *Yešivat Hevrat Abavat Šalom*.

34 Kako je bio *prijatelj* Rafaela Rusa, čelnika lokalnog Jevrejskog savjeta (preko braka njegove kćerke i sina Rafaela Rusa), Šalem je bio siguran da će nagovoriti zajednicu da ga prihvati kao nerezidentnog rabina. Ovo je, opet, značilo da bi on primao punu platu za ono što bi se u najboljem slučaju moglo smatrati počasnom funkcijom, jer

je njegova udaljenost učinila bilo kakvu stvarnu uključenost u svakodnevni život i probleme stada jako komplikovanom, ako ne i nemogućom.

35 Upor. Lebl, Ž., 2001, 68.

36 Upor. *Miktam le-Dawid*, oblast *Hošen Mišpat*, responza br. 6, te *Hasde Dawid*, Leghorn 1776, str. 70.

37 Lebl (fusnota br. 35 iznad), str. 69.

38 I zaista, tek poslije 11 godina je beogradska zajednica unajmila novog rabina koji se nastanio u gradu, R. Isahara Abulafiju - upor. Lebl (fusnota br. 35 iznad, str. 69).

39 U zbirci *Mibtam le-Dawid*, oblast *Orab Hayyim*, responza br. 4, nailazimo na praktično pravno pitanje (o mogućnosti blagoslova *tefilina* Rabenu Tama u slučaju da su ovo jedini filakteriji koje neko posjeduje, ili ako su ovo jedini *tefilini* s kojima neko moli popodnevnu molitvu) koje je Mačoro postavio Pardi. Pitanje se završava riječima: *neka nam On pokaže put kojim treba ići i praksu koju bi trebalo uspostaviti*. Očigledno, Pardin pravni savjet su tražili i rabini iz zajednica koje su bile veće od Pardine. Zbog intimnog tona prepiske, dobija se utisak da su ova dva rabina bili prijatelji, što samo potvrđuje pretpostavku da je Pardo proveo neko vrijeme u Sarajevu prije 5524. godine.

40 Levi (vidi iznad, fusnota 5, str. 121), vjerovatno prema drugom *Pinqasu* (*Protokolu*) Jevrejske zajednice u Sarajevu. Prvi *Pinqas* je uništen u požaru, tokom opsade Sarajeva od strane hordi Eugena Savojskog. Ovaj drugi *Pinqas*, koji je pokrenuo R. Isak Sevi, je već 1941. godine jedan njemački oficir oteo od *Jevrejske Opštine Sarajevo*. Ova tužna činjenica pridaje još veći značaj rijetkim odlomcima koje je citirao Levi u svom članku ili u svojoj doktorskoj disertaciji na temu bosanskih Sefarda (vidi Levi, M., 1996). Ovaj potonji rad je bio jako popularan, kao što se može zaključiti iz činjenice da je objavljen dva puta na njemačkom (1911 i 1996), dva puta na srpsko-hrvatskom (1969 i 1996), i jednom na jevrejsko-španskom (5693/1932).

41 Objašnjenja nekih teških odlomaka *Talmuda*.

42 Jevrejsko-špansko ime Sarajeva.

43 Levi (vidi fusnotu br. 5 iznad) donosi faksimil (str. 121) ugovora iz *Pinkasa* sarajevske zajednice i njegov prevod na srpskohrvatski (str. 125). Zainteresovani za detalje rabinskih plata i uslove rabinskih ugovora bi trebalo da upotrebe ovaj zanimljivi izvor.

44 Vidi fusnotu br. 33 iznad.

45 Prema *I Knjizi o Carevima*, 19:10, 14.

46 Prema *Pjesmi nad pesmama* 1:7.

47 Prema *Knjizi proroka Isaije* 7:14.

48 Prema *II Knjizi Mojsijevoj* 17:16.

49 Prema *Knjizi Proroka Isaije* 55:3. Igra riječi: autorovo ime je David, a u rečenom biblijskom stihu se spominju *milosti Davidove*, dakle milosti cara Davida, koje su istinite. Otud i naslov buduće knjige *Hasde Dawid* - Milosti Davidove.

50 *Mišna*, Avot 2:6.

51 *Vavilonski Talmud*, Hulin 7a.

52 Na prve tri oblasti (*Zera'im*, *Mo'ed* i *Našim*).

53 *Neziqin*.

54 Za više o ovome, vidi Lehmanov uvod u Pensovu zbirku rabinskih responzi (vidi fusnotu br. 33 iznad), str. 18.

55 *Qodašim*.

56 *Tabarot*.

57 Gaon, (vidi fusnotu br. 11 iznad) str. 540.

58 Polovina plate koju je primao služeći kao rabin.

59 Prema Gaonu (vidi fusnotu br. 11 iznad) Pardo se preselio u Izrael 5546. godine, poslije četrnaestogodišnje službe u Sarajevu. Očito mu nisu bile poznati precizni podaci koji se nalaze u *Pinqasu* i pominje ih Levi (vidi fusnotu br. 5 iznad). Margaliyot (vidi fusnotu br. 24 iznad) daje tačnu godinu odlaska u Izrael, ali njegova tvrdnja da je Pardo služio u Sarajevu samo devet godina nije potkrepljena dokazima.

60 Vidi Kamhi, H., 1996, 274. Prema Kamhiju, R. Isak Pardo je umro u Sarajevu i sahranjen je na jevrejskom groblju. Međutim, Gaon (vidi fusnotu br. 11 iznad) tvrdi da je R. Isak Pardo u poznom dobu otišao u posjetu sinovima koji su živeli u Skoplju, te da je na povratku, na putu od Skoplja do Izraela preminuo.

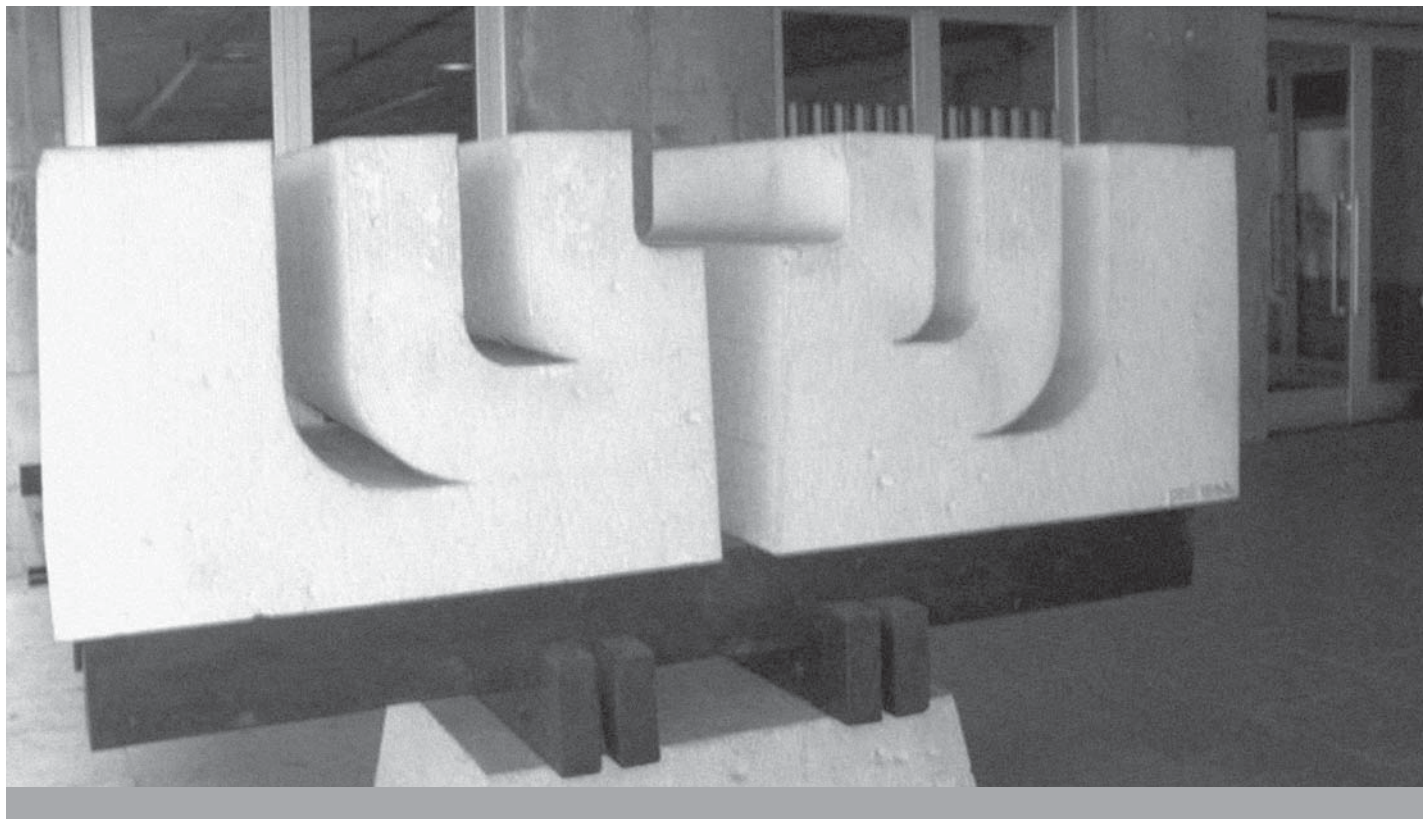
61 Upor. Lehmann, (vidi fusnotu br. 54 iznad) str. 21.

62 Pardin pjesnički i liturgijski rad su van fokusa ovog istraživanja.

63 Solun, 5577 [1816/17].

Sarajevska menorah

dr. sc. Eliezer Papo

Bilo je to 1966. godine, kada je grad Sarajevo slavio 450-godišnjicu dolaska svojih prvih građana Jevreja, zbog kojih će, nekoliko stotina godina kasnije, biti prozvano i Malim Jerusalimom (*Čiku Jerušalajim*). Bilo kako bilo, tom je prilikom, ustaškim zločinima gotovo potpuno satrvena Jevrejska opština, poklonila gradu *Kal grandi*, odnosno Veliki hram (koji je tad postao Radnički i univerzitetski centar *Đuro Đaković*, a potom i Bosanski kulturni centar), koji, ionako, poslije njegove devastacije, 1941. godine, nikada nije uspjela renovirati – a Grad je, sa svoje, strane u dvorište istog tog Tempła (tako su stare Sarajlije zvale Veliki hram, prije nego što su ga neke druge Sarajlije devastirale) postavio spomenik 450-godišnjici dolaska Jevreja.

Elem, noć prije centralne manifestacije, stigla je u Predsjedništvo sarajevske Jevrejske opštine i slika spomenika koji bi sutra trebao biti svečano otkriven – no, gle čuda, na kemonoj menori bilo je 6, a ne 7 krakova, koliko bi ih trebalo biti na svakoj menori. Iziritirani predsjednik opštine počeo je da galami: *Opstrukcija, sabotaza, antisemitizam... ovo je namjerna sabotaza*. Ne znajući šta da rade, Jevreji, kao i uvijek u takvim prilikama, sjetiše se da Opština ima i rabina – te se iz onih stopa uputiše Ham Ribi Menahemu Romanu, *alav ašalom*, sinu čuvenog Ham Merkada. Haham (koji se protivio poklanjanju Hrama, pa je stoga bio potisnut u svim projektima vezanim za manifestaciju) je sišao u predsjedništvo u šlafroku koji je, nabrzaka, ogrnuo preko spavaće haljine, sa sve spavaćom kapom na glavi. Predsjednik krenu

da mu pokazuje slike spomenika, drhtavim rukama, govoreći: *Pogledaj, šest krakova... menora... molim te, lijepo...* Haham mu na to odgovori: *A vi, k'o da ste naumili jerusalimski Hram praviti' ovdje, pa vam treba prava menorah.*

Znam, predsjednik će, *ali ovo nije vidjelo menore*. Ham Menhem zaškilji i zagleda se u menoru, pa će rabinsko-šeretski: *Meni, vala, ne liči ni na krst*. Onda ponovo zaškilji, pa preletivši još jednom pogledom preko menore, kaza: *A ne liči mi ni na polumjesec*. Tu se rabin diže i izađe, ostavivši cijeli upravni odbor za sobom. Predsjednik još stiže da mu dobaci: *Znam, ali nije ni menorah*, na šta mu rabin odgovori, odmahujući rukom: *Ih... Sarajevska menorah...*

Prošle su otad mnoge godine i došao je i raspad SFRJ, a samim tim i Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Jevrejska zajednica BiH počinjala je da djeluje kao nezavisan igrač na bosanskoj i međunarodnoj sceni – i bio joj je potreban i novi logo. Nekako se sama po sebi nametnuo model one menore koju je Grad postavio u dvorište poklonjenog hrama – i tako šestokraka, ne zvijska – nego menorah, postade simbol Jevrejske Opštine Sarajevo i Jevrejske Zajednice u BiH. Time su prvaci sarajevskog Jevrejstva iz vremena posljednjeg rata, i ne htijući, bolje rečeno i ne znajući, ispunili šeretsko proročanstvo pokojnog Ribi Menahema o Sarajevskoj menori. ■

Julija Koš

Posljednje žrtve nacizma: potomci počinitelja

Julija Koš

«[Potkraj 1960-ih] je takozvani *razdor među naraštajima* u Njemačkoj postao osobito snažnim. Mladi ljudi su zahtijevali istinu o tomu što su njihovi očevi radili u Führerovo ime, a kada su ju otkrili, ili – kako je to često bivalo – kada su im roditelji uskratili odgovor, mnoge obitelji su se raspale. ... Do početka 1990-ih njemačka je vlada svim kategorijama Hitlerovih podljudi (*Untermenschen*) na neki način odala počast. Međutim, jednu kategoriju patnika Führer nikada ne bi mogao ni zamisliti: to su djeca i unuci njegovih vjernih sljedbenika, koji danas nose teret zlodjela svojih roditelja. Nikomu nije mučnije nego sinovima i kćerima ljudi koji su isplanirali Treći Reich ili ga javno podupirali. Nije čudo što iz ovih ljudi izvire zbnjenost, gorčina, tuga i gnjev. ... Nitko od [one djece koja su do posljednjih dana svojih života branila oca] nije bio u stanju pronaći svoj vlastiti život. Ni ja nisam siguran da sam ga pronašao. Ali barem sam opstao. ... *Oče, zašto si izabrao takav život, kada si imao toliko drugih mogućnosti?* Bio si nadaren pravnik, dobar glazbenik, osjećajan, profinjen, drag. *Oče, zašto si svima lagao, osobito meni, svome sinu, koji te mrzi, a želio bi te voljeti?* *Oče, zašto si bio takva kukavica da si povukao svoju jedinu istinitu izjavu – onu sa suđenja – o veličini svojih zlodjela, kojima si posvetio život?* *Oče, zašto si pomračio moj život držeći me poput kakvog razmaženog malog kneza, dok su židovsku djecu samo dva kilometra od nas smrkavali bacanjem o zid?* ... Vidio sam slike djece mojih godina i osjećao sam se bolesno od srama. Oni su umrli, a ja ću živjeti. Zbog toga sam vrlo rano naučio čitati i tako sam spoznao da sam član zločinačke obitelji.» Ovako piše Erna Paris u svojoj knjizi *Long Shadows: truth, lies and history* (*Duge sjene: istina, laži i povijest*), citirajući sina Gauleitera (guvernera) Poljske, Hansa Franka.

Pritom, treba imati na umu da su «samo krivci krivi; njihova djeca nisu», kako nam poručuje Elie Wiesel. Djeca i unuci počinitelja Holokausta i genocida u Drugom svjetskom ratu različito se nose s teškim bremenom svijesti o zločinima koje su počinili njihovi bližnji. Nose se s time kako tko može, zna i umije. Životi praktično svih potomaka počinitelja nacističkih zločina neizbriivo i doživotno su time opterećeni i oštećeni, gotovo podjednako, a ponekad i više, nego su to životi preživjelih žrtava i njihove djece, rodbine i unuka. Neovisno spadaju li u rjeđe, koji se uporno identificiraju sa životima i uvjerenjima svojih roditelja i djedova, ili, poput većine, sa zgražanjem misle o njihovim zločdelima, životi potomaka počinitelja neizlječivo su ranjeni.

Potomcima počinitelja život je uvijek obilježen činjenicom da potječu iz obitelji masovnog nacističkog zločinca. Često su depresivni i svoje dane provode u tjeskobi i razmišljanju o svome djetinjstvu, rascijepljeni između naravnog nagona ljubavi za ro-

ditelje i spoznaje o njihovim strašnim činima, što ih opterećuje osjećajem krivnje zbog ljubavi prema roditelju-zločincu. To mnoge vodi u krajnost dubokog iracionalnog kajanja za djela koja oni osobno nisu učinili, niti su ih mogli spriječiti, jer su u vrijeme počinjenja zločina mnogi bili premladi da bi ih mogli čak i pojmiti, a drugi se još nisu ni rodili. Prirodni, a za mnoge i religijski zakon ljubavi i poštovanja prema roditeljima povlači se pred osjećajem da se potječe od zločinaca kojima nema usporedbe u ljudskoj povijesti. Tu granicu, čini se, većinom ne može premostiti ni prirodno nagnuće ka bliskosti s roditeljima.

Pred mnoge od djece počinitelja postavila se dvojba: kako je moguće da i dalje osjećaju ljubav prema roditeljima za koje sada, kao odrasli i informirani, znaju da su organizirali i počinili stravičan zločin? Prema očevima i djedovima stoga istodobno osjećaju ljubav, mržnju, gađenje, užasavanje, prijekor, prkos, ogorčenost, sram, bijes, prezir, ljutnju, očaj... a životi im prolaze pod teretom tih osjećaja. Mnogi nesvjesno prilagođavaju svoje viđenje povijesne istine do stupnja koji mogu podnijeti: snažnije osobnosti prihvaćaju više istine, slabije i nesretnije manje. Drugi u potpunosti poniru u povijesne činjenice, koje ih čine još ogorčenijima i tužnijima. Mnogi se odlučuju za neizbježno bolan potpuni prekid veza s još živućim roditeljem i rođacima, koji ustrajavaju u nacističkim zanosima i negiranju krivnje za počinjene zločine. Ponekad je osjećaj krivnje za zločine koje su počinili roditelji toliko snažan da uzrokuje samoubojstvo: potomak počinitelja tako postaje posljednjom ubijenom žrtvom svojih roditelja ili rođaka i njihovih nacističkih uvjerenja.

Rane su neposredno nakon Holokausta dugo bile tako duboke i svježe, ali i na svojevrsan način tabuizirane, da ih desetljećima nitko nije sustavno istraživao. Austrijski novinar Peter Sichrovsky prvi je intervjuirao djecu i unuke istaknutih nacista (nakon što je istražio osjećaje mladih Židova, djece žrtava Holokausta, koji su u to doba živjeli u Njemačkoj i Austriji). Intervjue je 1987. objavio u knjizi *Schuldig geboren: Kinder aus Nazifamilien* (*Rođeni s krivnjom: djeca nacističkih obitelji*, englesko izdanje 1988.: *Born Guilty: Children of Nazi Families*). On bilježi svoje zaključke: «Roditelji su [nakon rata] sebe vidjeli kao žrtve, te su djeca u ranoj dobi usvojila isti stav. Međutim, kada su postala dovoljno odrasla da saznaju nešto o stvarnoj ulozi svojih roditelja u ratno doba, ta su djeca često doista postajala žrtvama: žrtvama svojih roditelja... žrtvama mentaliteta koji je, i nakon izgubljenog rata, kod kuće njegovao fašističke stavove.» Ova knjiga je prvi put javnosti jasno otkrila da je žrtvom nacista postao i čitav naraštaj djece počinitelja i podupiratelja Holokausta rođene pred rat, tijekom rata i nakon njega. Unuk nekog od bezbrojnih anonimnih počinitelja, mladić Rudolf, misli za sebe da bi trebao biti u zatvo-

ru, jer 'tko zna kakvo [nasljedno] zlo nosim u sebi'; drugi je opsjednut Židovima (odnos prema njima mu je 'gotovo erotičan'), te čita sve do čega dođe o koncentracijskim logorima, smatrajući to svojom 'kaznom' ili 'obrnutom presudom'; neka djevojka je zbunjena jer se u sebi divi elegantnim odorama na fotografijama svoga djeda i njegovih suboraca, ali i stoga što o djedu ne uspijeva dobiti nikakve odgovore osim da je bio 'loš'.

I Dan Bar-On s Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu proučavao je psihološke posljedice poslijeratne šutnje o počinjenim zločinima na njemačku djecu. Na radionicama koje je držao u Njemačkoj otkrilo se da su neki potomci nacista podredili sve u životu spoznaji o svojim predcima-zločincima. Neki su čak odbacili vlastite živote i počinili samoubojstvo, jer su umislili da imaju 'otrovnu krv'. Jednoga od sudionika tih radionica zanimalo je čini li ga zločincem to što i dalje osjeća ljubav prema majci i ocu, drugi su čitav svoj život prilagodili nekoj vrsti kolektivnog kajanja i simbolične osvete roditeljima-nacistima, poput, primjerice, muškarca koji je odlučio oženiti Izraelku samo stoga što će tako unuci njegova oca, nacista, biti Židovi.

Sram zbog roditeljskoga grijeha zajednički je osjećaj koji dijeli većina djece počinitelja. Nasuprot tomu, dio djece počinitelja zločina javno se ponosi i identificira sa svojim roditeljima ili djedovima i opravdava njihove živote. Tako je, primjerice, Edda Göring, kći Hermana Göringa, 1995. izjavila za francuski list *Le Monde* da je njezin otac u Njemačkoj i dalje 'popularan'. Svoj je život potratila u sjeni očeva neostvarenog megalomanskog sna o njegovim kipovima koje će se, desetljećima nakon njegova vremena, podići diljem Europe, kako bi mu ljudi pred njima odavali počast. I dio među petero djece na smrt osuđenoga ratnog zločinca Hansa Franka, Gauleitera Poljske, branili su oca do posljednjeg dana života (umrli su rano, od bolesti za koje suvremena medicina drži da mogu biti potaknute psiho-somatskim uzrocima). Wolf Hess (umro 2001.), sin Hitlerova zamjenika do 1942. Rudolfa Hessa, do kraja života je branio svog oca, sinovi Adolfa Eichmanna nakon njegova uhićenja nisu u brojnim izjavama novinama iskazali ni malo sućuti za očeve žrtve i zatvarali su oči pred očevim zločinom. Kćeri vođe ustaškog pokreta, Ante Pavelića, također su se jasno do kraja života opredijelile za obranu i zataškavanje očevih zločina... Na svoj način, pate i patili su i oni.

Ali patnja onih koji su osvijestili zlodjela svojih predaka neusporedivo je teža. Danas od te patnje stradava i treći i već četvrti naraštaj, unuci i praunuci počinitelja. Patnju koju osjećaju djeca i unuci koji se srame zločina svojih očeva i djedova možemo upoznati i u izraelsko-njemačkome dokumentarnom filmu Chanocha Ze'evija *Hitlerova djeca*, snimljenoga 2012. godine. Film prati nekoliko sudbina djece, unuka i pranećaka nekih od najvećih ratnih zločinaca iz Drugoga svjetskog rata, koji su uglavnom ili osuđeni na smrt i obješeni, ili su prije toga uspjeli počinuti samoubojstvo.

U filmu upoznajemo Moniku, kćer Amona Götha, zapovjednika logora u okupiranome poljskom Plaszowu. Kao djevojci joj je bilo rečeno da je to bio tek «radni» logor, što joj se činilo dovoljno strašnim, ali ne i neizdržljivo užasnim, sve dok slučajem nije otkrila pravu prirodu toga logorskog «rada» i neposrednu krivnju svoga oca za desetine tisuća smrtno stradalih zatočenika.

Njezin užas i očaj zbog toga što je kći «koljača iz Plaszowa» graniče s neizdržljivim, a dugotrajna bol, ogorčenje i sram ucrtali su se u njezino lice i pogled. Ali ovim filmskim prizorom ne završava obiteljska drama. Sadistički zločini Amona Götha postali su šire poznati putem filma *Schindlerova lista*, redateljica Stevena Spielberga. Film je vidjela i mlada Njemica, Jennifer Tege, književnica rođena 1970., koja je ubrzo nakon rođenja bila dana na usvojenje u Münchenu, a čiji su biološki roditelji Nigerijac i Njemica. Isprva je smatrala slučajnošću što joj je prezime (po majci) identično s prezimenom ratnoga zločinca Götha. Ipak je, donekle uznemirena filmom, istražila obiteljsku povijest, te uskoro doživjela težak šok: ustanovila je da je Amon Göth njezin djed! Užasnuta, svoje istraživanje i traumu je pretočila u knjigu *Amon: moj djed bi i mene sugurno ubio* – misleći time na svoje mješovito afro-europsko podrijetlo. Ona prihvaća osjećaj da ju je biološka majka, s kojom ne održava vezu, željela poštediti prijenosa vlastite traume zbog otkrića da potječe od zločinca, ali, svojevrsnom okrutnošću mlađeg naraštaja, smatra da se majka «nije sposobna suočiti s vlastitom prošlošću». Jennifer ima širu spoznaju i bolje se nosi s činjenicama o svome podrijetlu od svoje biološke majke, a i rođena je mnogo godina nakon što je nad djedom 1946. izvršena smrtna kazna. Uz podrijetlo za jedan stupanj srodstva dalje nego ga sa zločincem ima njezina majka, za Jennifer život nakon ovog otkrića ipak nikada više neće biti oslobođen sjene prošlosti koja se nad nju nadvija. Ironično i za nju zacijelo još teže, Jenniferino lice nevjerojatno nalikuje licu djeda Amona.

Ze'evijev film *Hitlerova djeca* prikazuje također i putovanje unuka zapovjednika Auschwitzta Hössa zajedno s izraelskim novinarom u sam Auschwitz, te njegov potresan susret sa skupinom izraelske mladeži, koja u odgojne svrhe redovito posjećuje to mjesto najvećeg stradanja svoga naroda, te s muškarcem u njihovoj pratnji, preživjelom žrtvom Holokausta. Od iracionalnoga ali stoga ne manje dubokog osjećaja krivnje nije ga oslobodila ni svijest da on sam, rođen nakon rata, niti njegov otac, u vrijeme zločina tek mali dječak, ne mogu biti krivi za zlodjela njegovoga djeda. Gledajući stare obiteljske fotografije, bio je upoznao okoliš vile u kojoj je obitelj njegovog oca kao dječaka boravila, u neposrednoj blizini logorskih postrojenja za industrijsko ubijanje i krematorija za industrijsko spaljivanje ubijenih. Osobni dolazak i prepoznavanje toga okoliša doveli su ga do nemoćnog očaja.

Gottfried Wagner je neposredno nakon rata rođen kao praukun Richarda Wagnera, jednoga od najvećih kompozitora koje čovječanstvo poznaje, ali i jednoga od vodećih fanatičnih antisemita svoga doba i kasnijeg nadahnuća za nacistička protužidovska načela. Premda i sam iz glazbenoga svijeta, Gottfried je – prividno paradoksalno – poduzeo sve što je mogao kako bi uništio slavni i međunarodno vrhunski ugledni glazbeni festival u Bayreuthu, koji je utemeljio sam Richard Wagner. U tome njemačkom gradu kompozitor je, samo radi prikazivanja svojih opera u kojima je uzdizao mitski njemački stari herojski duh, sagradio opernu zgradu i utemeljio festival. Taj je festival u nacističko doba bio poprimio kultne značajke, a i do danas je ostao kulturnim okupljalištem ljubitelje glazbe, ali i manje ili više otvorenih simpatizera nacizma i antisemitizma, uglavnom iz bogatijih i aristokratskih krugova.

va. Zainteresirane publike ima svake godine deset puta više nego mjesta u gledalištu (58.000 tijekom festivala), a ulaznica se čeka najmanje tijekom deset godina upornog prijavljivanja. Festival prema njegovim pravilima do danas vode Wagnerovi potomci.

Međutim, Gottfried strastveno mrzi romantičarski ideal njemačke nacije iz kojega je izrastao novovjekovni njemački antisemitizam: prezire ga onoliko koliko ga je njegov pradjed Richard uzdizao. Gottfried je djetinjstvo neizbježno proveo u ozračju obiteljskoga obožavanja velikog djeda odnosno pradjeda. Obitelj je slijedila djedove antisemitske ideje, a u nacističko doba je bila u vrlo bliskim odnosima sa samim Hitlerom. Otac Wolfgang pričao je Gottfriedu kako ga je Hitler, ranjenoga u borbi, osobno posjetio u Poljskoj, te kako mu je dočarao sliku budućnosti, kada će se svijet konačno osloboditi 'židovskih boljševika', a on, Wolfgang, ravnat će svjetskim kazalištem na istoku, dok će njegov brat Wieland ravnati svjetskim kazalištem na zapadu osvojenoga nacističkog svijeta.

Međutim, 1961. je Gottfried, tada četrnaestogodišnjak, u školi gledao neki američki film o nacističkoj Njemačkoj, koji je prikazivao i scene oslobađanja koncentracijskih logora. Uslijedila su dječakova pitanja ocu i baki, na koja su oni izbjegli odgovore, a baka mu je rekla samo da su to 'laži Židova iz New Yorka'. Nakon toga, potajno pregledavajući obiteljske uspomene, vidio je fotografije svoje bake i strica s Hitlerom, te tisuće osobnih pisama koje je baka izmijenila s Hitlerom. Tada, izjavio je Gottfried, «sam shvatio... film koji sam gledao u školi, koncentracijske logore, nacističke skupove, svoju obitelj... od tog trenutka postao sam stranac.» Otac i baka su s Gottfriedom prekinuli sve odnose, a on je prema njima osjećao samo bijes i ogorčenje. Nakon više pokušaja da uvjeri oca neka konačno prekine sa svojom nacističkom prošlošću, 1975. je izbačen iz obiteljske vile, a otac mu je poručio da on za njega 'više ne postoji'. Gottfried je, aludirajući na Hitlerov nadimak Wolf – Vuk, odgovorio objavljujućem autobiografije pod naslovom *Wer nicht mit dem Wolf heult (Tko sve nije zavijao s Wolfom)*, objavljeno na engleskome pod naslovom *Twilight of the Wagners: the Unveiling of Family Legacy*). Ali, kao muzikolog, i dalje je držao da glazba nema izravne veze s ideologijom. Međutim, 1991. godine je gostovao u Izraelu i suočio se s valom protesta zbog antisemitskoga djelovanja svoga pretka. «To putovanje bilo je prekretnica u mom životu, jer sam shvatio... da postoji jedinstvo između glazbe, libreta i stavova Richarda Wagnera.»

Čini se da je Gottfried tijekom godina svoga izгона iz obitelji mnogo patio za ocem. Pred očevu smrt u 90-im godinama života, Gottfried je 2010. zatražio da ga posjeti, ali su ga odbili. Obitelj je Gottfriedovo ime čak izostavila s osmrtnice koju je objavila na cijeloj stranici više njemačkih novina. Nije mu bio dopušten dolazak na sprovod, čak ne zna ni gdje je grob njegova oca (za oca i tako već godinama 'nije postojao'). Međutim, nakon očeve smrti je i Gottfriedova mlađa sestra Katarina, kojoj je sa starijom sestrom pripalo pravo vođenja opernog festivala u Bayreuthu, počela sebi postavljati bolna pitanja o obiteljskoj prošlosti, te je javno iskazala svoju želju da ekipa stručnjaka pregleda obiteljski arhiv.

Martin Bormann mlađi rođen je 1930. kao najstariji među desetero djece istoimenog oca, jednoga od najviših nacističkih dužnosnika i ideologa. Martin Bormann stariji i njegova supruga Gerda bili su fanatični nacisti i antisemiti. Otac obitelji mrzio je i

kršćanstvo, koje je držao opasnim za nacističku ideologiju, a majka obitelji nagrađena je zlatnom Hitlerovom medaljom za plodnost, jer je nacističkome režimu bila podarila osmero djece. Martin mlađi je 1940., kao desetogodišnjak, iz obiteljske sredine u kojoj ga je rano djetinjstvo zaštitilo od spoznaja o društvenoj stvarnosti u kojoj je živio, dospio u bešćutnu *Reichsschule der NSDAP* – školu za djecu stranačkih članova, koja je odgajala mladi naraštaj nacističke elite. Djeca su tamo Hitlerovu knjigu *Mein Kampf* studirala «kao Bibliju... naša religija bila je mržnja», sjećao se mnogo kasnije Martin mlađi. «Znali smo za postojanje koncentracijskih logora, ali nam je bilo rečeno da oni služe preodgoju kriminalaca i njihovoj obuci u radu, a sve to da bi postali vrijednim članovima društva.» Kada je taj petnaestogodišnjak u posljednjim ratnim danima saznao da je Hitler mrtav, bio je «posve uništen. Doista sam mislio da je to kraj svijeta.» Našavši sklonište kod nekog seljaka, ugledao je u tisku fotografije oslobađanja logora Bergen-Belsen. «Užasno sam se osjećao, ali nikada to nisam smatrao lažima naših neprijatelja [kako je to uobičajeno u krugovima nacističkih nostalgičara]. Dokumentacija je bila jasna i bez emocija. Znao sam da je bila istinita.» Ovaj dječak, do tada bez ijednoga dana predaha odgajan u dubokom nacističkom i protukršćanskom duhu, tada je otkrio *Bibliju*. Tražeći duševni mir u strašnoj spoznaji da je duboko voljeni otac sudjelovao u organiziranju povijesno neusporedivoga zločina, godine 1947. preobratio se na katolicizam, a zatim se i zaređio za svećenika. «Čitanje *Biblije* promijenilo je moj život, jer sam uvidio da izgubljena i očajna osoba može biti spašena Kristovom uzvišenošću, te da čak i kriminalci mogu biti spašeni. To mi je pružilo nadu za mene i za moga oca», rekao je. U dokumentarnom filmu Marion Milne *Hitler's Fixer (Popravljач Hitlera)*, Martin mlađi je izjavio: «Čovjek ne bira roditelje i ne može ih se osloboditi. U tome sam nemoćan. I ne mogu mu suditi... moram to prepustiti Bogu.» Utjehu je našao u zamisli da su njegov otac i Hitler prije nego su postali zločincima i sami bili žrtvama svojih obiteljskih okolnosti, te da odgovornost za sve njihove zločine počinje s ljudskom grešnošću. Riječima autorice Erne Paris, teologija mu je omogućila da transformira muku i bol zbog oca-zločincina u neku blagu, prihvatljivu mješavinu (Erna Paris, *Long Shadows: truth, lies and history*).

Nema među djecom i unucima počinitelja Holokausta ni jednoga istog slučaja, sve su njihove sudbine opterećene, teške, pa i tragične, svaka na svoj način, premda su neki uspjeli svoje živote usmjeriti u pozitivnom smjeru. Neki potomci izabrali su svojevrsan bijeg od tereta prošlosti, na manje ili više pozitivan ili negativan način, ali uvijek prepoznatljiv kao bijeg, pa čak i inat sudbini koja im je na okrutan način nametnula podrijetlo koje nisu željeli. Irene, kći glavnoga ideologa nacizma Alfreda Rosenberga (obješenoga u listopadu 1946. nakon osude na smrt u Nürnbergu), rođena 1930., odbijala je svaki kontakt s onima koji su bili u potrazi za obiteljskim sjećanjima. Kći francuskog ratnog zločincina, komesara za 'židovska pitanja' u Vishijevskoj vladi Louisa Darquiera de Pellepoixa, engleska psihijatrinja Anne Darquier, rođena je 1930., a roditelji (majka je bila Australijanka) su ju odmah nakon rođenja napustili i ostavili njezinoj londonskoj dadilji. Tako njezin život nije bio izravno vezan sa životima njezinih roditelja, već je istinu o ocu saznala tek kao mlada žena, tijekom 1950-ih. Godine 1970. umrla je u 40. godini života od zloporabe barbiturata i alkohola, a njezina smrt je ocijenjena kao 'dugotrajno samoubojstvo'. Pranećak i pranećakinja

Hermann Goringa u mladosti su se podvrgnuli sterilizaciji, kako bi, njihovim riječima, «prekinuli» nastavak čak i pobočnih grana njegove obitelji, smatrajući da bi svojoj djeci mogli prenijeti obiteljsko zlo. Unuka Heiricha Himmlera, Katrin, udala za izraelskog Židova i majka je židovske djece, i tek u početku zrelijih godina pomalo ostvaruje «obična» životna zadovoljstva, neopterećena prošlošću. Nasuprot mnogima, izravno pozitivan pristup izabrala je Hilde Schramm, kći Alberta Speera, posvećujući život borbi protiv rasizma.

Još se više na planu javnog iskazivanja istaknuo Niklas Frank, sin vrhovnog guvernera okupirane Poljske Hansa Franka, koji je na suđenju u Nürnbergu bio osuđen na smrt i smaknut. Mnogo godina kasnije Niklas je, nakon duge duševne muke i istraživanja prošlosti, 1987. godine objavio knjigu *Der Vater (Otac)*; hrvatski prijevod: *U sjeni Trećeg Reicha*, 1991.). Imao je dvije sestre i dva brata. Jedna sestra je odselila u Južnoafričku Republiku, tada još pod vladavinom rasističkog sustava Apartheida, kako bi mogla živjeti u okruženju najbližijem nacističkome, te je Niklasa uvjeralo da je «laž» sve o čemu se saznaje da se dogodilo u Holokaustu. Druga je sestra teško oboljela u 46. godini života, nakon što je dugo govorila da neće biti starija od oca u doba kada je kažnjen smrću, te se, ne pokušavajući se liječiti, ubila. Jedan, pak, Niklasov brat je u Njemačkoj klevetama pokušao u

tisku pobiti Niklasovu knjigu u kojoj je teško optuživao oca. Sam Niklas, premda je uspio naći životnu ravnotežu i uživa sa sretnom obitelji, doživotno se posvetio raskrinkavanju očevih zločina i zločina njegove nacističke organizacije.

U knjizi je iznio da svake godine groteskno i sa strašću proslavlja obljetnicu smaknuća svoga oca. O majci i ocu, kojega naziva «odvratnim gadom», iznosi možda najboljniji iskaz među svim javno izrečenim ispovijedima djece nacističkih zločinaca: «Kao dječak upio sam tvoju smrt i ona je mene upila; prihvatio sam to kao dio sebe. Morao sam, jer sam želio živjeti. Razumiješ li to – čuješ li me? I uspio sam: ja sam onaj koji živi! I sada sam stariji nego si ti ikada uspio postati. To je ono čemu sam težio. To je nešto što sam se zakleo postići još dok sam bio dijete, čak i ako bi to bilo samo trenutak više nego si ti imao kada si umro. ... Geta su se osnivala da bi majke [supruga nacistička] mogle imati svoje krojače... S kakvom je samo potrošačkom groznicom majka išla u kupnju u svom mercedesu, uz SS pratnju. I meni je bilo dopušteno pratiti ju ... Oče, kad god čujem riječ 'krzno', vidim majku kako prekapa po golemoj hrpi krznenih kaputa oduzetih Židovkama prije nego su odvedene u plinsku komoru... Oče, u svojoj glavi nosim neizrecive slike... I znam da ih se nikada neću osloboditi...»

KULTURA I UMJETNOST / תרבות ואמנות / TARBUT VEOMANUT

U izlozima knjižara – pripremila Dolores Bettini

Julija Koš: *Ulaznica za nebo - mesijanska značenja židovskog blagdana Pesaha*

izdavač: Židovska vjerska zajednica Bet Israel, Zagreb, 2013. • broj stranica: 224

U uvodnome dijelu knjige J. Koš, analiziraju se sve složene vizure blagdana Pesaha: burna povijest Židova od pada u egipatsko ropstvo do čudesnoga izbavljenja pod Božjom rukom i Mojsijevim vodstvom, pravila za čišćenje doma pred blagdan i za proslavu sedera i blagdanskih dana, navodi se više tradicijskih recepata za prigodna jela, opisuje se u pojedinostima obrednik *Hagadu* te njezinu povijest i suvremenost... U svim poglavljima knjige obrađuju se spasenjski motivi i pojedinosti u vezi s Pesahom i njegovom proslavom, koji čitatelju približuju dublji smisao i poruku ovoga blagdana, jer taj blagdan najavljuje Mesijin dolazak. Za njegov dolazak u što skorijoj budućnosti moli se, kako bi se ostvarilo konačno spasenje židovskog naroda, svih Židova koji su ikada živjeli, u budućem svijetu. U zasebnome dijelu knjige objavljen je tekst *Hagade*, obrednika za proslavu dočekivanja blagdana odnosno *Lel seder* – večer sedera, na hebrejskome i na hrvatskom jeziku. ■

Piotr Pazinski: *Pansion*

izdavač: Disput, Zagreb, 2014. • prijevod: Dalibor Blažina • broj stranica: 160

U središtu naracije romana neobični je pansion smješten nedaleko Varšave, u kojemu borave Židovi koji su preživjeli Holokaust. U pansion, u jednodnevni posjet, dolazi mladić koji je kao dječak tu, s bakom, često provodio praznike i susreće nekoliko ostarjelih gostiju koji ga se sjećaju iz tog razdoblja. Od tog trenutka glavni junak otpočinje potragu za izgubljenim vremenom, rekreaciju vlastitog djetinjstva, koja je ujedno pokušaj rekonstrukcije pamćenja zajednice kojoj s punom sviješću mladić pripada: zajednici poljskih Židova kojih više, praktički, nema. ■

U izlozima knjižara – pripremila Dolores Bettini

Predrag Finci: Čitatelj Hegelove estetike

izdavač: Naklada Breza, Zagreb, 2014. • broj stranica: 260

Petnaesta Fincijeva knjiga bavi se Hegelovim shvaćanjem umjetnosti i mogućim “novim čitanjem” njegove *Fenomenologije duha*.

U prvom dijelu knjige, Finci razmatra problem umjetnosti i mjesto estetike u sklopu Hegelova filozofskog sustava te podrobno analizira značenje jedne od najprijeponijih Hegelovih tvrdnji da je umjetnost postala prošlost.

Tema drugog dijela Fincijeve knjige jest Hegelova *Fenomenologiju duha* koju autor čita kao moguću estetiku, u kojoj je razvoj “apsolutnog duha” put i način shvaćanja same umjetnosti. ■

Alessandro Piperno: Progon

izdavač: Oceanmore, Zagreb, 2014. • s talijanskog prevela Ita Kovač • broj stranica: 384

Rim osamdesetih, doba je Bettina Craxija, prvoga socijalističkog premijera u povijesti Republike Italije.

Tema je teška, mučna, etički problematična i prepuna zamki: Leo Pontecorvo, vrstan dječji onkolog, potomak imućne židovske obitelji, živi sa suprugom i sinovima u luksuznoj vili u okolici Rima, četvrti koju nastanjuju slavna imena političkog i društvenog života prijestolnice. Idilu jednog dana dramatično prekida bombastična vijest ispaljena s TV dnevnika u vrijeme večere: Leo je optužen za napastovanje 12-godišnje djevojčice, s kojom je pak u vezi njegov stariji sin. Počinje kalvarija bez izlaza: dok medijski napadi pljušte, Lea napuštaju obitelj, prijatelji, kolege, a on sam, premda je nedužan, ne zna se nositi s optužbama te upada u laži, poluistine i na-posljedku u medijsko-pravnu zamku iz koje ga ne uspijeva izvući ni najbolji rimski odvjetnik. ■

Ingeborg Bachmann, Paul Celan: Vrijeme srca

izdavač: OceanMore, Zagreb, 2013. • prijevod: Truda Stamač • broj stranica: 361

Godine 1948. u razorenom poslijeratnom Beču susreću se 28-godišnji pjesnik Paul Celan i 22-godišnja studentica filozofije, pjesnikinja u nastajanju, Ingeborg Bachmann. On je Židov koji je preživio Holokaust, ona kći ravnatelja škole i istaknutog nacista, no mladi ljubavnici vedro nose svoj teret. Veza traje tek nekoliko tjedana. Ponovne susrete razdvajaju godine, a ono što znamo o vezi ostaje razbacano u pismima koje su Celan i Bachmannova razmjenjivali tijekom godina. Godine 1952. Celan se ženi, a pet godina kasnije Ingeborg i Paul obnavljaju vezu koja traje do proljeća 1958. Nakon toga se više nisu vidjeli, a zanimljivo je da su u jednom trenutku oboje bili hospitalizirani u psihijatrijskoj bolnici. Celan se 1970. ubija skokom u Sein, a dopisivanje s Ingeborg nastavlja njegova supruga Giselle. Godine 1973. Bachmannova teško stradava u požaru. Drukčije kao da nije moglo ni završiti za ljubavnike koji su ne htijući na sebe preuzeli simboliku i traumu poslijeratne Europe. Korespondenciju Paula Celana i Ingeborg Bachmann, naslovljenu prema prvim riječima Celanove pjesme “Koeln, Am Hof”, uredili su i komentirali Bertrand Badiou, Hans Hoeller, Andrea Stoll i Barbara Wiedemann. ■

Jasminka Domaš: Žena sufi

izdavač: Biakova & Bet Israel, Zagreb, 2014. • prijevod (na engl.): Iskra Pavlović • broj stranica: 179

Metafizika svakodnevice kakvu ispisuje Jasminka Domaš nastavlja se na tragu žive riječi hasidske tradicije; u njoj se »prepoznaju lica davno prosvijetljenih«, ali upravo u onim stihovima gdje naizgled ne postoji nijedan novi duhovni element — sve drevno i sve bitno ponovno se dovodi na okup kako bi se od elemenata nasljeđa, uz pomoć poetskoga »jezika čuda«, stvorila harmonija nove cjeline. Baš kao i u hasidskoj i sufijskoj tradiciji, poanta nije toliko u intelektualnome tumačenju, nego u načinu življenja koje poučava posvećenike i prijenosnike Glasa poput Jasminke Domaš da što god činili, moraju raditi snagom duše i uma, živeći u svijetu i za svijet.

(Sibila Petlevski) ■

U izlozima knjižara – pripremila Dolores Bettini

Gwenaëlle Aubry: Podjele

izdavač: Disput, Zagreb, 2014. • prijevod: Sanja Šošarić • broj stranica: 168

Prema riječima autorice, priča o dvije sedamnaestogodišnjakinje, Židovki Sari i Palestinki Leili, glavnim junakinjama romana, bila je neka vrsta opsesije koja je autoricu progonila od trenutka kada je u novinama vidjela slike dviju vrlo sličnih djevojaka od kojih je jedna bila bombaš samoubojica, a druga njezina žrtva. Sarah i njezina majka su nakon napada 11. rujna napustile New York i otišle u Jeruzalem. Leila je, pak, "rođena u kavezu", u izbjegličkom logoru na Zapadnoj Obali i tek povremeno s majkom dolazi u Jeruzalem. Djevojke će se prvi put "susresti" u ogledalu postavljenom na tržnici u arapskoj četvrti: njihova su lica toliko slična da se pitaju vide li u ogledalu vlastiti ili tuđi odraz. ■

Saul Singer, Dan Senor: Start-up nacija: Tajna izraelskog ekonomskog čuda
izdavač: Profil, Zagreb, 2014. • prijevod: Ksenija Jurišić • broj stranica: 380

Izraelski autori, Dan Senor i Saul Singer, u knjizi *Start-up nacija* objašnjavaju u čemu se sastoji tajna izraelskog ekonomskog čuda, kako to Izrael – država sa samo 7 milijuna stanovnika, stara samo 65 godina, okružena neprijateljima, u trajnom ratnom stanju još od svog osnutka, bez ikakvih prirodnih resursa – stvara više *start-up* tvrtki od većih, stabilnijih država koje nisu u ratu, kao što su to Japan, Kina, Indija, Južna Koreja, Kanada i Ujedinjeno Kraljevstvo. ■

Chil Rajchman: Ja sam posljednji Židov (Treblinka 1942. – 1943.)

izdavač: Fraktura, Zaprešić, 2014 • prevela s francuskog: Mirna Herman • broj stranica: 160

Treblinka, Belzec, Sobibór – imena triju logora smrti zauvijek bi trebala biti urezana u memoriju čovječanstva. U njima je u nešto više od godine dana ubijeno preko milijun i petsto tisuća Židova. Preživjelih svjedoka gotovo da i nije bilo, postoji tek nekoliko fotografija Treblinke i Sobibóra, dok su zapisi o užasima tih logora iznimno rijetki.

Chil Rajchman u Treblinku je deportiran u ljeto 1942. s mlađom sestrom koja je odmah ubijena. Izbjegao je trenutačnu likvidaciju jer je izabran da razvrstava odjeću ubijenih. Sjećanja na Treblinku zapisao je na jidišu nakon bijega iz logora u ustanku 2. kolovoza 1943., dok se skrivao u Poljskoj. Knjiga *Ja sam posljednji Židov* prvi je put objavljena 2009., u Francuskoj, pet godina nakon autorove smrti. ■

Eric John Ernest Hobsbawm: Kako promijeniti svijet:
Priče o Marxu i marksizmu

izdavač: Profil, Zagreb, 2014. • prijevod: Boris Perić • broj stranica: 326

Kako promijeniti svijet ne ostavlja nikakvu dvojbu o tome da je Karl Marx jednako velik mislilac danas kao što je bio i prije dva stoljeća. Temi i marksizmu se prilazi i kritički: autor govori o Marxu iz današnje perspektive, o odnosu Marxa i Engelsa, kao i o Marxovu pogledu na kapitalizam. Riječ je o vrlo važnoj knjizi u kojoj su prikazana različita razdoblja utjecaja marksizma na svijet i društva u kojima se oblikovao: do Prvoga svjetskoga rata, u eri antifašizma te značenje marksizma recesiji i krizi.

Knjiga Erica Hobsbawma jasno je i utemeljeno objašnjenje činjenice da i danas svaka namjera promjene svijeta, svako nezadovoljstvo stanjem stvari, mora ući u razgovor s radovima Marxa i Engelsa i mišljenjem na Marxovu tragu: upravo zato što se to nasljeđe ne može smatrati monolitnim i neprijepornim singularitetom, nego ga se može shvatiti samo u kontekstu prethodnika, suputnika pa i osporavatelja.

(Nadežda Čačinović) ■

Msc. Jozef Baruhović

Još jednom o sukobu Hamas – Izrael

Msc. Josef Baruhović

Osnivanjem Države Izrael 1948. godine, deo ostatka jevrejske zajednice ex-Jugoslavije rešio je da se iseli u tek osnovanu državu. Te iste godine došlo je i do oružanog sukoba i napada okolnih arapskih država na tek osnovanu Državu Izrael. Cilj napada bio je uništiti Izrael, “baciti Jevreje u more...” Drugi deo zajednice ostao je na svojim ognjištima i nastavio da živi u novoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Mala jevrejska zajednica zajedno sa ostalim narodima i narodnostima uključila se u izgradnju i novi život i bila je aktivna na svim poljima društvenih delatnosti. U početku odnosi Jugoslavije i Države Izrael bili su prijateljski. U prvim danima sukoba 1948. godine /za vreme Prvog arapsko- izraelskog rata / preko teritorije Jugoslavije odvijao se transport oružja za pomoć mladoj izraelskoj državi. Ti dobri odnosi trajali su sve do 1967., tj. Do Šestodnevnog rata, Drugog izraelsko-arapskog rata. Nevoljno, treba se prisetiti tih dana i događanja vezanih za sam sukob i za događanja koja su sledila kada je rat završen. Jedan od članova trijumvirata nesvrstanih, Gamal Abdel Naser, počeo je da sprovodi u delo svoju nameru da uništi Izrael. Ujedinjene snage Egipta i Sirije krenule su u novu ratnu avanturu – ratni sukob 1967. godine. Kada su prestala ratna dejstva, kada je Izrael preživio i kada se izborio po drugi put za svoje “mesto pod suncem” / prvi put 1948. / i kada je iz tog sukoba izašao kao pobednik, nastala je divlja antiizraelska medijska kampanja u svim zemljama Istočnog bloka, uključivši i SFRJ. Izrael je proglašen za agresora. Trijumvirat Tito, Naser, Nehru, nosioci pokreta nesvrstanih, nisu mogli da prihvate taj poraz. Došlo je i do prekida diplomatskih odnosa; prekinule su ga sve države Istočnog bloka i SFRJ. **I umesto očekivanog priznanja i uvažavanje jednog malog naroda, koji je svojom pokazanom hrabrošću uspeo da se odbrani od daleko jačeg i dobro naoružanog neprijatelja, došlo je do antiizraelske medijske satanizacije koja je potrajala nekoliko godina.** Neposredno posle rata 1967. godine, održan je sastanak arapskih zemalja u Kartumu. Zaključak sastanka bila su tri NE: nema sporazuma, nema pregovora i nema priznavanja Države Izrael. Strana koja je pokrenula i izgubila rat nije želela, niti je imala nameru da pokrene mirovne pregovore. Te, 1967. godine, kao i 1948., nisu postojala danas sporna jevrejska naselja na tim takozvanim “okupiranim teritorijama”. Trebalo je da se odigra još jedan težak ratni sukob da bi došlo do kakvog-takvog mirovnog sporazuma i uspostavljanja diplomatskih odnosa sa Egiptom i Kraljevinom Jordan. Dobro naoružane, sovjetskim oružjem, arapske zemlje Sirija i Egipat pokušale su još jednom da unište jevrejsku državu. Pokrenule su 1973. takozvani Jomkipurski rat. Uz velike žrtve Izrael je i ovaj put uspeo da se odbrani. Još jednom odbranio je svoje pravo na život. Pet godina kasnije, posle Jomkipurskog rata, tj. 1978., došlo je do prvih diplomatskih kontakata i pri-

znavanje Države Izrael od strane Egipta i Kraljevine Jordan. Ali nažalost, danas, i posle više od 60 godina od proglašenja Države Izrael, ništa se bitnije nije promenilo na tom “planu”. Od ukupno 23 arapske države samo dve imaju diplomatske odnose sa Izraelom. U međuvremenu pojavili su se i novi “akteri” pa i jedna država među njima, sa istim ciljem – uništiti izraelsku državu. Teroristička organizacije Hamas u Pojasu Gaze i teroristička organizacija Hezbolah u Libanu iskazuju otvoreno neprijateljstvo prema Izraelu i ne kriju nameru da im je cilj uništenje Izraela.

Što se tiče odnosa između Republike Srbije i Države Izrael ti su odnosi, već duže vremena, na uzlaznoj liniji. Negde 1992. ponovo su uspostavljeni prvo konzularni, a onda i diplomatski odnosi, 2001. zaživeo je i bezvizni režim. A po jednom vrlo osetljivom diplomatskom pitanju – priznanju Kosova, stav Izraela je jasan: Izrael ne priznaje državu Kosovo. U proteklom periodu došlo je do “bratimljenja” dva grada u Izraelu i Srbiji. Ostvarene su i stalno se pojačavaju: kulturne, ekonomske, turističke i sportske veze. Za mnoge Izraelce Srbija je atraktivna turistička destinacija posebno za one koji su poreklom iz ovh krajeva.

Investitori iz Izraela prisutni su i u Srbiji i već su realizovali nekoliko značajnih projekata: Airport sity, Trgovinski lanac Plazma u Kragujevcu, trgovinski lanac Aviv u Pančevu, trgovinski lanac u Novom Sadu i drugi. U Izraelu postoji mala grupa srpskih Jevreja koji još uvek gaje naklonost i pozitivna osećanja prema starom kraju. Oni prate sa interesovanjem događanja u starom kraju. Pokrenuli su svojevremeno akciju sećanja na Pravednike, na Srbe koji su za vreme nemačke okupacije rizikovali svoje živote da bi spašavali živote pripadnika jevrejske zajednice. I sada posle skorašnjih poplava spremaju se da prikupe dobrovoljne priloge za postradale.

I sada nekoliko “tvrdih činjenica” vezanih za arapsko-izraelske odnose. Izrael je mala zemlja sa jedva osam miliona stanovnika (od čega je 20% pripadnika arapske manjine); površine nešto manje od AP Vojvodine. 50% od celokupne izraelske teritorije je pustinja Negev. Širina Izrael na najužem delu iznosi svega 12, a na najširem 50 kilometara. Izrael je siromašan i u prirodnim bogatstvima i sem nešto soli sa Mrtvog mora nema drugih prirodnih bogatstava. Oskudan je i u vodenim resursima. Svoje potrebe u vodi zadovoljava, nešto iz prirodnih izvora ostalo obradom otpadnih voda (obrađuje se 70% otpadnih voda, najveći procenat obrade otpadnih voda u svetu) i preradom morske vode u postrojenjima za desalinizaciju. Drugi deo Izraela, uz intenzivnu primenu savremenih agrokulturnih mera i proizvodima visoke tehnologije pokušava i uspeva da nadoknadi sve svoje prirodne nedostatke. Arapske zemlje sa druge strane raspolažu teritorija-

ma čija se površina meri milionima kvadratnih km, velikim rudnim bogatstvom u skoro neiscrpnim izvorima fosilnih goriva u nafti i gasu i naseljene su sa preko 150 miliona stanovnika. Iz ovih podataka može se lako oceniti ko je tu "David a ko Golijat", ali neko je "pobrkao lončice" i pokušava da Davida proglaši za Golijata i obratno. Da bi se održao na ovom turbulentnom području, da bi sačuvao svoje društveno demokratsko ustrojstvo, da bi sačuvao svoju nezavisnost i mir, Izrael mora da ulaže velike napore. David mora da ima jaku "pračku". Ta "pračka" košta Izrael i ljudskih žrtava i novaca i nerava. Obavezni vojni rok u Izraelu za muškarce traje 3 godine, za devojke 2,5 godine, to se stanje ne menja od postanka Izraela, tj. zadnjih 60 godina. Vojnici se kreću i van kasarni pod oružjem. To se sve dešava i danas 2014., godine kada mnoge države u svetu ukidaju obavezni vojni rok. Time spisak odbrambenih mera nije iscrpljen. U samom Izraelu vrše se stroge kontrole u svim javnim objektima, železničkim i autobuskim stanicama, državnim ustanovama, velikim robnim kućama. Posebno se vrše stroge kontrole na aerodromima prilikom ukrcavanja putnika pre poletanja. Stroge kontrole vrše se za sve aviokompanije koje održavaju vezu sa Izraelom i poleću sa aerodroma Ben Gurion. Nevoljno se vrši kontrola na ključnim punktovima i pri prelasku arapskog stanovništva iz Judeje i Samarije u Izrael. Izgrađen je i dugačak odbrambeni zid prema Judeji i Samariji, što je izazvalo svojevremeno posebnu "zabrinutost" nekih komisija pri UN. Zid je sagrađen sa jasnim ciljem – da bi se sprečio upad terorista i bombaša samoubica na teritorij Izraela.

Podizanje zida imalo je svoje puno opravdanje kao što su kasniji događaji to i pokazali. Broj upada terorista drastično je smanjen ali za te birokrate UN-a udaljene preko 3000 kilometara, stradanje civilnog stanovništva nije bilo od nekog posebnog značaja.

Ali čitajući deo naše štampe i izveštaje medijskih kuća i TV izveštaja stiče se utisak da tu "drugu stranu medalje" ne uvažavaju dovoljno. Kao da su u delu štampe i dalje prisutni "recidivi" iz vremena 1967. Ti "recidivi" pojačavaju se pri svakom malo ozbiljnijem sukobu na Bliskom istoku.

Takvim izveštavanjem, deo naše štampe svrstava se u isti red sa svetskim i belosvetskim medijima BBC, CNN, Al Jazeera, krajnjom levicom na Zapadu, islamskim fundamentalistima na Istoku, povremeno pojedinim odlukama generalne skupštine UN-a u čiju se objektivnost sve više sumnja i širokom lepezom brojnih "dobronamernih dušebrižnika" i "analitičara" koji svojim delovanjem samo otežavaju zaključenje mira na Bliskom istoku. U celom tom složenom spletu događaja i izukrštanih interesa, zaokupljeni svojom hladnom "profesionalnom" logikom, reklo bi se da ne vide jedan jedini ključni kamenčić u tom složenom mozaiku- još uvek egzistencijalnu ugroženost Izraela. Reklo bi se da od "drveća ne vidu šumu." U stvari, ključni kamen spoticanja je nespремnost druge strane da prizna pravo Izraela na svoje parče zemlje i mesta pod suncem. Svi učesnici ove drame, pozvani i nepozvani, uporno iznose istu dobro poznatu priču koja se već godinama vrti i provlači, bez želje ili namere ili interesa da malo dublje sagledaju suštinu problema i pokušaju da ga reše. Ta medijska priča je naročito pojačana ovih dana kada je ponovo došlo do eskalacije – sukoba u Pojasu Gaze. Glavni argumenti kao i uvek do sada su "neumerena upotreba vojne

sile", stradanje civila, posebno dece, i potreba da se sukob što pre zaustavi. I pri tome se koriste dobo poznate novinarske "alatke": izvrtnanje redosleda događaja, tj. izmeštanje uzroka i posledica, prihvatanje izveštaja samo jedne strane ili u najboljem slučaju preneglašavanje izveštaja jedne i prigušivanje izveštaja druge strane, tj. jedne "istine" na račun "druge" istine, klasično izvlačenje pojedinih delova, citata iz konteksta celog izveštaja posebno, kod postavljanja naslova, itd. Teško je poverovati da medijske kuće ne shvataju suštinu problema, posebno kada je reč o najnovijem sukobu u Gazi. Ali je još teže shvatiti razlog zašto se taj "mit" i ta priča ponovo i ponovo ponavlja posebno kada je u pitanju Pojas Gaze. Na primer gđa Navi Pilaj koja nosi visoku funkciju pretstavnice UN za ljudska prava nedavno je izrazila "ozbiljnu sumnju da se u izraelskoj vojnoj operaciji protiv Gaze poštuju međunarodni zakoni". Gđi Navi Pilaj je zadnjih dana sukoba ipak učinila pomak u pravcu objektivnosti, i stavila znak jednakosti između izraelske vojne akcije i Hamasa. Ona kaže: "Hamis i Izrael krše ljudska prava, i humanitarno pravo i zakon" znači nije jedini krivac Izrael. I Hamis nosi deo krivice u ovom najnovijem sukobu. Izgleda da joj još uvek ne pada na pamet da iskaže jednu očiglednu istinu da objasni zašto Hamis šalje rakete na izraelske gradove i zašto gradi tunele ispod izraelske teritorije i što je najtragičnije koristi civilno stanovništvo Gaze kao 'živi zid'. Gđa Pilaj je istu priču pričala i pre nekoliko godina i na žalost ista priča biće aktuelna i ponovo za nekoliko narednih godina ako se ništa u suštini ne izmeni i ako uvažena dama ostane na tom mestu. Ukazati na pravog i jedinog krivca za sve ove nedaće i patnje, tj. Hamis izgleda da je za uvaženu damu neprihvatljivo. Ako je Hamis već rešio da šalje rakete (da ispali cca 4 – 5000 preostalih raketa koje ima u svojim skladištima) onda bi bar trebao da svoje lansirne rampe i skladišta raketa izmesti iz gusto naseljenih delova Gaze, iz bolnica, škola, džamija i objekata pod upravom UNRWE-a.

Izrael nema alternativu, mora da se brani. Hamis ima alternativu da prestane da preti i šalje rakete, i gradi podzemne tunele i da u svojoj Povelji izbriše alineju o uništenju Izraela.

Jedna misao velikog fizičara A. Ajnštajna kao da se dobro uklapa u ovaj vrlo dugi i još uvek nerešiv izraelsko-arapski sukob. On kaže: "Ako neki dugotrajni problem pokušavamo da rešimo uvek na isti način, onda smo nerazumni." Učesnici u izraelsko-arapskom sporu već pola veka pokušavaju da razreše ovaj spor bezuspešno (!); ako i bukvalno pokušamo da primenimo ovu izreku Ajnštajna, ispada da su oni nerazumni. Ali nije tako. Izgleda da jedna strana ne želi da razreši spor i vešto maskira svoje stavove pred međunarodnom zajednicom već više od pola veka. Da li međunarodna zajednica to vidi ili ne vidi? Najverovatnije vidi, ali je nama, prosečnim čitaocima dnevne štampe, nejasan razlog takvog stava. Odgovor bi možda opet mogao da se pronade u onoj staroj engleskoj poslovice "Interes nikad ne vara." Taj interes je lako sagledati – nafta. Suština problema nije Jerusalim, nisu jevrejska naselja, već neprihvatanje postojanja jedne jedine jevrejske države na malom prostoru – Bliskom istoku! Treba se prisetiti da su se na tom području od 1948. (godina formiranja Države Izrael) odigrala tri rata 1948., 1967. i 1973. godine. U sva tri rata cilj arapske strane bio je jasam – "baciti

Jevreje u more". U sva tri rata egzistencija jevrejskog – izraelskog naroda bila je na ivici noža! Ti bivši, preživeli logoraši, čvrsto jezgro Izraela ipak su izdržali.

I sad, na kraju, još nekoliko reči o najnovijem, a nadajmo se i poslednjem sukobu u Gazi. Scenarij je isti kao 2008. i 2011. godine. Režiser i glavni krivac je dobro poznat, Hamas. Poznat je i redosled, sled događaja. Hamas šalje rakete na Izrael i gradi podzemne tunele na teritorij Izraela. Cilj je otmica i ubistvo izraelskih građana. Izrael ne može da toleriše takvu vrstu terorističke aktivnosti i počinju napadi iz vazduha sa ciljem da se unište lansirne rampe i skladišta raketa. I pored upozorenja koje Izrael šalje redovno, stanovništvu Gaze, da se uklone iz delova grada gde se izvode ratna dejstva, neminovno dolazi i do civilnih žrtava. Zato što Hamas postavlja svoje lansirne rampe i skladišta raketa u gusto naseljenim delovima grada. "Živi ljudski zid" plaća svojim životima cenu dok se pripadnici, "borci" Hamasa sklanjaju po podzemnim tunelima, a njihove vođe se sklanjaju po hotelima Katara. UN i dobronamerni počinju pritisak na Izrael i Hamas da se neprijateljstva obustave. G. Kim Il-sun apeluje na obe strane da se neprijateljstva obustave, ali neprijateljstva još uvek traju. I trenutni sukob nije prvi a nadajmo se da je i poslednji. Šta je u ovom zadnjem sukobu drukčije od prethodna dva 2008. i 2011.? Na žalost rakete koje šalje Hamas sada su ubojitije i dužeg dometa i dopiru do izraelskih glavnih gradova Jerusalema Tel-Aviva. Ali izmenio se stav pojedinih arapskih država, i Egipta prema Hamasu. Izostaje bezuslovna podrška. Osim toga Egipat je blokirao svaku komunikaciju između svojih granica Pojasa Gaze onemogućio doturanje oružja u Pojas Gaze. Egipat se pojavljuje i u novoj ulozi mediatora. Raste pritisak međunarodne zajednice i UN-a da se sukob obustavi. Odgovornije medijske kuće sada deo

krivice za sukob svaljuju i na Hamas. Stižu i izjave čelnika velikih država da "Izrael ima prava da se brani". Ko su gubitnici u ovom sukobu? Gubitnici su Izraelci i stanovništvo Gaze koje pati. Da li ima dobitnika? Izgleda da je do sada bio Hamas. Novi raspored snaga na Bliskom istoku posebno u arapskom svetu kao da je i od Hamasa napravio gubitnika. Možda neke koristi imaju svetski i belosvetski mediji i TV stanice koji uvek inaju neiscrpan izvor "udarnih vesti" i možda uvek prisutni liferanti oružja, a možda i još poneko. Inače tvrdnja koja se pojavila zadnjih dana u našoj štampi da se "ne sme kritikovati Izrael" i zatim u istom članku upozorenje da je strpati u isti koš i Holokaust i antisemitizam i sukob u Gazi neprihvatljivo i netačno. Uostalom ta tvrdnja o "kritikovanju Izraela" demantuje samu sebe kroz dosta kritičko pisanje dela naše štampe koja upravo kritikuje Izrael. Izraelu nije potrebno da se zaklanja iza Holokausta, antisemitizma i posebno ne u slučaju sukoba u Gazi. Ta tvrdnja i to poigravanje sa Holokaustom "i bilo ga je, i nije ga bilo", potrebna je pojedinim "analitičarima" pa čak i nekim državama da bi opravdali samo njima znanu iracionalnu mržnju prema Jevrejima i Izraelu.

I na kraju još jedna "čvrsta činjenica." Svetski mediji a delimično i naši pokazuju veće interesovanje za sukobe u Gazi nego za daleko veće sukobe sa daleko većim posledicama u žrtvama i razaranju u arapskom svetu, koji se odigravaju pred našim očima (Sirija, Irak, a sada i Libija). Objašnjenje prosečnog čitaoca dnevne štampe moglo bi da bude da su prisutna "dvostruka merila", tj. kada je u pitanju Izrael, sa jedne i arapski svet, sa druge strane. Bez namere da se skrene u vode teorije zavere, ispada da su žrtve proistekle iz sukoba Arapa i Jevreja dragocenije od žrtava proisteklih iz sukoba Arapa i Arapa. ■

KULTURA I UMJETNOST / תרבות ואמנות / TARBUT VEOMANUT

Tetovaža

Jasminka Domaš

Kao što drugi nose tetovažu
ispisanu i iscrtanu na svojoj
koži ja nosim u očima, na
ramenima, na nogama, na
trbuhu, na vratu i rukama milijun
pitanja za Tebe.

I tako prekrivenima slovima i
riječima ja sam za Te poput Knjige
nad knjigama, zapis svih zapisa
i poruka iz Kumrana.

Prebrojavanje mrtvih tijela

Stephanie Gutmann, National review online,
prevela Dolores Bettini

O tome kako su zapadni mediji slabi na Palestince

Djeca u Izraelu u improviziranim skloništima izrađenim od cijevi.

Dragi Bože, poštedi me, opet je počelo: prebrojavanje mrtvih dječjih tijela i bezumno moraliziranje koje si, na kraju, kad god izbije bitka između palestinske frakcije i IDF-a, prokrči put u skoro svaki novinski izvještaj.

Evo ga – ja to nazivam dvobojem mrtvim tijelima – u jučerašnjem *Guardianu*. Jasno je, kaže autor, “da zapadni mediji izraelski život smatraju vrednijim od palestinskog”. Postoji “hijerarhija u smrti”, tvrdi on. Dokaz? Brojevi. “Prema izraelskoj organizaciji za ljudska prava B’Selem, od siječnja 2009. IDF je ubio 565 Palestinaca. Na izraelskoj je strani ubijeno 28 civila i 10 pripadnika IDF-a. Asimetrija tog tzv. sukoba ogleda se u broju mrtvih...”

Poslije razmatranja zabilježenih brojki, uvijek je na redu isti zaključak: Izrael je nekako u nepravednoj prednosti i međunarodna zajednica mora smjestiti nešto poduzeti i to zauzastaviti. Uobičajeni izraz je “nesrazmjerni odgovor”.

Stigli smo do srži problema: mediji vole žrtve, a židovska država je završila tako da bude žrtvom. Jednostavno, Židovi više ne odlaze tiho u smrt. Inzistiraju – bahato, sebično, gnjavatorski – na življenju. Rade okrutne stvari kao što je izgradnja odličnih bolnica, odličnog obrambenog sustava, uvježbali su odličnu vojsku, a sve to u pohlepnom traganju za životom.

Glavni razlog što je broj izraelskih civilnih žrtava uvijek jednoznačen jest to što Izrael održava ogromnu mrežu skloništa; ljudi znaju kamo potrčati radi zaštite (iako u prosjeku imaju samo 15 sekundi da tamo stignu). Izrael je razvio sustav ranog upozoravanja i rasporedio mnoge od najboljih umova da rade na promjeni obrasca *Željezne kupole* za presretanje raketa u zraku.

U međuvremenu, Palestinci i Hamas i PA, idu u suprotnom smjeru. U najmanju ruku, Hamasova Vlada, primatelj milijunske pomoći izvana, mogla je uspostaviti sustav skloništa za svoje civi-

le. Umjesto toga, jednostavno su odlučili da to ne žele jer, kako kaže jedan palestinski novinar kojeg poznajem: “Nije ih briga.” Mrtvi civili mnogo su korisniji od živih.

To je kultura koja slavi i koristi se smrću civila. Znae kako to ukratko ide: oni zakače samoubilačke bombe na malu djecu. Uvježbavaju djecu za slavu mučeništva, novčano nagrađuju majke koje im daju svoju djecu – buduće mučenike. Javnim građevinama daju nazive po najuspješnijim “mučenicima”.

Najgore od svega: svaki put kad je sukob na vrhuncu, vodstvo Hamasa, koje je postavilo vojne instalacije u škole, džamije, stambene zgrade, čak i bolnice, pobrine se da na kraju dana u vijestima budu gomile mrtvih palestinskih civila. To je ratna taktika koju mnogi mediji još uvijek ne žele vidjeti. “Pobijedit ćemo”, izjavio je 2008. na Al-Aksa TV, Hamasov član parlamenta Fathi Hamad, “jer želimo smrt kao što vi želite život”. Za palestinski narod, pohvalio se Hamad, smrt je postala “industrija”.

U međuvremenu, od vremena kad je Hamad održao taj govor (iako to svakodnevno ponovi na ovaj ili na onaj način neki drugi Hamad) Izraelci su utrošili godine da postanu sjajni u nizu uvjerljivo korisnijih industrija: visokoj tehnologiji, biotehnologiji, medicini, a nedavno čak i u dizajnu. Tvrđoglavo su se zakačili za život jer su svoj sićušni komadić beskrajno ljubomorno čuvane zemlje približili raju. Izraelska djeca odrastaju u dobre vojnike umjesto u dobre mučenike jer im nisu od djetinjstva govorili da ih najveća zabava čeka na nebu. Oni se vesele karijeri – i seksu – nakon odsluženog vojnog roka. U međuvremenu palestinski tinejdžeri fantaziraju o djevicama koje na njih čekaju u raju.

Okrruženi uzavrelošću i psihopatijom, Izraelci su sebi izgradili prilično ugodan život, a našim ljubiteljima žrtava, mediji – mrziteljima postignuća, to predstavlja problem. ■

Wall Street Journal ponovno objavljuje Mišljenje urednika iz 1968.: Židovi su neobičan narod: Ono što je drugim narodima dopušteno, Židovima je zabranjeno.

Joshua Levitt, prevela Dolores Bettini

The Wall Street Journal u četvrtak je ponovno objavio Mišljenje urednika koje se izvorno pojavilo u *LA Timesu* 1968., a koji je napisao dobitnik Predsjedničke medalje slobode, nežidov, te se u njemu osvrnuo na uvjete i postupanje prema židovskom narodu i na borbu židovskog naroda da obrani Izrael.

“Mišljenje” je nastalo nakon izraelske pobjede u ratu 1967. godine, a značajno je jer su izazovi s kojima su se tada susretali Židovi identični izazovima s kojima se susreću i danas.

“Mišljenje urednika” napisao je Eric Hoffer (1902.-1983.), koji je autor devet knjiga te je dobio i Predsjedničku medalju slobode.

Ikonična fotografija izraelskih vojnika koji prvi put u životu gledaju Zapadni zid u Jeruzalemu nakon što su ušli u grad poslije izraelske pobjede nad arapskim agresorima 1967. godine. Foto: Izraelski Knesset.

Židovi su neobičan narod: Ono što je drugim narodima dopušteno, Židovima je zabranjeno.

Eric Hoffer, *LA Times*

Drugi narodi protjeruju tisuće, čak i milijune ljudi no izbjeglički problem ne postoji. To je učinila Rusija, učinile su to i Poljska i Čehoslovačka. Turska je protjerala milijun Grka, a Alžir milijun Francuza. Indonezija je izbacila bog zna koliko Kineza i nitko ni riječ da kaže o izbjeglicama. Ali, raseljeni izraelski Arapi postali su vječni izbjeglice. Svi inzistiraju da Izrael mora vratiti apsolutno svakog Arapina.

Arnold Toynbee raseljenje Arapa naziva zvjerstvom gorim od onoga što su ga počinili nacisti.

Kada su drugi narodi pobjednici na bojnopolju, onda oni diktiraju uvjete mira. No, kada je Izrael pobjednik, mora moliti za mir. Svi očekuju da Židovi budu jedini pravi kršćani na svijetu.

Kada su drugi narodi poraženi, oni prežive i oporave se, ali kada bi Izrael bio poražen, bio bi i uništen. Da je Naser pobijedio prošlog lipnja, izbrisao bi Izrael s karte svijeta i nitko ne bi ni prstom maknuo kako bi spasio Židove. Podrška Židovima niti jedne vlade, uključujući i našu vlastitu, nije vrijedna papira na kojem je napisana.

Cijeli svijet se diže u bijesu kada ljudi umiru u Vijetnamu ili kada su dvojica crnaca pogubljena u Rodeziji. Ali, kada je Hitler ubijao Židove, nitko mu se nije protivio. Švedani, koji su spremni prekinuti diplomatske odnose s Amerikom zbog djelovanja u Vijetnamu, nisu ni riječ rekli kada je Hitler likvidirao Židove. Slali su Hitleru najbolju željeznu rudaču i kuglične ležaje te njegove trupe opsluživali u Norveškoj.

Židovi su sami na svijetu. Ako Izrael preživi, bit će to isključivo zahvaljujući trudu samih Židova i njihovoj snalažljivosti. No, u ovome trenutku, Izrael je naš jedini pouzdan i bezuvjetan saveznik. Više se možemo osloniti na Izrael nego što se Izrael može osloniti na nas. A možemo samo zamisliti što bi se dogodilo da su prošloga ljeta Arapi i njihovi ruski sponzori pobijedili u ratu. Zamislimo li to, postat će nam jasno koliko je Americi i Zapadu općenito važan opstanak Izraela.

Progoni me stalno predosjećaj da će onako kako bude Izraelu, tako biti i nama svima. Nestane li Izrael, svi ćemo se suočiti s Holokaustom. ■

Europski Židovi

Michael Ledeen, PJ MEDIA
prevela Dolores Bettini

Sve žešća kampanja protiv francuskih Židova osobito se ogleda u napadima na pariške sinagoge i u velikim antiizraelskim prosvjedima održanima unatoč službenoj zabrani. Neki Židovi ozbiljno razmišljaju o iseljavanju (u Francuskoj emigracijska stopa iseljavanja u Izrael je 60 %), a drugi nastoje prikriti svoj vjerski identitet.

U Italiji su stvari prilično drukčije. Tamo su veliki proizraelski prosvjedi uobičajeni, košer restorani, pogotovo u Rimu (najveća židovska zajednica u Italiji oko 15.000), su vrlo popularni, stara židovska četvrt oko sinagoge postala je *trendy* i skupocjeno mjesto, a židovskih događanja je u izobilju. Čak je postao i trend, posebno i neočekivano na jugu, konverzije na judaizam. Glavni napuljski rabin nedavno je pisao guvernerima 6 južnih provincija i predložio im da se uvede dan sjećanja na prisilno pokrštavanje Židova s juga Italije tijekom inkvizicije. Neki guverneri spremni su prihvatiti prijelog.

Odakle tako upadljivi kontrast između Francuske i Italije? Zašto su francuski Židovi tako zaplašeni, a talijanskim sasvim dobro? Mnogo je razlika, neke su povijesne, druge povezane sa suvremenim ponašanjem židovskih zajednica. Mislim da pouke iz talijanskog židovskog preporoda trebaju uzeti k srcu i židovske zajednice drugdje, uključujući Sjedinjene Američke Države.

Prvo, posve različite nacionalne tradicije. Treba imati na umu da Francuska ima najveću židovsku zajednicu u Europi, a Italija jednu od najmanjih.

Većina ljudi ima na umu Njemačku kad razmišlja o europskom antisemitizmu, ali suvremeni masovni antisemitizam je francuski izum s kraja 19. st. koji se potom proširio na druge zapadne države. Njegovo sramtono prvo pojavljivanje bila je afera Dreyfus, kad je židovski časnik lažno optužen za izdaju, a zatim i osuđen. Theodor Herzl je prisustvovao suđenju i zaključio da Židovi nikad neće biti dobrodošli u Europi i da trebaju vlastitu državu. Tako je rođen cionizam.

Trenutna kampanja protiv francuskih Židova je dijelom nastavak tog staromodnog desničarskog antisemitizma, usko povezanog s nacionalistima i dugogodišnjom katoličkom mržnjom prema Židovima, a dijelom je rezultat radikalnog islamizma s dubokim korijenima među širom arapskom zajednicom, a dijelom ohrabren radikalnom ljevičarskom mržnjom prema Izraelu i Židovima koji ga podržavaju.

Nasuprot tome, u Italiji ne postoji tradicija masovnog antisemitizma. Dok je fašistički režim učinio mnoge grozne stvari, mržnja

prema Židovima nikad nije privukla veću pažnju. Za razliku od Francuske, krajem 19. i početkom 20. st. nije bilo popularnih antisemitskih pokreta u Italiji. Kao i u Francuskoj, mnogi muslimani su došli u Italiju, ali oni su se puno više asimilirali i mnogo su manje islamistički nastrojeni (oko 5 % muslimana u Italiji redovito odlazi u džamiju). Što se tiče katoličke većine, papa Franjo je treći uzastopni prožidovski papa. Kad mu njegovi židovski prijatelji iz Buenos Airesa dolaze u posjet, on naručuje košer hranu iz popularnih restorana oko sinagoge. Vatikan reagira kritički na antisemite kojih ima puno u Italiji.

Osim toga, iako obje zemlje imaju vlade lijevog centra, francuski predsjednik Hollande nema prožidovsko zaleđe usporedivo s talijanskim premijerom Matteom Renziem, koji je pomagao firentinske Židove kad je bio gradonačelnik, pa čak i organizirao da se osvijetli gradska sinagoga.

Najveća razlika leži u ponašanju židovskih zajednica. Talijanski Židovi, suočeni s aktivnim neofašističkim pokretom nakon rata, vrlo brzo su shvatili da se ne mogu osloniti na državu, što se tiče sigurnosti. Židovske vođe su znale da će to morati učiniti sami. Pod vodstvom glavnog rabina u Rimu, Elia Toaffa, Židovi su organizirali ilegalnu obrambenu organizaciju i оформili nove, male sinagoge koje će odgajati i trenirati mlade ljude. Ova organizacija, na čelu sa "žilavim" rabinima ("politički" čelnici u rimske zajednice općenito su bili moderni ljevičari koji nisu imali želudac za borbu; to se promijenilo u posljednjih nekoliko godina), branila je Židove i napadala neofašiste i neonaciste (provaljivala u njihove urede, plijenila i objavljivala njihove dokumente, te ih napadala na ulicama).

Rezultat? Danas su talijanski antisemiti – koji sigurno postoje – vrlo oprezni. Ne očekuju pobjedu ni u političkoj konfrontaciji ni u uličnoj borbi.

Francuska židovska zajednica, uključujući glavninu rabinata, mnogo više se oslanja na državu. Točno je da postoje organizacije za obranu – posebno Betar i Židovska obrambena liga, što smo vidjeli prošlog tjedna kad su branili sinagogu u Rue de la Roquette u Parizu – ali one nisu sastavni dio zajednice i vođe zajednice ih često izbjegavaju.

Mnogo se čuje o mogućoj lošoj kobi Židova u Europi i bez sumnje Židovi su na udaru u mnogim dijelovima Starog kontinenta. Ali bilo bi dobro izbjegavati generaliziranje o uvjetima i budućnosti europskih Židova i približe razmotriti određene slučajeve. Slika nije sasvim crna. Judaizam cvjeta u Italiji, i vjerski i politički. Trebamo od njih učiti. ■

Židovski Schindler spašavan iranske kršćane, Sirijce i Iračane

Benjamin Weinthal, *Jerusalem Post*, prevela Dubravka Pleše

Yank Barry osigurao je utočište za 782 osobe s Bliskog istoka, uglavnom iz Sirije.

Obitelj iranskih kršćana koju je spasio kanadski Židov-filantrop Yank Barry, stoji pred crkvom u Bugarskoj.

Kanadski Židov-filantrop, Yank Barry, nazvan još židovskim Schindlerom, približio se svom cilju da spasi 1200 izbjeglica pristiglih iz ratom razrušenog Bliskog istoka. Toliko je Židova, naime, spasio Oskar Schindler tijekom Holokausta.

U intervjuu skypeom s Barryjem, koji boravi u okolici Sofije u Bugarskoj, *The Jerusalem Post* je saznao da je Barry osigurao utočište za 782 osobe s Bliskog istoka. Većina izbjeglica dolazi iz Sirije.

U znak zahvalnosti, rekao je Barry, "sirijske izbjeglice dopremili su 200 000 litara vode" Bugarima pogođenim poplavom i velikim valom vrućine.

Barry je potrošio 3 milijuna dolara na troškove dva hotela u kojima su smještene izbjegle osobe. U hotelima su dostupne socijalne službe, omogućena liječnička skrb i obrazovanje.

Barry je stekao svjetsku slavu s grupom The Kingsmen (pjesma "Louie, Louie"), a danas vodi poznatu međunarodnu, internacionalnu dobrotvornu organizaciju Global Village Champions.

Tijekom skype intervjua, Omid Salehi, iranski kršćanin i izbjeglica, okrenuo se Barryju i rekao: "On mi je spasio život."

Bugarska je prva točka pri ulasku mnogih bliskistočnih izbjeglica, koji bježe od rata i progona – u Europu. Iranski kršćani suočeni su sa strašnim progonom u Islamskoj Republici Iranu.

Salehi je s dvojicom braće, roditeljima, i bratićem pobjegao u Bugarsku jer svoju kršćansku vjeru nisu mogli živjeti u Iranu.

Salehi je rekao da iranskog predsjednika Hassana Rouhanija nije briga za poboljšanje životnih uvjeta kršćanske zajednice koja se nalazi u velikim problemima.

"Svi predsjednici Irana samo misle na sebe, na novac... Predsjednici se mijenjau, ali politika ostaje ista."

George Sabbagh, sirijski kršćanin, rekao je Postu: "Svi bi sirijski kršćani trebali otići."

Rekao je i da su terorističke džihadističke grupe odgovorne za progon kršćana.

Zapitan o Izraelu, Sabbagh je rekao: "Ako postoji itko tko bi mogao maknuti Assadam, bio bi to Izrael." Dodao je i da su Izraelci "naša braća, nikad nisu protiv nas."

Izbjeglica iz Iraka, Nidahal Faraj, objasnila je da je pobjegla jer su joj obitelji prijeli smrću zbog suradnje s američkom vojskom.

Faraj je dodala da je za vrijeme Saddama Husseina zemlja bila sigurna te kaže da je razočarana iračkim premijerom Nourijem al-Malikijem.

Lheg Youseff Kassem, sirijski Kurd, rekao je da je pobjego od terorističkog krila al-Qaide, ISIS-a.

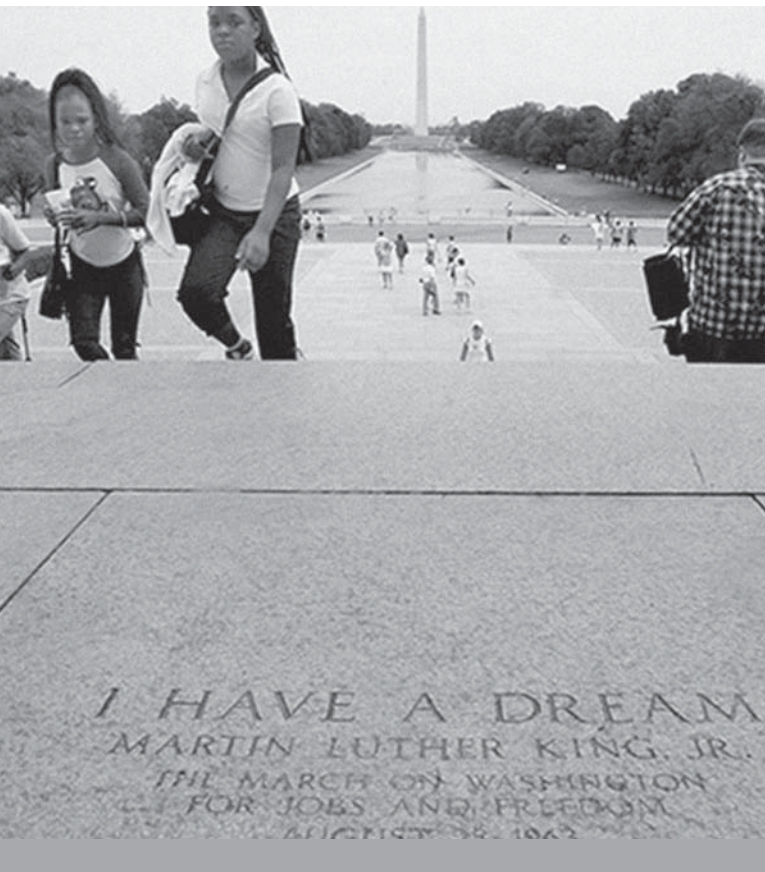
"Žele nas ubiti, odsjeci nam glave", rekao je.

Pet članova njegove obitelji pobjeglo je u Tursku, a zatim u Bugarsku. Kassem dodaje, "islamistička grupa ISIS opasnija je od Assada". ■

Haftara koja je nadahnula govor Martina Luthera Kinga Jr. 'I Have a Dream'

Charles Kopel, Tablet, prevela Dubravka Pleše

Kingov govor oslanja se na dio teksta proroka Izaije, što ga Židovi govore poslije Tiša b'Av.

Svakoga siječnja Amerikanci slave Dan Martina Luthera Kinga. Umjesto proslave sveobuhvatnijeg Dana građanskih prava, radije pričamo priču o junaku koji je utjelovio i vodio borbu za pravdu i jednakost te za svoje ideale dao i život. King nam je, usprkos mnogobrojnim zabilježenim osobnim nedostacima, dao upravo onakvu priču kakva nam je i trebala. Njegova priča ne govori samo Kingovoj braći kršćanima, ona govori i Židovima.

Poziv da i ljudi crne boje budu uključeni u američko društvo, King je utemeljio na najsvetijim tekstovima: "Deklaracije neovisnosti", Ustava i *Biblije*. Time je otvoren dijalog i s drugim američkim tradicijama, kako kršćanskim, tako i židovskim, koje su dio ovih tekstova. Godine 1963., King je poveo povijesni Marš na Washington i održao govor po kojem ga i pamtimo, "I Have a Dream". U njemu se osvrnuo na temeljne dokumente američke državnosti te "Proklamaciju o emancipaciji", a citirao je i dio teksta proroka Izaije: "Sanjam da će se jednoga svaka dolina povisiti, svaka gora i brežuljak spustiti. Što je neravno, poravnat će se, strmine će postati ravne. Otkrit će se tada Slava Hašemova i svako će je tijelo vidjeti, jer Hašemova su usta govorila."

Ove snažne riječi povezuju cilj rasne jednakosti i sveobuhvatnije obećanje harmonije i božanstva. Ove su riječi potakle mnogobrojne Kingove slušatelje na akciju 1963. godine. Protestanti koji su ga slušali čuli su karizmatičnog propovjednika kako oživljava njihovo socijalno Evandjelje, dok su katolici čuli iz njegovih usta svoju teologiju oslobođenja. Židovima koji su čuli govor – kako oni koji su nazočili zbivanju, tako i oni koju su te riječi proučavali i čuvali tijekom sljedećih pet desetljeća – vjerojatno je stil govora propovjednika bio manje blizak, nepoznat iz vlastitih vjerskih iskustava. Ali, mnoge od njih sasvim je sigurno podsjetio na Haftara.

Haftara naslovljena "Nahamu nahamu ami", prema kojoj je i Šabat koji slijedi Tiša b'Av dobio ime, sadrži ulomke iz Izaije 40. Kao prva od sedam "Haftarot utjehe" koje se čitaju između Tiša b'Av i Roš Hašana, "Nahamu" predstavlja proročku viziju te poziva narod Jude da utješi patnički Jeruzalem. Hašem objavljuje da će, nakon što Jeruzalem otplati svoje grijeha i oporavi se, doći povisiti doline, spustiti gore, poravnati neravno i izravnati strmine – provesti potpunu i sveobuhvatnu uspostavu pravde.

Tradicija ove Haftara prihvaća povijesne napetosti i prenosi nam poruku nepokolebljive ustrajnosti i postojanosti, bez obzira na sve nevolje. Kada se proroštva ne ostvare odmah, Židovi ih ne odbacuju nego razumiju da se vjerojatno odnose na neki budući trenutak te nastavljaju borbu. Sve to kao da je stvoreno za Dan Martina Luthera Kinga Jr.

S vremenske udaljenosti od pola stoljeća možemo promišljati Kingovo nasljeđe i prihvaćanje u nacionalni kanon. King je postao sinonim za američke vrijednosti; rečenica "Svi su ljudi stvoreni jednaki", danas je jednako njegova kao i Jeffersonova. Poziv "Neka sloboda zvuči" njegova je koliko i Samuela Francisa Smitha, a "Obećana zemlja" njegova koliko i Mošeova. No, do današnjeg dana neostvareni ciljevi i dalje predstavljaju neugodan podtekst godišnje proslave dana ove nacionalne ikone. Prema istraživanjima (*Pew Research Center*) provedenima 2013. godine, od Kingovog Marša na Washington za slobodu i posao 1963. godine (kako je glasio puni naziv pohoda), stopa nezaposlenosti crnih Amerikanaca i dalje je dvostruko viša od stope nezaposlenosti bijelaca. Žene i dalje dobivaju samo 84 centa po dolaru.

Svakodnevno se otvaraju i nove fronte u borbi za građanska prava. Za isti zločin crnci služe 20 posto duže zatvorske kazne od bijelaca. U 33 države SAD-a državne vlasti još uvijek ograničuju bračna prava parova suprotnih spolova. Gotovo 46 godina poslije smrti dr. Kinga, borba za pravdu i jednakost i dalje se nastavlja ali bez učinkovitog vodstva. ■

Zašto se zamarati pripadnošću židovstvu?

Caroline Glick, *Jerusalem Post*, prevela Dubravka Pleše

Većini Židova nedostaje temeljna židovska pismenost.
Ne možete se odreći onoga, što nikada niste imali.

Zašto bi se američki Židovi zamarali daljnjom pripadnošću židovstvu? Prema podacima dobivenim anketiranjem američke židovske zajednice (anketu je proveo *Pew Research Center*), sve više američkih Židova zaključuje da nema razloga da i dalje budu Židovi.

S izuzetkom ortodoksne židovske zajednice, brak s pripadnicima drugih naroda sklopilo je 71 % Židova. Trideset i dva posto Židova rođenih poslije 1980. godine te 22 % svih Židova, sebe ne opisuju kao pripadnike židovske religije. Svoj židovski identitet temelje na podrijetlu, etničkoj pripadnosti ili kulturi.

Iako 73 % Židova smatra da je sjećanje na Holokaust temeljni dio židovstva, samo 19 % smatra da je pridržavanje židovskog zakona vitalni aspekt židovskog identiteta. Četrnaest posto kaže da je konzumacija židovske hrane ključni aspekt njihovog židovskog identiteta. Njih 42 % smatra da je smisao za humor ono što Židova čini Židovom.

Gabriel Roth, pisac u braku s nežidovkom, zadovoljan je ovim statistikama. U kolumni za časopis *Slate* Roth tvrdi da je jedini razlog zbog kojeg se većina kulturoloških Židova i dalje drži tradicije osjećaj krivice prema vlastitim roditeljima i prethodnim generacijama Židova. Uvjeren je da je došao trenutak da se nadiđe takav osjećaj krivice budući da držanje takvih tradicija "nema intrinzične vrijednosti". "Od kakve je vrijednosti židovsko nasljeđe ako postoji samo radi vlastitog samoodržanja?" područljivo se pita Roth.

Očito, odgovor je da takvo nasljeđe nema nikakve vrijednosti. Činiti nešto za što osjećaš da je intrinzično besmisleno samo zato što su i tvoji preci činili to isto, predstavlja čist gubitak vremena. Ako Židovstvo ne može ponuditi ništa osim lososa i Seinfelda, onda uistinu nema razloga da i dalje ostanemo Židovi.

Rezultati ankete te stavovi nalik na one koje opisuje Roth ne iznenađuju ljude koji već neko vrijeme prate silaznu putanju američke židovske zajednice.

Tijekom proteklih desetak godina prihvaćene su brojne inicijative u pokušaju zaustavljanja trenda asimilacije i gubitka židovskog identiteta. Među inicijativama vrijedi istaknuti web stranice poput JDatea koje Židovima-samcima pomaže da pronađu svoju srodnu dušu te sklope brak, ili program Birthright, zahvaljujući kojemu su deseci tisuća mladih Židova, koji ne pripadaju niti jednoj židovskoj zajednici stigli u Izrael. Ovi su programi imali pozitivan utjecaj te su donekle usporili trend. Ali, čini se da je udaljšavanje neortodoksnih Amerikanaca od judaizma neizbježno.

"Isprobali smo mnoštvo različitih ideja i stvorili gomilu izvrsnih programa", objašnjava politolog Joram Hazoni, utemeljitelj

Centra Šalem i autor knjige *Filozofija židovskog Petoknjžja*, koja je objavljena prošle godine.

Hazoni, koji danas vodi Herzlov institut, nastavlja: "Pokušali smo sve osim onog glavnog: Židovi moraju shvatiti da postoji ideja zbog koje je vrijedno biti Židovom." Ta ideja nalazi se u *Tori*, objašnjava Hazoni u svojoj knjizi.

Roth kaže: "Ako vjerujete da su židovske tradicije dio saveza s Hašemom, jasno je da želite da ih i vaša djeca nastave."

Da, naravno. Ali, ako mislite da se judaizam može sažeti u tek nekoliko fraza, onda nemate pojma što napuštate! Upravo zato, u biti, ništa ni ne napuštate. Jer, ne možete napustiti ono što nikada niste imali. A ono što Židovi poput Rotha nikada nisu imali, jest temeljna židovska pismenost.

Hazonijeva izvrsna knjiga laganim, pristupačnim jezikom objašnjava da su mudrost i filozofiju iznesene u *Tori* namjerno i planski zatajili antisemitski raspoloženi filozofi prosvjetiteljstva. Immanuel Kant, Friedrich Hegel i drugi vodeći filozofi prosvjetiteljstva, strastveno su mrzili Židove. Nastojali su očistiti modernu filozofiju od svih utjecaja *Tore* u nastojanju da izbrišu Židove i židovstvo iz povijesti ideja i modernog intelektualnog svijeta. To su postigli time što su *Toru* (kao i *Novi Zavjet*) sveli pod zajednički naziv *Djela otkrivenja*. Kao otkriveni tekst (božanski zavjet koji je naredilo božanstvo s kojime nitko od nas nije imao nikakvog izravnog kontakta), *Tora* je zatim krivo predstavljena kao djelo koje nema nikakve važnosti za ljude koji sami nastoje otkriti što znači živjeti dobrim, moralnim životom. Te ideje, kako nam je rečeno, možemo shvatiti samo na temelju djela grčkih filozofa koje su, pak, pogrešno prikazali i a autore prozvali ateistima.

Hazoni nije samo predočio filozofski zločin što su ga filozofi prosvjetiteljstva izvršili nad Židovima, on je pokazao i zašto su ideje iz *Biblije* i danas duboko relevantne i važne za naše živote te kako se na njima temelji svaka čovjekova potraga za oblikom dobrog i moralnog života.

"Židovska ideja nalazi se u Tanahu, židovskoj *Bibliji* te u rabin-skim komentarima Tanaha", objašnjava Hazoni. "Ako nam je stalo i ako nastojimo vidjeti nešto vrijedno u ovim idejama, sve će drugo sjesti na svoje mjesto, Međutim, ako izbacimo veći dio priče, onda se ono što je preostalo pretvara u krafnu – vrlo je ukusno ali u središtu, gdje bi se trebala nalaziti ideja, stoji ogromna rupa. Židovi su ljudi koji su svijet upoznali s idejom da je svaki pojedinac odgovoran za otkrivanje istine i onoga što je ispravno te da je obaveza svakoga istinu i pravdu staviti u prvi plan".

Upravo je ova ideja oslobodila čovječanstvo. To je biblijska ideja. *Biblija* govori o očekivanju da će svako ljudsko biće preuzeti

odgovornost za otkrivanje istine i pravde te da će posvetiti svoj život pravdi i pravednosti. “Činjenica da većina Židova *Toru* više ne proučava i da je više ne pamte, znači da su prestali sudjelovati u povijesnoj židovskoj drami. Upravo zahvaljujući sudjelovanju u toj velikoj drami ljudima je stalo da i njihova djeca dobiju židovsku naobrazbu te da sklope židovski brak. Upravo zato ti isti ljudi podržavaju Izrael. Bez te velike drame koju učimo iz *Tore* Izrael postaje beznačajan, a brak s pripadnicima drugih vjera i naroda izgledan”, zaključuje Hazoni.

Za identitet ortodoksnih Židova Holokaust je manje važan nego za identitet konzervativnih ili reformiranih Židova (66 % ortodoksnih naprama 78 % konzervativnih i 77 % reformiranih Židova). S druge strane, 69 % ortodoksnih Židova smatra je da je za židovstvo ključno pripadanje zajednici dok su takvog mišljenja samo 40 % konzervativnih i 25 % reformiranih Židova. I, to ima smisla.

Holokaust je tek najrecentniji pokušaj silnika da uništi Židove. Tijekom četiri tisuće godina postojanja židovskog naroda, svjedočili smo desecima takvih pokušaja. Židovska priča nije

samo priča o nastojanjima drugih da nas unište, čak ni priča o našim sposobnostima preživljavanja takvih nastojanja. Židovska priča je priča o životima koje smo živjeli, kulturi koju smo razvili te napretku ideje koja nas sve povezuje.

Židovi koji su učili *Toru* znaju da naša povijest nije počela 1933. godine. Oni znaju da je židovska priča priča ljudi koji toliko čvrsto vjeruju u svoju misiju upoznavanja svijeta s oslobađajućom idejom osobne odgovornosti te odabira dobrog načina života umjesto zloga i života umjesto smrti, da su se odbili podčiniti tlačiteljima.

Židovska drama, kako je pripovijeda *Tora*, je pripovijest o narodu koji je od samih početaka do današnjeg dana uvijek birao slobodu ali istovremeno ostajao vjeran svetom obećanju, priča o drevnom narodu i obećanoj zemlji.

Kada ste to shvatili, ostati Židovom postaje privilegij, a ne žrtva.

Nažalost, ako to niste shvatili, napuštanje judaizma nije tragedija nego prirodni tok stvari. ■

Fascinantno porijeklo gotovo svakog židovskog prezimena

Bennett Muraskin, Slate, prevela Dubravka Pleše

Aškenazi su među zadnjima u Europi prihvatili prezimena. Neki Židovi s njemačkog govornog područja prezimena su prihvatili već u 17. stoljeću, ali većina Židova živjela je u istočnoj Europi i nije prihvatila prezimena sve dok na to nije bila prisiljena. Proces je započeo u Austro-Ugarskom Carstvu 1787., a završio u Carskoj Rusiji 1844. godine.

U nastojanju da izgrade moderne države, vlasti su inzistirale da Židovi prihvate prezimena kako bi bili podložni porezima, regrutaciji i kako bi se mogli obrazovati. Stoljećima su vođe židovskih općina bili zaduženi za prikupljanje poreza od židovske populacije, a u nekim slučajevima i za regrutaciju židovskih novaka. Obrazovanje je oduvijek bilo unutrašnja stvar židovskih zajednica.

Do tog vremena, židovska su se imena mijenjala u svakoj generaciji. Na primjer, ako je Moše, sin Mendela (Mojše ben Mendel), oženio Saru, kćer Rebeke (Sara bat Rivka) i imali bi sina kojem bi nadjenuli ime Samuel (Šmucl), djetetovo ime bilo bi Šmucl ben Mojše. Ako bi imali kćer i nazvali je Fejgele, dijete bi se zvalo Fejgele bat Sara.

Židovi nisu vjerovali vlastima te su se opirali novim zahtjevima. Iako su bili prisiljeni uzeti nova prezimena, isprva su se njima koristili samo u službene svrhe. Međusobno su i dalje zadržali svoja tradicionalna imena. Tijekom vremena, Židovi su prihvatili nova prezimena koja su bila nužna kako bi mogli napredovati u društvu izvan židov-

ske zajednice. Bilo je to vrijeme kada su se štetli transformirali i kada je mnogo Židova počelo odlaziti u gradove.

Najlakši način da Židov preuzme službeno prezime bilo je prilagoditom imena kojeg su već nosili te je ono tako postajalo trajno. Time se može objasniti korištenje patronimika i matronimika.

PATRONIMICI (sin...)

Na jidišu ili na njemačkom, riječ “sin” bila bi označena nastavkom “son”, “sohn” ili “er.” U većini slavenskih jezika, poput poljskog ili ruskog, nastavak bi bio “wich” ili “witz”.

Na primjer, sin Mendela uzeo je prezime Mendelsohn; sin Abrahama postao je Abramson ili Avromovitch; sin Menašea postao je Manishevitz; sin Itzhaka postao je Itskowitz; sin Berla uzeo je prezime Berliner; sin Kesla prezivao se Kessler, itd.

MATRONIMICI (kćer ...)

U skladu s važnošću koju su židovske žene imale u poslovnom životu, neke su obitelji svoja prezimena formirale na temelju ženskih imena: Chaiken – sin Chaikah; Edelman – muž Edel; Gittelman – muž Gitl; Glick ili Gluck – moglo bi potjecati od Glickl, što je bilo popularno žensko ime, o čemu nam svjedoči

Karta naseljenosti Židova središnje Europe Richarda Andreea iz 1881. godine.

i djelo Glickl iz Hamelna čiji memoari, napisani početkom 1690-ih, predstavljaju rani primjer književnosti na jidišu.

Gold/Goldman/Gulden moglo bi potjecati od imena Golda; Malkov od Malke; Perlman – muž Perl; Rivken – potječe od Rivke; Soronsohn – sin Sare.

TOPONIMI

Sljedeći najčešći izvor židovskih prezimena vjerojatno su toponimi. Kako bi izmislili prezimena, Židovi su uporabili naziv regije ili grada u kojem su živjeli ili otkuda su im potjecale obitelji. Stoga se i germansko porijeklo većine istočnoeuropskih Židova jasno vidi iz njihovih imena.

Na primjer, Asch je akronim gradova Aisenshtadt, Altshul ili Amshterdam. Druga prezimena bazirana na toponimima uključuju: Auerbach/Orbach; Bacharach; Berger (generičko ime za građanina); Berg(man) – s brdovitog mjesta; Bayer – iz Bavarške; Bamberger; Berliner, Berlinsky – iz Berlina; Bloch (stranac); Brandeis; Breslau; Brodsky; Brody; Danziger; Deutch/Deutscher – German; Dorf(man) – seljak; Eisenberg; Epstein; Florsheim; Frankel – iz Franačke regije Njemačke; Frankfurter; Ginsberg; Gordon – iz Grodna, Litva ili od ruske riječi gorodin, građanin; Greenberg; Halperin – iz Helbronna u Njemačkoj; Hammerstein; Heller – iz Hallea u Njemačkoj; Hollander – ne iz Nizozemske nego iz grada u Litvi koji su naselili Nizozemci; Horowitz, Hurwich, Gurevitch – iz Horovica u Češkoj; Koenigsberg; Krakauer – iz Krakova, Poljska; Landau; Lipsky – iz Leipziga, Njemačka; Litwak – iz Litve; Minsky – iz Minska, Bjelorusija; Mintz – iz Mainza, Njemačka; Oppenheimer; Ostreicher – iz Austrije; Pinsky – iz Pinska, Bjelorusija; Posner – iz Posena, Njemačka; Prager – iz Praga; Rappoport – iz Porta, Italija; Rothenberg – iz grada crvene tvrđave u Njemačkoj; Shapiro – iz Speyera, Njemačka; Schlesinger – iz Šleske, Njemačka; Steinberg; Unger – iz Mađarske; Vilner – iz Vilne, Poljska/Litva; Wallach – iz Blocha, potječe od poljske riječi za stranca; Warshauer/Warshavsky – iz Varšave; Wiener – iz Beča; Weinberg.

IMENA KOJA POTJEČU OD ZANIMANJA

Obrtnici/Radnici

Ackerman – orač; Baker/Boker – pekar; Fleisher/Fleishman/Katzoff/Metger – mesar; Cooperman – kotlar; Drucker – tiskar; Einstein – zidar; Farber – bojadar; Feinstein – zlatar; Fisher – ribar; Forman – vozač; Garber/Gerber – kožar; Glazer/Glass/Sklar – staklar; Goldstein – zlatar; Graber – graver; Kastner – stolar; Kunstler – umjetnik; Kramer – trgovac; Miller – mlinar; Plotnick – stolar; Sandler/Shuster – postolar; Schmidt/Kovalsky – kovač; Shnitzer – rezbar; Silverstein – zlatar; Spielman – svirač (glazbenik); Stein/Steiner/Stone – zlatar; Wasserman – vodonoša.

Trgovci

Garfinkel/Garfunkel – trgovac dijamantima; Holzman/Holtz/Waldman – trgovac drvom; Kaufman – trgovac; Rokeach – trgovac začinicima; Salzman – trgovac solju; Seid/Seidman – trgovac svilom; Tabachnik – trgovac burmutom; Tuchman – trgovac tkaninom; Wachsmann – trgovac voskom; Wechsler/Halphan – mjenjač novca; Wollman – trgovac vunom; Zucker/Zuckerman – trgovac šećerom.

Zanimanja koja su povezana s krojenjem i šivanjem

Kravitz/Portnoy/Schneider/Snyder – krojač; Nadelman/Nudelman – također krojač, prezime potječe od riječi za iglu; Sher/Sherman – također krojač, prezime potječe od riječi za škare; Presser/Pressman – glačalac; Futterman/Kirshner/Kushner/Peltz – krznar; Weber – tkalac.

Liječništvo

Aptheker – ljekarnik; Feldsher – kirurg; Bader/Teller – brijač.

Trgovina alkoholom

Bronfman/Brand/Brandler/Brenner – destiler; Braverman/Meltzer – pivar; Kabakoff/Krieger/Vigoda – gostioničar; Geffen – trgovac vinom; Wine/Weinglass – trgovac vinom; Weiner – trgovac vinom.

Religiozna/Općinska prezimena

Altshul/Althshuler – povezano sa starom sinagogom u Pragu; Cantor/Kazan/Singer/Spivack – kantor u sinagogi; Feder/Federman/Schreiber – pisar; Haver – od haver (sudski službenik); Klausner – rabin male kongregacije; Klopman – osoba koja ljude poziva na jutarnju molitvu kucanjem o prozorske grilje; Lehrer/Malamud/Malmud – učitelj; Rabin – rabin (Rabinowitz – sin rabina); London – učenjak, od hebrejskog lamden; Reznick – ritualni koljač; Richter – sudac; Sandek – kum; Schechter/Schachter/Shuchter – ritualni koljač iz hebrejskog šohet; Shofer/Sofer/Schaeffer – pisar; Shulman/Skolnick – pomoćnik u sinagogi; Spector – školski nadglednik.

OSOBNJE KARAKTERISTIKE

Alter/Alterman – star; Dreyfus – s tri noge, pretpostavlja se da se odnosilo na osobu koja je hodala pomoću štapa; Erlich – iskren; Frum – pobožan; Gottlieb – bogoljubljan, pretpostavlja se da se odnosilo na osobu koja je bila vrlo pobožna; Geller/Gelber – žut, pretpostavlja se da se odnosilo na osobu plave kose; Gross/Grossman – velik; Gruber – grub ili vulgaran; Feifer/Pfeifer – zviždač; Fried/Friedman – sretan; Hoch/Hochman/Langer/Langerman – visok; Klein/Kleinman – malen; Koenig – kralj, pretpostavlja se da se odnosilo na osobu koja je izabrana za “purimskog kralja,” u stvarnosti, puka sirotinja; Krauss – rudlav; Kurtz/Kurtzman – kratak, nizak; Reich/Reichman – bogat; Reisser – div; Roth/Rothman – ridokos; Roth/Rothbard – ridobradi; Shein/Schoen/Schoenman – lijep, zgodan; Schwartz/Shwartzman/Charney – crnokos ili tamnoga tena; Scharf/Scharfman – mudar, bistar; Stark – jak, snažan; Springer – živahan iz jidiša – springer – skakati.

UVREDLJIVA IMENA

Obično su nadijevana Židovima koji su ih se nastojali riješiti što je brže bilo moguće. Ipak, neka su se zadržala:

Billig – škrt, jeftin; Gans – guska; Indyk – guska; Grob – grub/sirov; Kalb – krava.

ŽIVOTINJSKA IMENA

Baer/Berman/Beerman/Berkowitz/Beronson – medvjed; Adler – orao (možda potječe iz *Psalma* 103:5); Einhorn – jednorog; Falk/Sokol/Sokolovsky – sokol; Fink – zeba; Fuchs/Liss – lisica; Gelfand/Helfand – deva (doslovno znači slon, ali koristilo se i za devu); Hecht – štuka; Hirschhorn – jelenji rogovi; Karp – šaran; Loeb – lav; Ochs – vol Strauss – noj (ili buket cvijeća); Wachtel – prepelica.

HEBREJSKA IMENA

Neki Židovi zadržali su ili prihvatili tradicionalna židovska imena iz *Tore* ili *Talmuda*. Najčešći su Cohen (Cohn, Kohn, Kahan, Kahn, Kaplan) i Levi (Levy, Levine, Lewinsky, Levitan, Levenson,

Levitt, Lewin, Lewinsky, Lewinson). Druga uključuju: Aaron – Aronson, Aronoff; Asher; Benjamin; David – Davis, Davies; Ephraim – Fishl; Emanuel – Mendel; Isaac – Isaacs, Isaacson/Eisner; Jacob – Jacobs, Jacobson, Jacoby; Judah – Idelsohn, Udell, Yudelsohn; Mayer/Meyer; Menachem – Mann, Mendel; Reuben – Rubin; Samuel – Samuels, Zangwill; Simon – Schimmel; Solomon – Zalman.

HEBREJSKI AKRONIMI

Baron – bar aron (sin Aarona); Beck – bene kedošim (potomak mučenika); Getz – gabbai cedek (pravedan poslužitelj sinagoge); Katz – kohen cedek (pravedan svećenik); Metz – moreh cedek (učitelj pravednosti); Sachs, Saks – zera kodeš šemo (njegovo ime potječe od mučenika); Segal – se gan levia (Levit drugoga reda).

DRUGA IMENA KOJA POTJEČU IZ HEBREJSKOG ILI JIDIŠA

Lieb – znači “lav” na jidišu. U korijenu je mnogih aškenaskih prezimena, uključujući Liebowitz, Lefkowitz, Lebusch i Leon. To je prijevod hebrejske riječi “arije” (lav) na jidiš. Lav je simbol plemena Jude.

Hirsch – znači “jelen” na jidišu. U korijenu je mnogih aškenaskih prezimena, uključujući Hirschfeld, Hirschbein/Herschkowitz (sin Hirscha), Hertz/Herzl, Cerf, Hart i Hartman. To je prijevod hebrejske riječi “cvi”, gazela. Gazela je simbol plemena Naftalija.

Taub – znači “grlica” na jidišu. U korijenu je aškenaskog prezimena Tauber. Simbol grlice povezan je s prorokom Jonom.

Wolfjeu korijenu aškenaskih prezimena Wolfson, Wouki Volkovich. Vuk je simbol plemena Benjamina.

Eckstein – jidiš naziv za ugaoni kamena, potječe iz *Psalma* 118:22.

Good(man) – prijevod hebrejske riječi “tuvija” dobar na jidiš.

Margolin – na hebrejskom “biser”.

IZMIŠLJENA IMENA

Neki Židovi Austro-Ugarske Monarhije izabrali su prezimena povezana s prirodom ili ljepotom, kao što su: Applebaum – stablo jabuke; Birnbaum – stablo kruške; Kestenbaum – stablo kestena; Kirshenbaum – stablo trešnje; Mandelbaum – stablo bade-ma; Nussbaum – stablo oraha; Tannenbaum – jelka; Teitelbaum – palma.

Druga imena imala su ove korijene: Blumen (cvijet), Fein (fin, lijep), Gold, Green, Lowen (lav), Rosen (ruža), Schoen/Schein (lijep, zgodan), Berg (brdo ili planina), Thal (dolina), Bloom (cvijet), Zweig (vijenac), Blatt (list), Vald ili Wald (šuma), Feld (polje).

Židovska prezimena iz nežidovskih jezika: Sender/Saunders – od Alexander; Kagan – potomak Hazara; Kelman/Kalman – od grčkog imena Kalonymous, grčkog prijevoda hebrejskog šem tov (dobro ime); Marcus/Marx – iz latinskog, odnosi se na poganskog boga Marsa. ■

Vještice u Zagrebu

Ivan Brnčić, Zagreb on line

Javno spaljivanje vještica.

Za ovotjedno druženje pripreml sam jednu temu, za koju se nadam da će vam bit zanimljiva. Tema je – vještice u Zagrebu.

Svi znamo tko su vještice, ali znate li nešto o vješticama u svijetu tijekom srednjeg vijeka? A o “našim” vješticama iz Zagreba, u to doba?

Poznato je da su u svijetu prva suđenja vješticama započela još u 13. st., dok je prva vještica osuđena u Zagrebu 1360. Tada vještice, iako osuđene za vještičarenje, nisu za kaznu bile ni mučene, ni spaljivane na lomači.

Tek u 15. st., kada je 5. prosinca 1484. papa Inocent VIII (ime Innocent znači nevin, a usput da spomenem – imao je šesnaestero djece s različitim ženama), izdal bulu *Summis desiderantes affectibus*, kojom se dozvoljavao progon vještica, počinju stravični progoni i mučenja. Bula je kasnije tiskana u najzloglasnijoj knjizi u povijesti čovječanstva *Malleus Maleficarum*, čiji su autori Heinrich Institoris i Jakob Springer. Knjiga ima više od 800 stranica, i u detalje opisuje razne načine mučenja. Prvi put je tiskana 1487. godine i nazvana je “Udžbenik” ili “Biblija” protiv vještica. Iako prepuna mučenja i ostalih strahota, prodana je u velikom broju primjeraka, pa tako danas ima gotovo sto izdanja.

Odluka crkvene sinode (sinoda – sabor Crkve koji donosi odluku o važnim crkvenim pitanjima), od 1. kolovoza 1611. godine o obveznom propovijedanju protiv čarobnjaštva i vještica, koju je Hrvatski sabor 25. listopada iste godine potvrdil (potvrda znana kao “Arti-kuluš”), daje podršku progonu i mučenju vještica na našim prostorima. Rezultat te odluke je još veći broj mučenih i pogubljenih kao vještica, većinom žena. Kroz povijest, poznati su i slučajevi muškaraca koji su doživjeli istu sudbinu.

U Zagrebu je, po spisima, poznato da je na Griču bilo 326 uhvaćenih i pritvorenih vještica, a od toga ih je 106 optuženo. “Vještice” su nakon uhićenja držali zatvorenima i mučili u kuli Kamenitih vrata, zbog čega je i danas vidljiv buzdovan na vrhu koji “tjera” vještice, kako ne bi pomogle prijateljici da pobjegne. Oni koji su bili optuženi na smrt, bili su odvedeni na Tuškanac (tam’ di je danas kino), gdje su se izvršavale smrtne kazne. Tada su taj dio grada Zagrepčani zvali Zvedišće. Na crkvenom Kaptolu je bilo 26 pritvorenih, a od toga 12 optuženih. Smrtne kazne su se provodile kraj bedema, koji je tada okruživao katedralu (negdje gdje je danas kip Blažene Djevice Marije).

Postojale su dve smrtne kazne: lakša i teža. “Lakša” kazna je bila odrublivanje glave, dok je “teža” bila živo spaljivanje. Postoje, ali su iznimno rijetki, slučajevi da optuženi izbjegne smrtnu kaznu. Da bi vještica bila oslobođena kazne za nju je morala jamčiti jako ugledna, važna i utjecajna osoba. Postoji tako legenda o jednoj “zagrebačkoj vještici”, koja je oslobođena kazne jer se krvnik zaljubil u nju, te je kao važna osoba jamčio ženidbom, na što je ona pristala, te je tako bila i oslobođena.

U Hrvatskoj se ovom temom prvo bavio Ivan Tkalčić, koji je 1892. godine napisao knjigu *Izprave o progonu vještica u Hrvatskoj* u kojoj opisuje 28 procesa. Njegov rad su kasnije nadopunjavali E. Laszowski, V. Kučinić, R. Horvat, V. Bayer i drugi.

Pitanje je, do kada bi progon vještica trajao da Marija Terezija nije 26. ožujka 1756. godine izdala naredbu da se prije izricanja presude moraju svi dokazi dati njoj na uvid, pa će ona odlučiti o sudbini optužene. Tako je “Križevačka vještica” Magdalena Logomer, “zaslužna” što je u Hrvatskoj prekinut lov na vještice. Ona je kao optužena da je vještica, na zahtjev Marije Terezije, dovedena u Beč gdje je kraljica htjela vidjeti njezin slučaj. Kraljica je poništila optužbu i oslobodila Magdalenu. Hrvatsko pravosuđe odlustalo je tada od daljnjih progona jer su komunikacija s kraljevskim dvorom i transport optuženih previše koštali. Iako se službeno odustalo od progona, bilo je i kasnijih slučajeva gdje je običan puk sam “sudil” i spaljival vještice.

Naša najpoznatija vještica je Barica Cindek u koju se zagledao pohotljivi i nezajažljivi gradski notar Lacko Sale. Smrtno uvrijeđen što se njemu, uglednom građaninu i moćniku, obična piljarica usuđuje dati košaru, spletkama postiže da se Baricu optuži da je vještica. Njen je slučaj opisala M. J. Zagorka u svom ciklusu romana *Grička vještica*, proučavajući taj slučaj kak bi ga što vjerodostojnije prijenjela u svoj roman. U Zagorkinom ciklusu je i knjiga pod naslovom *Malleus Maleficarum* (nazvana po najzloglasnijoj knjizi koju sam gore spomenu), u kojoj opisuje njeno mučenje. Barica je spaljena na Zvedišću 4. rujna 1743. godine. ■

Mali Joe i mali Alen: dva viđenja istoga

Julija Koš

Ne tako davno imali smo priliku doživjeti da hrvatski nogometaš, ponesen patriotskim zanosom, urla i uz pomoć razglasa uzastopnim višekratnim povikom «Za dom...», diže čitav žarko osvijetljeni stadion pun ljudi, koji mu urlajući uzastopno odgovaraju: «Spremni!». Nisam neki ljubitelj nogometa, ne pratim sportska događanja, pa sam lako ustanovila da se ovaj slučaj nije uspio probiti dalje od sportske rubrike u informativnim emisijama – nipošto do panela na kojima bi se povela riječ među stručnjacima o tome zastrašujućem incidentu. Uglavnom su svi intervjuirani (u sportskim dijelovima programa), tijekom tjedana i tjedana do konačne odluke međunarodnog sportskog suda u Švicarskoj, iskazivali sućut prema tome nogometašu koji je, eto, pripadnik iseljeništa, dolazi iz Australije, a tamo je, navodno, normalno klikatati ustaški pozdrav... Međutim, uvjeren sam da u toj zemlji, pripadnici savezničke koalicije iz Drugoga svjetskog rata, osim na privatnim domjencima pod Poglavnikovim portretom, nije dozvoljeno fašističko divljanje. Niti bi tamo naišlo na toliko oduševljenih grla. A svakako bi naišlo na policijsku, pa zatim reakciju javnog tužitelja i suda. Javnost bi se zgrozila.

Bilo je ovo kao kada bi, primjerice, netko u Berlinu na stadionu podizao masu urlikom: Sieg..., a masa bi mu jednako urlajući odgovarala: Heil!!! Nezamislivo! Tu bi odmah dojurila policija i uključili se ostali mehanizmi demokratskog društva. Sudovi bi primijenili zakone koji na višegodišnje zatvorske kazne osuđuju pozivanje na nacizam. U Hrvatskoj nije tako bilo. Ali, začudo, na čuđenje mnogih u Hrvatskoj, u Švicarskoj je bilo ipak malo drukčije... Tamo su opet ti moćni Židovi, koji vrte svijetom, i njihovi prijatelji, kojih je nekim čudom vrlo mnogo u demokratskome svijetu, ishodili da naš mladić Joe ne može svoju malu predstavu učiniti baš posve nekažnjeno. Udarilo ga po džepu, ali to mu i nije neki problem, ima on pun džep..., nego udarilo ga po ponosu, po kruni karijere pred umirovljenje, po momačkom zanosu toga znalca povijesti. Jer, poručio nam je taj povjesničar-diletant da si malo pročitamo povijest, smatra da nam nedostaje znanja o starim hrvatskim pozdravima... A njegov odvjetnik, također dobar znalac hrvatske povijesti, smatra da ovdje

povrijeđena strana ne postoji, pa, kaže, nema ni *crimena*.

I čovjek se počinje pitati je li tome Joeu netko stvarno rano u životu ulio u glavu da je poziv na ustaški pozdrav O. K., ili se ipak samo pravi naivan?! I zapravo, zar nikome od onih znamenitih ljudi kojima je toliko žao malog Joea i (ne)slavnog završetka njegove karijere nije palo na pamet da malo, samo malo javno požali i (ipak postojeću) povrijeđenu stranu: mnoge koji su smrtno stradali pod tim «starim hrvatskim pozdravom» – etnički zauvijek očišćene Srbe, Židove i Rome, i njihove ožalošćene bližnje.

Ali, manimo nesretnog malog Joea. Tu se ovih dana dogodio i sretni mali Alen (Žunić), nadobudni mladi arhitekt, nositelj kojekakvih nagrada i pohvala – svaka mu čast, blago majci koja ga je rodila – koji se sjetio javno na više mjesta predstaviti svoju «viziju Židovskog kulturno-društvenog centra koji bi mogao niknuti na praznoj livadi između MSU i Centra Bundek», kako piše *Globus* od 28. veljače 2014., a već je prije toga s time istrčao na teren i na prezentaciji u Hrvatsko-izraelskom društvu. Doduše, tada nije ni guknuo o samoj sinagogi, koja bi se trebala naći na 14. katu (?!?) nebodera, jer bi ga dvije tada nazočne stručnjakinje za židovstvo upozorile ne samo na neprimjerenu lokaciju za takvu namjenu (kao što su tada učinile), već bi mu, malenome, u dvije-tri riječi prikazale i zašto sinagoga NE može biti na bilo kakvom toliko visokom katu... Prije nešto godina, drugi ugledni arhitekt je htio zagrebačku novu sinagogu na starom mjestu zatvoriti u podzemlje, ovaj mladac sada hoće natjerati starce i sve ostale da se Šabatom penju na 14. kat?! Da, umiljati dečko, netko tko je to trebao učiniti propustio ti je reći da se, prije nego se baciš na taj očito lukrativni projekt, raspitaš kako tijekom tjedna i Šabata živi židovski vjernik, jer valjda se taj, a ne tvoji mentori, prijatelji i rodbina, treba Šabatom uspinjati stubištem, koračati, penjati se, stenjati, konačno i puzati – noseći suhu hranu i bočicu s čajem – da bi dosegnuo sinagogu na 14. katu. Pa, zašto ne: u zatvorenom prostoru židovski vjernik se smije Šabatom od napora i oznojiti. Tek jedno ne smije: pozivati dizalo. Dakako, postoje šabatna dizala, ali to je slučaj kada se visoki katovi ne mogu izbjeći (hoteli i slično), a ne iz bijesa, jer jednostavno nije praktično, a može i nestati struje, pokvariti se uređaj, itd. O sigurnosno očajno lošoj procjeni za stakleni neboder sa sinagogom pri vrhu, nakon 11. rujna, nema smisla ni govoriti.

Tako, neki bi nas ponovo izgazili i pokopali, drugi bi nas pod plemenitim geslom navodne pomirbe među Židovima htio spakirati u oblake... a mnogi im aplaudiraju, nažalost mnogi među odgovornim članovima društva i medija. Tako smo od dva novokomponirana domaća mladića i njihovih poštovatelja dobili ponovnu poduku o uvijek istome: gdje nam je mjesto. Kada dođe do doba za povike Za dom spremni, mjesto nam je u krematoriju, a kada nije vrijeme za to, trebamo poslužiti tek kao sredstvo za dokazivanje upitne genijalnosti kojekakvih nepotrebno samouvjerenih maminih maza. ■

Škola palača

Maya Cimeša Samokovlija

Nova zgrada škole na Katarininom trgu

Na Gornjem gradu, povijesnom srcu Zagreba i jednom od zagrebačkih najromantičnijih kvartova koji nas jednim pogledom na stare lampe i bajkovite ulice vraća u Zagreb kakav je bio nekad, smjestila se prekrasna palača Kulmer.

Sagrađena 1776. godine, tijekom svog dugog života promijenila je mnoštvo stanara te je kao jedna od zagrebačkih najljepših palača proglašena spomenikom kulture. Dugo je njezin prostor služio kao muzejski prostor različitim umjetničkim kolekcijama. Njezine zidove krasila su neka od najvećih umjetničkih djela Jugoslavije, Hrvatske i svijeta.

Imamo vam čast najaviti da će od 8. 9. 2014. (točno 11 godina od otvaranja naše škole) palaču Kulmer krasiti lica naših najdražih učenika. Njezin interijer više neće činiti muzejski eksponati već malene glavice naših učenika koje će u tom prekrasnom prostoru dobiti priliku oblikovati svoj život u smijeru koji im se najviše sviđa. Možda baš zbog čarobne atmosfere koja vlada Gornjim gradom i duhom svih umjetnina koje su kroz prostor palače Kulmer procirkulirale, netko od naših učenika postane novi Chagall. Ovim putem zahvaljujemo svima koji su bili uključeni u projekt preseljenja i uređenja škole. Vjerujemo da će nova škola biti savršeni dom za kojim već jedanaest godina tragamo. ■

IN MEMORIAM / לעילוי נשמת

Slavni dirigent Lorin Maazel umro je u dobi od 84 godine

AP, prevela Dubravka Pleše

Osim dirigiranja, Maazel je bio i kompozitor opere "1984" temeljene na romanu Georgea Orwella.

Skladatelj Lorin Maazel.

CASTLETON, Virginia — Dirigent i skladatelj Lorin Maazel umro je u svom domu u Virginiji u dobi od 84 godine, tijekom priprema za godišnji festival Castleton Festival.

Maazel je umro zbog komplikacija koje su uslijedile nakon uplata pluća.

Tijekom karijere bio je umjetnički direktor Deutsche Oper Berlin, glavni direktor Bečke državne opere te glazbeni direktor berlinske Radio Symphony, Simfonijskog Orkestra bavarskog radija, Pitsburške simfonije, Klivlenskog orkestra, Minhenske filharmonije i Njujorške filharmonije. Osim toga, Maazel se bavio i skladanjem. Njegova prva opera nazvana "1984" temeljena je na romanu Georgea Orwella. ■

Umrkla je Nadine Gordimer, židovska spisateljica i dobitnica Nobelove nagrade

AP, prevela Dubravka Pleše

Dugogodišnji prijatelj spisateljice, Nelson Mandela, mnogo je naučio od Gordimer o liberalnim razmišljanjima južnoafričkih bijelaca.

Nadine Gordimer.

JOHANNESBURG, Južna Afrika — Južnoafrička dobitnica Nobelove nagrade za književnost i dugogodišnji borac protiv aparthejda, Nadine Gordimer, koja je – zahvaljujući svojim jedinstvenim uvidima u socijalnu agoniju Južnoafričke Republike – postala pojam, umrla je u dobi od 90. godina. Prema riječima obitelji, spisateljica je umrla mirno, u snu, u svom domu u Johannesburgu.

U svojih 15 romana, u mnogobrojnim kratkim pričama, esejima i drugim radovima objavljenim na 40 jezika diljem svijeta, Gordimer je detaljno raščlanila vladavinu bjelačke manjine u sustavu aparthejda te posljedice takvog sustava nakon prihvaćanja demokracije 1994. godine. Reputacija Nadine Gordimer temelji se na nizu romana među kojima svakako treba spomenuti *A Guest of Honour*, *The Conservationist*, *Burger's Daughter*, *July's People* i *A Sport of Nature* koji je Nobelov komitet opisao kao “veličanstveno epsko djelo”.

Na vijest o njezinoj smrti, odmah je reagirala Fondacija Nelsona Mandele, koja se bavi očuvanjem nasljeđa južnoafričkog borca za mir te prvog demokratski izabranog južnoafričkog predsjednika. Fondacija je prikazala Gordimer kao “veliku spisateljicu, patriotkinju i glas jednakosti i demokracije”.

Mandelu i Gordimerovu povezivalo je dugogodišnje prijateljstvo koje je započelo kada je Mandela bio tek mladi aktivist te se nastavilo i nakon što je 1990. pušten iz zatvora. O vremenu provedenom u zatvoru, Mandela piše u svojoj autobiografiji: “Pročitao sam sve nezabranjene romane Nadine Gordimer i naučio mnogo

o stavovima bijelih liberala.”

Vladajući Afrički nacionalni kongres istaknuo je da je Gordimer bila članica stranke u vrijeme kada je ta organizacija bila zabranjena te da je “zemlja izgubila književnog gorostasa čije je životno djelo bilo neprekidna bitka za humanost i naše zrcalo.”

Pisanje kao bolest

Za Gordimer, pisanje je bilo bolest.

“Pisanje je uistinu neka vrsta bolesti jer zahtijeva samovanje i introspekciju”, jednom je prigodom rekla Gordimer. Osim toga, spomenula je i da nije sama istina za sebe ljepota nego glad za istinom. Ta ju je glad obuzela još u djetinjstvu koje je, kao dijete iz bogate obitelji u rasno segregiranoj četvrti, provela u knjižnicama.

“Tek sam mnogo godina kasnije shvatila: da sam bila crno dijete vjerojatno nikada ne bih postala spisateljica jer knjižnica koju sam posjećivala nije bila otvorena za crnu djecu”, rekla je prigodom prihvaćanja Nobelove nagrade.

Kćer urara iz Litve i majke Engleskinje, rođena je 20. studenog 1923. Gordimer je odrasla u dobrostojećem susjedstvu rudarskog grada Springsa, istočno od Johannesburga. Majka Nadine Gordimer bila je uvjerena da njezina kćer ima slabo srce te ju često nije puštala u školu. Kako je imala mnogo vremena na raspolaganju, Nadina Gordimer je počela pisati već u dobi od 9 godina. Svoju prvu priču “Come Again Tomorrow” (“Vrati se sutra”) objavila je u dječjoj rubrici jednog johannesburškog časopisa u dobi od 14 godina.

S borbom za oslobođenje suočila se kada je njezina najbolja prijateljica Bettie du Toit uhićena zbog sudjelovanja u antiaparthejdu 1960. godine. Gordimer je počela pisati o segregiranom društvu, borbi za slobodu, zabranjenim prijateljstvima i ilegalnim mrežama.

“Doživjeti kraj vladavine aparthejda i odigrati makar i sićušnu ulogu u njegovom uništenju bilo je fantastično i prekrasno”, rekla je Gordimer nakon završetka vladavine aparthejda 1994. godine.

Tijekom posljednjih nekoliko godina izbjegavala je javna pojavljivanja te je svoje složene stavove o mladoj demokraciji svoje zemlje radije zapisivala nego o njima govorila.

U jednom je intervjuu istaknula da u novoj Južnoj Africi “postoje stvari koje su začuđujuće dobre i stvari koje su jako, jako zabrinjavajuće”.

Južnoafrička židovska organizacija odala je počast ovoj kćeri židovskih useljenika te je opisala kao “hrabru, principijelnu ženu koja je svoje zapanjujuće književne talente koristila kako bi govorila u korist potlačenih”. ■

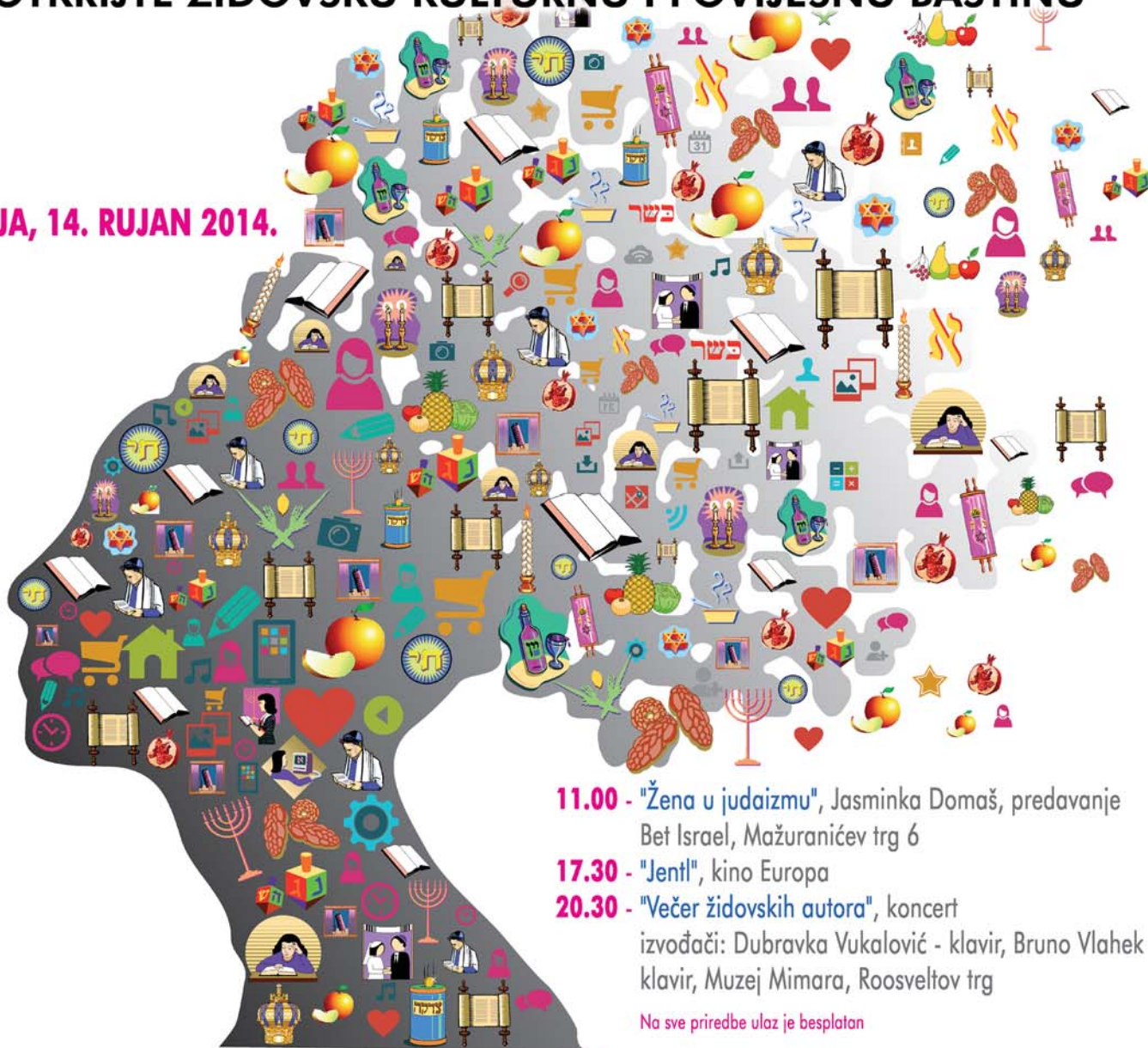
HRVATSKA Kosher vina

ŽENA u JUDAIZMU

EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE KULTURE
OTKRIJTE ŽIDOVSKU KULTURNU I POVIJESNU BAŠTINU

NEDJELJA, 14. RUJAN 2014.

11.00 - "Žena u judaizmu", Jasminka Domaš, predavanje
Bet Israel, Mažuranićev trg 6

17.30 - "Jentl", kino Europa

20.30 - "Večer židovskih autora", koncert
izvođači: Dubravka Vukalović - klavir, Bruno Vlahek - klavir, Muzej Mimara, Rooseveltov trg

Na sve priredbe ulaz je besplatan

AUSTRIJA • BELGIJA • BOSNA I HERCEGOVINA • BUGARSKA • HRVATSKA • ČEŠKA REPUBLIKA • DANSKA • FINSKA • FRANCUSKA • NJEMAČKA
GRČKA • NIZOZEMSKA • MAĐARSKA • ITALIJA • LITVALUXEMBURG • MAKEDONIJA • NORVEŠKA • POLJSKA • PORTUGAL • RUMUNJSKA
RUSIJA • SRBIJA • SLOVAČKA • SLOVENIJA • ŠPANJOLSKA • ŠVEDSKA • ŠVICARSKA • TURSKA • UKRAJINA • UJEDINJENO KRALJEVSTVO

Donatori

Bejahad židovska kulturna scena
Turistička zajednica Zagreb
Agrokor
Grad Zagreb
INA

Jadransko osiguranje
PBZ Zagreb
Migrit Solarna Energija
Nekretnine Titan

Partner Dana
židovske kulture
2014.
Muzej Mimara

Medijski pokrovitelji

Program za blagdane, godina 5775.

Rabin dr. sc. Kotel Dadon

Roš Hašana

Erev Roš Hašana – 29. elula 5774/ 24. rujna 2014.

- 18.35 – Paljenje svijeća za Roš Hašanu
- 18.45 – Minha
- 19.00 – Večernja molitva za Roš Hašanu
Nakon molitve imat ćemo blagdansku proslavu i kiduš u sinagogi.

Prvi dan Roš Hašana – četvrtak 1. tišre 5775/ 25. rujna 2014.

- 9.00 – Šahrit, Molitva za Roš Hašanu i čitanje *Tore* i šofar.
Nakon molitve imat ćemo kiduš.
- 18.00 – Minha za Roš Hašanu
- 18.30 – Tašlih
- 19.00 – Arvit za Roš Hašanu
Kasnije ćemo paliti svijeće za Roš Hašanu svijećom koju smo upalili u nedjelju navečer.
Nakon molitve imat ćemo kiduš i proslavu za Roš Hašanu.

Drugi dan Roš Hašana – petak 2. tišre 5775/ 26. rujna 2014.

- 9.00 – Šahrit. Molitva za Roš Hašanu, čitanje *Tore* i šofar.
Nakon molitve kiduš.
- 18.28 – Paljenje svijeća za šabat
- 18.30 – Minha za Roš Hašanu
- 19.44 – Arvit za šabat

Šabat Šuva – 3. tišre 5775/ 27. rujna 2014.

- 09.00 – Šahrit
- 18.30 – Minha
- 19.26 – Arvit i Havdala

Com Gedalija – (Gedalijin post):
nedjelja 4. tišre. 5775/ 28. rujna 2014.**Post počinje ujutro i traje do 19.45.**

Jom Kipur

Erev Jom Kipur – petak 9. tišre 5775/ 3. listopada 2014.

- 18.14 – Paljenje svijeća
- 18.15 – Minha
- 18.30 – Kol Nidre i Arvit

Jom Kipur – Šabat 10. tišre 5775/ 4. listopada 2014.

- 9.00 – Šahrit za Jom Kipur
- 11.00 – Mazkir
Musaf
- 16.30 – Minha
Nejila
Arvit
- 19.13 – Havdala moca Jom Kipur
Blagoslov Mjeseca
Post ćemo prekinuti zajedno, uz kolače i tople napitke.

Sukot

Erev Sukot – srijeda, 14. tišre 5775/8. listopada 2014.

18.05 – paljenje svijeća za Sukot

18.15 – Minha

18.30 – Arvit za Sukot

Nakon molitve kiduš u suki.

Sukot – prvi dan – četvrtak 15. tišre 5775/9. listopada 2014.

9.00 – Šahrit

Hakafot s Arbaat haminim (etrog, lulav...)

Nakon molitve kiduš u suki.

18.15 – Minha

18.30 – Arvit za Sukot

Nakon molitve kiduš u suki i paljenje svijeća za drugi dan Sukota.

Sukot – drugi dan – petak 16. tišre 5775/10. listopada 2014.

9.00 – Šahrit

Hakafot s Arbaat haminim (etrog, lulav...)

Nakon molitve kiduš u suki.

18.01 – Paljenje svijeća za šabat

18.15 – Minha

18.30 – Kabalat Šabat i arvit za šabat hol hamoed

Nakon molitve kiduš u suki.

Šabat Hol HaMoed Sukot –

subota 17. tišre 5775/ 11. listopada 2014.

9.00 – Šahrit

Nakon molitve kiduš u suki.

18.00 – Minha

19.00 – Arvit za Moeae Šabat

Hol hamoed Sukot –

od subota 17. tišrea 5775/ 11. listopada 2014. –

do srijeda 21. tišrea 5775/15. listopada 2014.

Šmini aceret

Hošaana raba i Erev Šmini aceret –

srijeda 21. tišrea 5775/15. listopada 2014.

17.52 – Paljenje svijeća za Šmini aceret

18.00 – Minha

18.15 – Arvit za Šmini aceret

Nakon molitve kiduš u suki.

Šmini aceret – četvrtak 22. tišre 5775./16. listopada 2014.

9.00 – Šahrit

10.30 – Mazkir

Nakon molitve kiduš u suki.

Simhat Tora

Erev Simhat Tora – četvrtak 22. tišre 5775/16. listopada 2014.

17.50 – Paljenje svijeća za Simhat Tora

18.00 – Minha

Arvit za Simhat Tora

Nakon molitve kiduš i Hakafot.

Simhat Tora – petak 23. tišre 5775/ 17. listopada 2014.

9.00 – Šahrit

Nakon molitve Hakafot i kiduš.

17.49 – Paljenje svijeća za Šabat

18.00 – Minha

18.15 – Arvit za Šabat

Šabat Berešit – Šabat 24. tišre 5775/ 18. listopada 2014.

9.00 – Šahrit

17.45 – Minha

18.47 – Arvit za Moeae Šabat

*Šana tova, Hag Sameah i Gmar batima tova!
i tizku lešanim rabot neimot vetovot!*

Vaš rabin

dr. sc. Kotel DaDon ■

